

WIAS

TYGODNIK SPOŁECZNO-LITERACKI

Rok V

Łódź, 28 listopada 1948 r.

Nr 48 (176)

W NUMERZE

między innymi:

- K. Przerwa-Tetmajer — Wiersze
T. Orlewicz — Sens walk wyzwolenicznych
W. Burek — Teraz kolej na Olehe
A. Kamińska — Jeszcze „praca u podstaw”
W. Strzemiński — Wyjaśniam impresjonizm
Z. Wasilewski — Polonistyczne zwycięstwo marksizmu
J. Fućik — O zaćmieniu księżyca
Z. Garstecki — Wprowadzenie książki na wieś
Rozmowy z błądzącymi nauczycielami

Piotr Ziarnik i Jan Aleksander Król

HISTORIA RUCHU LUDOWEGO DO R. 1939

I. DO WOJNY SWIATOWEJ

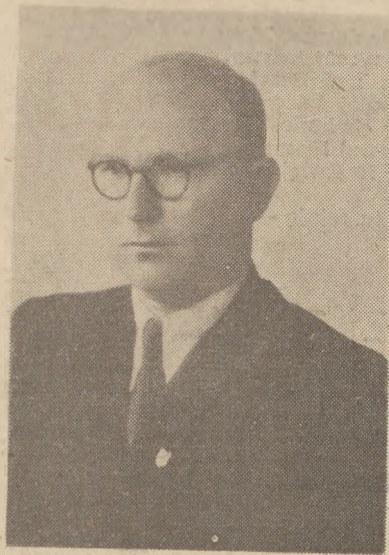
I.

Każdy, kto chce w tej chwili mówić o półwiekowych z górą dziejach ruchu ludowego, napotka na duże trudności, wynikające z braku odpowiednich opracowań. Nie tylko brak w sposób uporządkowany wydanych źródeł, ale porządnie zrobionych studiów i opracowań. Praca Tadeusza Reka „Ruch ludowy w Polsce”^{*)}, posiadająca już dwa, różniące się wydania, brak ten częściowo wypełnia, ale go nie likwiduje, nie uwzględnia bowiem dostatecznie zagadnień ideologicznych ruchu ludowego, traktując je marginesowo przy chronologii organizacji i przy historii inwentaryzacyjnie przedstawionego udziału stronnictw ludowych w życiu politycznym Polski międzywojennej.

Z tego, co powiedziane, wynika nie tylko konieczność zainicjowania planowych badań nad historią ruchu ludowego w Polsce, które doprowadziłyby do wydania wielu tomów biblioteki historycznej, ale także charakter, artykułu, opartego o takie źródła. Z wymienionych powodów artykuł nie uwzględnia wielu zasadniczych momentów w historii ruchu ludowego, ograniczając się do tych jedynie, które na podstawie opracowania T. Reka jakoś można koniec z końcem powiązać. Zrozumiałe, że przy próbie syntetycznego ujęcia historii ruchu ludowego w chwili, gdy ruch ten zbliża się po raz drugi do zjednoczenia w jedno stronnictwo i gdy władze naczelne obydwu stronnictw wraz z aktywnym partijnym wyraznie stawiają hasło — ustroju socjalistycznego, przyjmując jednocześnie wiele założeń z marksizmu — leninizmu — spojrzenie na historię ruchu ludowego będzie bardzo pozytywne.

II.

Ruch Ludowy nie powstał w próżni historycznej. Od r. 1848 wieś w Galicji wyszła spod pańszczyzny. Rok ten jest przełomowy dla historii Europy. „Wiosna ludów” przeobraziła Europę pierwszą rewolucją proletariatu. Pierwszym jawnym konfliktem klasy robotniczej z burżuazją, reprezentantką nowego, kapitalistycznego ustroju. Siłami rewolucyjnymi, ludowymi (robotniczymi), wymienione zostały na zachodzie resztki feudalizmu i średniowiecza. To osiągnięcie proletariatu pociągnęło burżuazję, otworzyła się przed nią droga do dalszego rozwoju kapitalizmu, do stadium koncentracji produkcji i finansów. Dopiero r. 1848 dał chłopom w Galicji uwolnienie, które we Francji dała Wielka Rewolucja. Ale r. 1848 w Europie Wschodniej nie spełnił nawet tego, co wypełniła Rewolucja Francuska z końcem w. XVIII. Chłopi

Tadeusz Rek

autor książki „Ruch ludowy w Polsce”

stwo galicyjskie stało naturalnym porządkiem rzeczy przed walką o wyklarowanie się pełni burżuazyjno — kapitalistycznego ustroju, tzn. o wymięcenie olbrzymich pozostałości średniowiecza (utrzymane w górze układ stanowy: hrabiowsko — książęco — cesarski, zachowane folwarki ziemiańskie, zależność wsi od Kościoła, w porządku nie tylko religijnym

ale i społecznym, zahamowanie przez dwór i plebanie — gospodarze, oświatowe, brak politycznych uprawnień obywatelskich, własnych dla demokracji liberalnej). Lata 90 to okres kapitalizmu wielko — przemysłowego. Początek fazy imperialnej. W Galicji przemysł nierozwinięty. Przeludnienie na wsi. Galicja staje się pół-kolonią Austro-Węgierskiej monarchii, podobnie Węgry. Przemysł rozwija się w samej Austrii i w Czechach. Razem — Austria dostaje się pod wpływy ekonomiczne Niemiec. 30 nowych lat, to historia już wielu wątków w krajach, zamienionych na pół-kolonie. To historia (jak w Kongresówce) przegranej rodzimego kapitalizmu, nierozwinięcia się własnej burżuazji, jako klasy czystej i panującej. To historia wzrostu sił klasy robotniczej i jej pierwszych manifestacji i walk. To z kolei: historia zrastania się burżuazji z feudalnym trzonem ziemiaństwa i plebanii. I walka tej formacji z ruchem robotniczym i ruchem chłopskim, który walcząc o niespełnione zmniejszenie feudalizmu nie szedł na ślepo w kapitalistyczny ustrój, i na tym etapie się nie zatrzymywał, ale, bliski sytuacji klasy robotniczej, szedł dalej — przeciw kapitalizmowi.

Wystarczy tu przypomnieć krótki kalendarz polityczny. Ruch ks. Stojałowskiego powstaje w 1882. W Kongresówce, gdzie był „pozytywizm” — próba rozwinięcia rodzimego kapitalizmu, a faktycznie rozwój przemysłu obcokrajowego — mamy w tym samym czasie eksplozję rewolucji „Proletariatu”. W Galicji odpowiednikiem pozytywizmu jest ruch „chłopski” ziemiaństwa, który „patronuje” społeczeństwu (i wsi) na bazie feudalnej, (dwory, plebanie — jedność narodowa: „z szlachą polską polski lud”). Emancypacyjne dążenia ruchu ks. Stojałowskiego zawierają się w granicach tych wstecznych, a obronnych wobec kapitalizmu, dążeń ziemiańskich.

Rok 1897 w Galicji to powstanie PPS, rok 1896 — powstanie Narodowej Demokracji. Pierwsze, to ujawnienie polityczne, sprzecznosci ustroju kapitalistycznego: podstawowe przeciwieństwo między burżuazją a proletariatem. Wyznaczenie tym samym właściwego kierunku przyszłości i kierunku walki. Drugie — to zrastanie się burżuazji z ziemiaństwem, dla obrony przed walką chłopstwa z feudalizmem i jego konkurencją w kapitalizmie oraz przed klasą robotniczą, która walcząc z kapitalizmem, po drodze musiałaby zmieść i resztki feudalizmu.

Dlatego ruch ludowy w latach 90 to już młody Stapiński i Wysłouch (po odstrzeleniu od „Proletariatu”), to już wyzwolenie się ze „stojalowszczyzny” (1895 powstanie PSL) tzn. przechodzenie na pozycję walki z pozostałościami feudalizmu i więcej... z kapitalizmem (w Galicji w jego zmieszanej formie feudalno — kapitalistycznej kapitalizmu niedorozwiniętego). To na przełomie XIX i XX w., Witos i Bojko w walce o wyzwolenie wsi ze średniowiecza, do demokracji liberalnej.

Ale Witos ograniczony do tego etapu wchodził do konfliktu z lewicą ludową (Stapińskim), która stawiała wyzwolenie z resztek feudalizmu, jako sprawę składową wsi wobec kapitalizmu. Dlatego frakcja Witos oddala się od drogi klasy robotniczej, dlatego zbliża się do Narodowej Demokracji, dlatego nie może, a później jawnie nie chce zmieść pozostałości feudalizmu (reforma rolna, z wykupu, narodowe tradycje szlacheckie i Kościoła).

Tymczasem wielu ludowców i nieludowców — wyraża przekonanie, jakoby ruch ludowy w początkach stanowił jakiś monolit ideologiczny, jakoby dopiero później, w dalszych latach XX wieku, rozbił się na kilka nurtów, idących w najrozmaitszych kierunkach, często wprost przeciwnych i jakoby walka pomiędzy stronnictwami ludowymi była procesem dość późnym, który wyszedł po sielankowym dzieciństwie we wspólnym domu ideowym. Jest to dość rozpowszechnione przekonanie, które przedłużało się w lansowanym nawet niedawno (w okresie walki PSL-Mikołajczyka) przez działaczy Stronnictwa Ludowego poglądzie, że wieś nie była rozbita, że stanowiła w okresie pobytu Mikołajczyka w Kraju w dalszym ciągu zupełną jedność, a rozgrywki „u góry” nie dotyczyły mas chłopskich, bo ich interes jest tylko jeden.

Historia mówi co innego: że na wsi trwała stale i trwa walka klasowa pomiędzy wyzyskiwaczami i wyzyskiwanymi, że interesy

klas na wsi są różne, ba — wrogie. A gdzie są różne interesy klasowe, tam nie może być mowy o jednolitości ideologicznej.

Najwcześniejszą grupę ludową ks. Stojałowskiego cechowały solidaryzm społeczny, silne akcenty religijne i lojalność wobec monarchii habsburskiej. Solidaryzm społeczny, mający tu swoje źródła i infiltrowany przez ugrupowania prawicowe, szczególnie zaciążył nad ruchem ludowym, zarówno w stosunku do innych klas, jak i w stosunku do samej wsi, którą długo uważano za jednolitą klasowo. Stojalowcy reprezentowali kierunek ugody z duchowieństwem oraz później współpracy z Narodową Demokracją, z którą stworzyli w Galicji Związek Ludowo-Narodowy. Nie bez powodu też, trybunem tego ruchu był wychowanek Jezuitów, buntownik wewnątrz organizacji Kościoła i jego polityki społecznej. Twórcą ruchu ludowego, rozwijającego się w odcieciu od tradycji feudalnej był Bolesław Wysłouch, działacz, o przeszłości rewolucyjnej, przesiąknięty ideałami socjalizmu, które też odcisnęły się na ideologii „duplańczyków” PSL galicyjskiego, w okresie jego reformowania, a potem PSL „Lewicy” oraz jeszcze później na innych secesyjnych grupach. Którym łącznie przewodził Jan Stapiński.

Ten zasadniczy organizacyjnie ruch chłopów galicyjskich, stanowiący przez długie lata trzon ruchu ludowego w Polsce i skupiający najwybitniejszych ludowców (Witos, Bojko, Stapiński i inni) — nazywa słusznie „Tępicht „kuźnię chłopskiego jakobinizmu”. Był to bowiem radykalny ruch emancypacyjny chłopów w walce z wrogami po prawicy. Chociaż nie istniała wtedy jeszcze współpraca z ruchami robotniczymi — i to nie tylko z winy ludowców — konfliktów między tymi dwoma ruchami nie było.

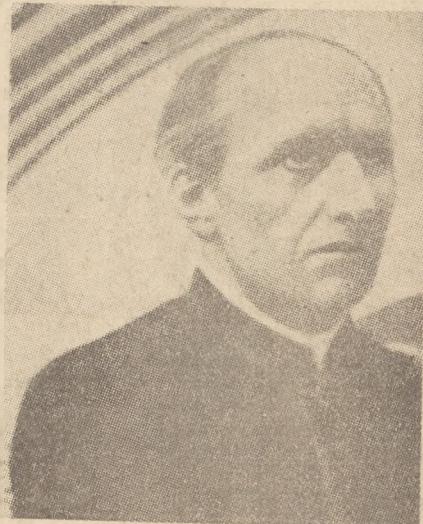
Rozbicie galicyjskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego w roku 1913, zasygnalizowało wynik długiej ewolucji w tym stronnictwie. Już daleko wcześniej zaistniały tam dwie różne grupy ideowe. Pierwsza, wierna ideałom głoszonym przez „Przyjaciela Ludu”, Wysłoucha i Stapińskiego — druga, do której należeli hrabiowie galicyjscy i przemysłowcy oraz Witos i Bojko, reprezentująca ugodowy kierunek w stosunku do konserwatywistów i skupiająca interesy szybko emancypujących się bogatych chłopów, którzy w pochodzie swoim wyprzedzili rychło biedniejszą część wsi i przejęli jej reprezentację z rąk ziemiaństwa i duchowieństwa. Interesy klasowe tej grupy stały się po r. 1913 podstawą ideologii i programów PSL „Piasta”.

Jeszcze inaczej kształtował się ruch zaraniarski w Królestwie Kongresowym, w okresie powstania bez określonych form organizacyjnych i programu politycznego. Zaczęło się od hasła „samí sobie” — znów emancypacyjnego i pod jego przewodem rozwinęła się praca poszukiwania ideologii i form działania. Na ideologię wpływały bardzo wyraźnie ideologie robotnicze — zarówno socjalistyczna jak i komunistyczna, ale również endecka po pozytywizmie, a później w związku z akcją niepodległościową.

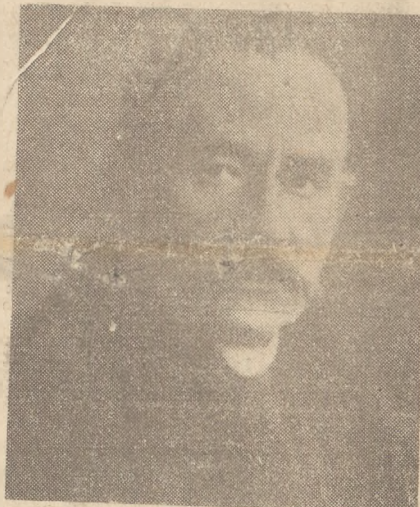
Gdyby wyłowić z „Zarania” wypowiedzi jego współpracowników. Nocnickiego, Malinowskiego, Dziubińskiej, Kosmowskiej, to można by otrzymać dość wyraźny związek z marksizmem, ale rozwiązania koncepcji ustrojowych nie były marksistowskie. Nie postawiono bowiem jeszcze dość wyraźnie sprawy klasowej, ani dość wyraźnie walki z kapitalizmem. Zresztą szybko idący z dół nurt emancypacyjny „rozbudzonych przez „Zaranie” chłopów” doprowadził do opanowania ruchu przez bogatszą część wsi, podobnie, jak w Galicji.

Poza tym szybko wysunęła się akcja niepodległościowa na czoło działalności, podobnie jak i w innych ugrupowaniach ludowych, doprowadzając do połączenia w czerwcu 1916 r. w PZL Królestwa (które w listopadzie 1918 r. zmieniło nazwę na PSL „Wyzwolenie”), trzech najważniejszych Stronnictw ludowych Kongresówki, „Związek Ludu Polskiego” (radykalna grupa secesyjna z Narodowego Związku Chłopskiego „Zaraniarzy” i „Związek Chłopski”).

Działający od r. 1904 w Królestwie Polskim Związek Ludowy powstał z inicjatywy działacza PPS — Brzezińskiego, a przy opracowywaniu jego programu duży udział brał E. Abramowski. I dlatego program ten stał się spawem zgodnej współpracy ludzi wsi i miast, sprawę niepodległości narodowej.

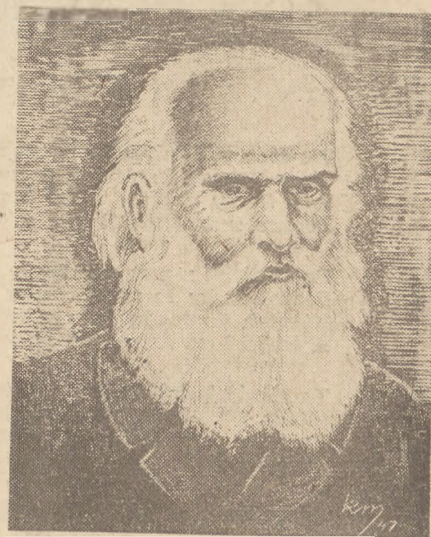
Stanisław Stojałowski (1841-1911)

Jan Stapiński (1867-1946)

Wincenty Witos (1874-1945)

Tomasz Nocnicki (1862-1944)

*) Tadeusz Rek „Ruch Ludowy w Polsce” — tomów 3, Wydawnictwo Ludowe — 1947.

Dm 191052

przeprowadzenia reformy rolnej, zlikwidowania resztek ustroju stanowego, rozbudowy spółdzielczości...

Powstały w 1906 r. Narodowy Związek Chłopski wywodził się z Narodowej Demokracji a poprzez nią także z Ligi Polskiej, toteż w swych celach i taktyce był o wiele bardziej umiarkowany aniżeli PZL, mimo że pozostał wierny zasadom ND sprzed 1905 r. i wysuwał hasła demokracji, niepodległości i walki z caratem. Nastawiony był na pracę uświadamiającą - narodową, hamującą głębsze przemiany ustrojowe.

I wreszcie „Związek Chłopski”. Stanowił on w początku istnienia sekcję wiejską PPS (na bazie folwarcznych). Zarówno sekcję jak i samodzielną organizację prowadził Norbert Barlicki, wybitny działacz lewicy PPS. Ideologia socjalistyczna objęła tę grupę w sposób zdecydowany.

Mimo tych różnic pomiędzy poszczególnymi odnogami ruchu - różnic bardzo istotnych, wobec których trudno chyba mówić o wspólnym pniu ideowym - już wtedy ist-

niały pewne znamiona wspólnoty, pewne cechy podobne i te pozwalają mówić o ruchu ludowym, jako niejednorodnej wprawdzie, ale przecież całości.

Wspólną podstawę tej całości stanowiła walka z pozostałościami feudalizmu. Wrastanie wsi w kapitalizm poprzez kółka rolnicze, szkoły rolnicze, kooperacje, akcje oświatową rozwijało proces emancypacji chłopów jako warstwy, która wejść chciała już do życia narodu na prawach zorganizowanej siły w liberalnej demokracji.

Ten proces parł wieś do rewolucji burżuazyjnej. Ale dlatego nie mógł na niej poprzestać, dlatego wchodził w konflikt nie tylko z siłami pofeudalnymi, ale i kapitalistycznymi, ponieważ obie od dawna się zrazały i wzajemnie broniły swych pozycji. Późniejsze hasło: reformy rolnej uderzało w ziemiaństwo zarówno jako w reprezentanta stosunków pofeudalnych jak i reprezentanta stosunków kapitalistycznych.

Słusznie charakteryzuje ten proces Ta-deusz Rek („Ruch ludowy w Polsce“ t. III str. 159).

„Myśl ludowa zrodziła się nie tylko jako protest przeciw dawnemu porządkowi, przeciw dawnym pisanim i niepisanim prawom, zamaskowanym i jawnym bezprawiom, ale także jako tęsknota chłopów do nowego życia - na sprawiedliwości społecznej opartych praw, do nowych zharmonizowanych z potrzebami większości społeczeństwa - urzędzeń”.

Podobnie pisze o tym Jerzy Tepicht w artykule „Postęp i wsteczność w ideologicznej walce o wieś“ („Nowe Drogi“ - czerwiec 1948 r.).

„Specyfika rozwoju kapitalizmu w Małopolsce z jego krakowskim okręgiem przemysłowym, opartym na skupisku chłopów - robotników, związanych karłowatymi działkami, (poniżej 2 ha), z zadłużeniem małorolnych w lichwiarzy, z obszarnczo - kułacką spekulacją gruntami (cena 1 ha wzrosła od r. 1901 do r. 1906 z 700 koron do 1.250 koron), polityczny wpływ rewolucji rosyjskiej 1905 roku oraz prądów socjalistycznych Zachodu, o których pisali lub opowiadali tak licznie w Małopolsce emigranci - wszystko to nie mogło nie stworzyć atmosfery nie sprzyjają-

cej dojrzewaniu politycznemu mas chłopskich... galicyjski radykalizm ludowy promieniował... przez granice zaborów, zwłaszcza zaboru carskiego, budząc nadzieje chłopów Kongresówki...”

To wszystko niewątpliwie pozwala wyznaczyć dość dokładnie ramy, w których mieścił się ruch ludowy jako całość przed pierwszą wojną światową i w czasie jej trwania. Ze trzonym tego ruchu był radykalizm, świadczy najlepiej sformułowania programowe, określające przyszły ustrój Polski.

„Stronnictwo Ludowe stojąc na gruncie swego programu, dążyć będzie wszelkimi siłami do wywalczenia Polski Ludowej jako swego ideału”. (W. Witos - przemówienie z 1914 r.).

„Lud polski będzie i nadal dążył... do Polskiej Republiki Ludowej”. Uchwata ludowców Kongresówki z listopada 1918 r.

Wspólną również ideą była niepodległość narodowa, która w przededniu wyzwolenia Polski z niewoli stała się platformą porozumienia między grupami ludowymi obu zaborów.

(Ciąg dalszy na str. 4)

Teodor Axentowicz: Oberek

Jacek Malczewski: Melancholia

POETA WSPÓŁCZUJĄCY KAZIMIERZ PRZERWA-TETMAJER

Te trzy wiersze czołowego poety Młodej Polski, tak reprezentatywnego dla swego okresu, że Wyspiański w „Weselu” nazwał go po prostu Poeta - trzy siłpne współczucia z ludem. Wiersz „Cienie” jest przeciwieństwem wierszem programowym, jest młodopolska „oda do młodości”. Dla czytelników swego czasu brzmiał niewątpliwie, jak dla nas najmocniejszy Broniewski. Tym bardziej uderza nas mglistość społecznego programu Tetmajera, a symboliczna scenaria okropności odbiera problemowi wiersza wszelką realność.

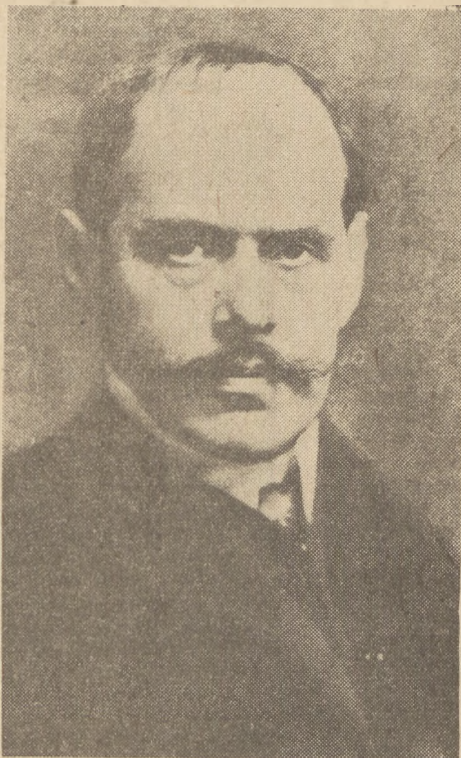
Jeśli ratunku dla nędzy społecznej szuka się tylko w „sercu pokolenia” przeciwko „losowi” i nieokreślonym „tłumnym przeciwnikom” - nic dziwnego, że w stosunku do ludu wiejskiego ma poeta właśnie tylko współczucie prowadzące do utożsamienia się z postaciami wiejskimi. Uwiedziona przez panicza dziewczyna tak

natwornie i rzewnie rozpacza, że poecie, który może być tymże paniczem, wyciska łzy z oczu.

„Marsz zbójcecki” śpiewany dziś powszechnie jako pieśń ludowa dowodzi, jak istotnie autor „Na skalnym Podhalu” przybliżył się do folkloru. Stał się po prostu poetą ludowym.

Jak poetycko dookreślić tetmajerowski „los” z „cieni”? Czy ukazane tu wiersze Tetmajera mogą być wzorem dla młodych poetów współczesnych? I w jak zmienionym ideologicznie sentencie ludowości? Prosimy o otwarcie dyskusji.

REDAKCJA.

C I E N I E

We śnie widziałem je: z twarzą wybladłą,
Strawione głodu palącą pożogą,
Szły tłumy cieniów w dal biegnącą droga -
Ponure senniej myśli mej widziadło.

Po zgiętych z pracy barkach, dłoni czarnej,
Poznałem je: to smutne cienie ludzi,
Których do trudu świt półmroczny budził,
A trudu kres dzwonił wieści im cmentarny.

To cienie ludzi, którzy patrząc w słońce,
Modlą się, aby zagasło co prędeż,
Bo tylko senni nie czują klów nędzy -
I słońcu klną, gdy wita ich wschodzące

Spytałem cieniów tych: „Dokąd wam droga,
Losów przemocy nieszczęśliwe ofiary
I bezpraw ludzkich?...” Odrzekły mi mary:
„Sprawiedliwości idziem szukać Boga,

Idłem go szukać w sercu pokolenia,
Co dzisiaj szyszak na skroń młodą wkłada...“
I przewinęła się cieniów gromada,
Jako kłęb dymu, co sferę zaciemnia...

Młodzi! wszak prawda, że nie nadaremno
Do waszych uszu jęk słabych dolata?
Ten, kto rannego nie zasłoni brata
Swą pierśią własną - ma duszę nikczemną!

Los, przeciwnicy mogą zmoc was tłumni,
Ale wiekowi niechaj wiek powtarza,
Żeście bronili idei ołtarza
Sił wszystkich dla niej poświęceniem dumni!

LIST HANUSI

(Dyalektem podhalańskim)

Kochany Jerzy mój! Pię tu z tela
Ten list do ciebie, a piśęcy płacę.
Świat mię caluśki nie nie uwesela,
Kie w lesie pasę, wnet krowy potraoę,
Bo syćko myślę, kielo nas ozdziela
Kraju i cy cię tyz jese zobacę?
Kiebyś ty wiedział jakoś mię zasmucił,
Mój złociusiński, tobyś się haw wrócił...
Głowa mię boli, serdecka nie cuję,
Łzy ino syćko z ocu mi się lejom,
Nik tego nie wi, za kim ja banuję,
Ale się ludzie nascy se mnie śmiejom.
Zal mię za tobom wciągle w serce kluję,
I nie wiem ka się me ocy podziejom
Od tych lez, Widzi się, co mnie powleżom
Wnetki hań w trumnie, ka ojcowie leżom

Ja znam, ze biedna ja prosta dziewczyna
Góraliska, o mój ty najsiłodszy, złoty,
To nie dla tobie, dla pańskiego syna,
Ale juz ledwie wytrwam od tęsknoty.
Dusza cię ino syćko przypomina,
Nijakiej nie mam do jądla ochoty,
Ani do tańca. Chłopcyska się śmiejom,
A moje siwe ocy wciąż lzy lejom.

Kie na odwlecerz przed chałupom stanoę,
Pojrzę jak słonko za wirchy się kryje,
Wspomnę, jak my się pod tą samą ścianę
Kryli: to zal mię mało nie zabije,
A serce moje, jakoby pijane,
Tluce się w pierśiach. Tęca wodę pije
Z rzeki, ale tych lez wypić nie musi.
Co ocy twojej wyplacą Hanusi.

Jasiek tu chciał mię brać, a mama z tatą
Straśnie go radzi widzom, ale ja nie.
Powiedziałak mu, że się przódziej lato
Zimom, a zima przódziej latem stanie,
Niżli ja bedem jego. Więc się na to
Ozgniwał i rzekł, co on mię dostanie,
Chebaby w niebie miesiące zaginton,
Albo Dunajec w górę się przewinion.

Miałeś tu do nas przyjechać na Gody.
Takek cię ino syćko wyglondala,
A tak mi było, jak rybce bez wody,
Jazek się sama do się głośno śmiała.
Ale juz wsendy potajały lody,
I śnieg już w turniach wyginion bez mała,
A tobie nimas jańdako nikany
Mój złociusiński i umiłowany.

Aniś nie pisał do mnie dawno. Moze
Jaka cię chorość nasła, mój jedyny!
Albo co ino, od cego broń Boze!
Nie zabacuje tak swojej dziewczyny.
U nas som zdrowi w chałupie, niemoze
Ino Jagnieska Bartkowej Maryny.
Niechze cię strzeze i Najświętsza Panna
Ludźmirska.

Twoją tu ostaję -

Anna

MARSZ ZBÓJECKI

Hej! idem w las - piórko się mi migoce!
Hej! idem w las - dudni ziemia gdy kroce!
Ka wywinem ciupazecką - krew czerwona wytoce!
Ka obyrtne ślekierecką - krew mi spod nóg bulkoce!

Ciemniuszka noc - ogień lasem prześwieca!
Ciemniuszka noc - złe się złemu zaleca!
Na polanie popod jedle - watra w lesie się pali;
cy się grzejom dziwozony - cy jom carci skrzesali!

„Ty młody brat - ty sa s nami stowarzisz!
Jak padnie ci - budzies cirono ziemie gryz,
a jak padnie - talarkami, dukotami budzies siał,
na kazdy dzień frelrećku - kochanećku budzies miał!”

Hej bratowie! - ja sa ku wam zwerbuję!
Nie placcie mi, - kochanećki leluje!
Nie placcie mi, siostry moje - jabłonećki bielucćki!
Nie placze mi, matko, ojce - gołabećki siwlicćki!

Nie placcie mi - jo se ide zhijać, kraść!
Za dak mi las - za postanie mokwa, chraść!
Jak mi padnie tolorami - dukotami bedem siał!
A jak padnie siubienicom - budzie się mnom wiatr chwiał!

Tadeusz Orlewicz

SENS WALK WYZWOLEŃCZYCH

Na mapie świata Europa jest małym cyplem wielkiego kontynentu azjatyckiego. Na mapie świata widać jasno, jak na dłoni, ile jest błędów w tak często u nas stosowanym podchodzeniu do zagadnień międzynarodowych wyłącznie od strony Europy, uważanej przez wielu nadal, mimo oczywistych faktów, za „pepek” świata. Dla ludzi radzieckich i dla ludzi demokracji ludowej, dla całego świata postępu szczególnie ważną jest sprawa walki ludów z imperializmem kapitalistycznym o wolność i sprawiedliwość.

Walka ta toczyła się na wszystkich frontach i jej losy są tak samo losami walczącego proletariatu miast i wsi Grecji i Hiszpanii, Francji, Włoch, jak Związku Radzieckiego, Polski, Czechosłowacji, Węgier czy Bułgarii, jak zwycięskiego ludu chińskiego czy walczących o wolność ludów kolonialnych Wietnamu, Indonezji, czy Malajów. Walka z ustrojem opartym na wyzysku człowieka przez człowieka, walka o prawo samostanowienia ludów o sobie, walka o zrzućnię jarzma kapitalizmu i międzynarodowej finansjery, budzi na świecie coraz jaśniejszym płomieniem gorące ogniska gniewu ludu bez względu na kolor jego skóry.

Do niedawna wszystkie rasy kolorowe z wyjątkiem Japonii były w konkretnej i absolutnej zależności od białych. Stopień tej zależności był różny i przebiegał od jaskrawego niewolnictwa do fikcyjnej niezależności. Wielkie bogactwa przyrodzone krajów egzotycznych stanowiły podstawę dobrobytu białych eksploatatorów i były źródłem przepychu magnatów kolonialnych. Dziś Japonia pod czułą opieką panów z nowojorskiej Wall-Street nie jest wprawdzie również niezależna, ale kosztem ludu japońskiego, a dla koryzmy imperialistycznych kół północno-amerykańskich i wielkokapitałistycznej klikki japońskiej pragnie się z niej stworzyć dla odmiany żandarma Wschodu, tak jak — z Niemiec zachodnich — żandarma Europy.

Lud japoński z podziwem patrzy na Chiny, Wietnam, Koreę, na wszystkie ogniska walki i sam do walki tej zbiera siły w imię hasła: proletariusze wszystkich krajów łączcie się. W północnej Korei od trzech lat dzięki przeprowadzonym reformom gospodarczo-społecznym utwierdza się system wodzący masy pracujące poprzez demokrację ludową do dobrobytu i pełnej niezależności. Ziemia obszarów japońskich i koreańskich przeszła w ręce chłopów, zlikwidowano zawiły i z feudalizmu wywodzący się system dzierżaw. 725.000 rodzin bezrolnych i małorolnych otrzymało ziemię; wieś koreańska wyzwoliła się z wyzysku, przekreśliła nędzę, zacofanie i ciemność, idzie do coraz większych i lepszych osiągnięć w zakresie wydajności produkcyjnej. Nacjonalizacja przemysłu i banków dała w ręce ludu pracującego miast i wsi władzę stanowienia o sobie i dla siebie. Dokonana reforma finansowa przyczynia się do stabilizacji życia gospodarczego. 3.600 szkół powszechnych, 165 — średnich i 5 uniwersytetów likwidują zacofanie w dziedzinie oświaty. Zmniejsza się płaga analfabetyzmu; w ciągu trzech lat ponad 2.000.000 Koreańczyków zdobyło umiejętność czytania i pisanja.

W południowej Korei, okupowanej dotąd przez wojska amerykańskie, trwa walka o zrzućnię marionetkowego rządu, złożonego z agentów międzynarodowego kapitału, i o zrzućnię z grzbietu gnębiętego narodu buta białego najeźdźcy, eksploatującego wszystko co koreańskie dla zysków materialnych i potrzeb strategicznych. Powstał do walki chłop, wspomagany przez robotników. Szereg miast w Korei i na przybrzeżnych wyspach, znajduje się w rękach powstańców toteż z nakazu USA marionetkowy premier Korei ogłosił musiał stan wyjątkowy. W imię solidarności robotniczo - chłopskiej odmawiają udziału w akcjach przemoc ludowej — żołnierze i oddziały żandarmii, jak to miało niedawno miejsce w Yo-Su.

Na północy wielkie sukcesy chińskiej armii ludowej, która przyniosła ziemię 100 milionom chłopów, oddała fabryki i banki we władanie ludowi, szerzy oświatę i kulturę i wokół swojej akcji wyzwoleniczej gromadzi wszystkie żywioły demokratyczne terenów uwolnionych i tych terenów, które były dotąd pogrążone w anarchii, przepustwie i grabieżczej polityce Kuomintangu. Oczekują bliskich dni wolności. Z wolnością idzie ład i sprawiedliwość. Dziś pracują pełną parą w Chinach ludowych fabryki i rolnictwo, niosące ponad 200 milionom ludzi pewność coraz lepszego jutra.

Na zachodzie i południu Indonezja, Indochiny, Malaje krwawią w walce o wolność i sprawiedliwość, Wietnam (Indochiny) to młoda, demokratyczna, trzy lata licząca republika. Dziesiątki tysięcy żołnierzy francuskich, marokańskich i senegalskich, ba, nawet, a raczej przede wszystkim hitlerowskich żołdaków rzucili imperialiści na Indochiny. Mimo tego i mimo prób stworzenia marionetkowego rządu „centralnego”, złożonego z wliwnych slug imperialistów (Najjgen-Wan-Gua), a popieranego przez zdrajców kraju (były cesarz Bao-Daj), kraj jednoczy się wokół obozu demokracji ludowej, kierowanego przez Hoszi-Mana.

Poparcie całego narodu w walce i szeroko rozbudowana akcja partyzancka sprawiły, że w chwili obecnej wojska imperialistyczne zajmują niewiele stosunkowo miast. Na te-

renach objętych władzą republiki ludowej wrota praca w przemyśle, chłopci walczą z entuzjazmem o zwiększenie produkcji, w miastach i nielicznych ośrodkach przemysłowych wzrasta produkcja artykułów pierwszej potrzeby, nowa waluta republikańska ma wszelkie cechy trwałości, a rząd wietnamski potrafił nawet zebrać ostatnio odpowiedni zapas złota dla zabezpieczenia jej istnienia.

Na terenach okupowanych przez Francuzów, ludność zastosowała skutecznie bierny opór i akcję sabotażową. Nadzieje na intensywną eksploatację bogactw wietnamskich zawiody. Istniejące w północnych rejonach ko-

utrzymaniu takiego ustroju w danym kraju, który by w najbardziej idealny sposób pozwolił państwu eksploatującemu na realizowanie swoich celów imperialistycznych. Będzie tam wszędzie ta walka, gdzie będzie szyb naftowy, kopalnia złota, plantacja kauczuku czy bawełny, gdzie będzie źródło zysku i możność wyzysku. Człowiek — Lud — Dobro narodu — Dobro ludzkości — te cudowne słowa przekształcają się w szyderstwo w ustach imperialistów.

Nie należy bowiem zapominać, że w epoce imperializmu kapitalizm przekształcił się w potworny system ujarzmania narodów. W sy-

Fotomontaż Karol Baraniecki

palnie kraju, wydobywają zaledwie 5 proc. przedwojennej produkcji. 75 proc. plantacji kauczukowych poszło z dymem, spalone przez partyzantów. Wylatują w powietrze fabryki i magazyny, płoną składy zapasów lub materiałów, przeznaczonych na eksport. I tu i tam — w okupowanej i wolnej części Wietnamu trwa walka z imperializmem. Analogiczna sytuacja jest w Indonezji, gdzie niezależna republika demokratyczna walczy zbrojnie z Holendrami i najętymi przez nich oddziałami armii i wywiadu.

Druga wojna światowa przyspieszyła wzrost dojrzałości politycznej i podniosła walkę wyzwoleniczą na wyższy poziom również na Malajach i w Burmie, gdzie podobnie jak w Wietnamie i Indonezji zacieśnienie się sojuszu robotniczo - chłopskiego, wzrost znaczenia klasy robotniczej, jako klasy kierowniczej, bezpośrednio ujęcie steru akcji przez partie komunistyczne przyczynia się do stałego rozwoju walki.

Przerzucanie się państw imperialistycznych do nowych metod taktycznych w zakresie polityki kolonialnej, jak ogłoszenie „niezależności” Burmy, ogłoszenie praw dominialnych Hindustanu, Pakistanu czy Cejlonu, jak bezlitosna wojna kolonialna na Malajach prowadzona w imię przywrócenia niewolniczego ustroju eksploatacji, bo przecież Malaje — to główny dostawca dolarów (kauczuk) dla W. Brytanii, próby afrykańskie, to wszystko wskazuje na jedno, a mianowicie na fakt, że imperializm ani nie myśli ani nie chce myśleć na tym odcinku o odwrocie.

Przeciwnie, można stwierdzić na podstawie obserwacji, że mamy do czynienia tutaj z atakiem, z atakiem rozpaczlwym, prowadzonym różnymi drogami i metodami dla **zażegnania kryzysu imperializmu**. Do elementów tego ataku należy poza wyżej podanymi:

1) Jątrzenie antagonizmów rasowych, wyznaniowych i narodowych.

wygrzywanie jednych nieświadomych przeciwko drugim otumanionym,

posiłkowanie się metodą bezpośrednich sojuszków z burżuazją krajów kolonialnych, półkolonialnych, czy tzw. krajów formalnie niezależnych.

2) Wygrzywanie w akcji zachodnio-europejskich partii socjalistycznych, rozsnuwających na rozkaz imperializmu zasony dymne w postaci opowiadań o jutrzence nowej ery wolności kolonii, niesionej przez USA, czy Wielką Brytanię.

Prawda jest jedna i nieodmienna, że w tych wszystkich grach i gierkach, kosztujących miliony ludzi nieprzebrane męki, upodlenie i śmierć, istota imperialistycznego systemu kolonialnego nie ulega ani na jotę zmianie. Pozostaje tym, czym była i opiera się nadal na bazie wyzysku gospodarczego krajów i ludzi, na rozbudowie baz strategicznych i na

stemie tym — jak mówiła Anna Pauker — niewielka grupa międzynarodowych trustów i monopolii najbardziej rozwiniętych pod względem gospodarczym krajów kapitalistycznych, pragnie pozabawić coraz większą ilość narodów świata — prawa do ojczyzny.

Nie wolno nam nie doceniać sił demokratycznych i postępowych na świecie. Na mapie świata gorąca coraz silniej i powszechniej liczne i wielkie ogniska walki o wolność i sprawiedliwość. Ale trzeba nam też pamiętać, że imperializm atakuje i robi to tym podstępnie i tym rozpaczliwiej, im bliższa jest chwila ostatecznego jego załamania.

Te ataki kontynuowane są również w Afryce zarówno przez W. Brytanię jak i Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Próby jednak rozbudowy systemu kolonialnego na kontynencie afrykańskim napotykają na sprzeciw szybko rozbudowującego się narodo-wo-wyzwoleniczego ruchu oporu. Krwawe wydarzenia na Złotym Wybrzeżu, w Nigerii, dały znać o tym, że wzmocniony ucisk i wyzysk kolonialny znajdują już obecnie silny odpór.

Dotychczasowy wyzysk doprowadził do nędzy i głodu i stał się przyczyną stopniowej degeneracji ludów afrykańskich. Marzenia o tym, aby Afryka mogła eksportować „nadwyżki” żywnościowe do Europy Zach., aby całkowicie ją uniezależnić — jak mówi Dulles — od zasobów krajów wschodnio - europejskich, pozostanie najpewniej marzeniem, bo z tą „nadwyżką” nie jest sprawa tak prosta, a wszystkie te plany wymagają olbrzymich nakładów inwestycyjnych, a więc kapitałów, których kraje zachodnio - europejskie nie mają nawet na tyle, aby swoje własne, krajowe potrzeby nimi zalać.

Pewnie, że kosztem dalszego ucisku ludów afrykańskich i kosztem dalszego obniżenia stopy życiowej własnych klas pracujących będą mogły kraje kapitalistyczne i tę ewentualnie przeszkodę choćby w części pokonać. Pytanie jednak, czy nie napotkają na opór mas robotniczych i na kontrakcję afrykańskich ośrodków ruchu oporu. Na to pytanie nie potrzeba odpowiedzi, jeżeli wspomnimy trwającą obecnie bohaterką walkę klasy robotniczej Francji, strajki w Holandii czy Biznonii, czy wreszcie odruchy rozpoczynającej się walki proletariatu na Czarnym Łądzie. A proletariatu ten zaczyna już uświadamiać sobie, że robotnik afrykański zarabia miesięcznie 8 szylingów, że żyje w nieprawdopodobnej nędzy, że rolnicza ludność tubylcza — według słów Kulajenkowa, przedstawiciela radzieckiego w Komisji Powierniczej ONZ — może wykorzystać dla siebie tylko 1/5 część dzierżawionej ziemi, podczas gdy produkty z pozostałych 4/5 musi oddawać właścicielowi gruntu, a więc białemu; że powszechnie stosowana przez białych w stosunku do tubylców kara ciężkiej chłosty upadła człowieka tylko dlatego, że urodził się czarnym lub kolorowym.

Na terenie Afryki chętnie lokuje kapitał amerykański i brytyjski swoje wkłady, bo jest to teren dobrze rentujący się inwestycji i teren ponoć szczególnie właściwy dla schronienia kapitałów, które obawiają się ruchów postępowych w Europie. Ta forma eksploatacji dokonuje się również pod hasłami „odbudowy i pomocy” amerykańskiej przy akompaniamencie syreniego śpiewu grupy imperialistycznej w Komisji Powierniczej ONZ.

W Afryce, w Wietnamie i Indonezji, w Korei i na Malajach, walki narodowo - wyzwolenicze, bez względu na ich mniej lub bardziej rozwinięte formy, bez względu na stopień uświadomienia politycznego i narodowego, nie są osobnymi wysepkami wśród oceanu spraw świata, lecz stanowią część składową międzynarodowego obozu antyimperialistycznego i ściśle są związane ze zwycięskimi bojami Armii Ludowej w Chinach, armii Markosa w Grecji, z walką ruchu oporu w Hiszpanii, z walką proletariatu całego świata o trwałą pokój, sprawiedliwość i demokrację ludową. Trudne nam te wszystkie bez wyjątku ogniska, większe i mniejsze, wyliczać, bo jest ich tyle, ile rodzi się aktów gwałtu i przemocy imperialistycznej, a więc i Palestyna i Egipt z ponurym losem fellaków i walka proletariatu Włoch... Dużo jest tego, więc ograniczamy się celowo do wybranych przez nas przykładów. Te nam wystarczą, aby móc rzec zakończyć pewną bardzo ogólną syntezą.

Swoje natchnienie moralne ruchy narodowo - wyzwolenicze, podejmowane przez ludzi różnych ras i kolorów skóry, czerpią ze zdobyczy Wielkiej Rewolucji Socjalistycznej, która według słów Stalina, rozszerzyła „ramy kwestii narodowościowej, przekształcając ją z partykularnego zagadnienia walki z uciskiem narodowościowym w Europie, w ogólne zagadnienie wyzwolenia uciskanych przez imperializm narodów koleni i półkolei”, która wreszcie przerzuciła most między socjalistycznym zachodem a ujarzmionym wschodem budując nowy front rewolucyjny — od proletariatu Zachodu poprzez rewolucję rosyjską do uciskanych narodów wschodu — przeciwko światowemu imperializmowi”.

I dlatego zwycięska rewolucja musi przeprowadzić wyzwolenie krajów kolonialnych, bo niepodległość nie otrzymuje się darmo. Nie mogą zdobyć te kraje prawdziwej niepodległości bez urzeczywistnienia hegemonii proletariatu, bez izolowania ugodowej burżuazji narodowej, bez wyzwolenia mas drobnobłopskich spod wpływu tej burżuazji, bez walki o socjalizm.

Trwałość zwycięstwa może być oparta jedynie na realnym kontakcie pomiędzy ruchem wyzwoleniczym tych krajów, a ruchem proletariackim produkujących krajów Zachodu. Te wskazania marksizmu - leninizmu realizowane są przez ludy walczące o wolność i walka ich jest tym skuteczniejsza i tym owoce jej trwałe, im praktyka rewolucyjna jest bliższa tym założeniom.

Na mapie świata Europa jest małym przyczółkiem mostowym. W Europie jest Polska Ludowa, związana najsilniejszymi więzami z całym światem postępu, z proletariatem całego świata, gdziekolwiek by on nie walczył i jakikolwiek nie byby jego kolor skóry. Dobrze jest sobie — przypuszczam — przypomnieć o sprawach, które niejednemu wymykają się spod codziennego spojrzenia na rzeczy i ludzi.

W OSTATNIM NUMERZE 47 (176)

z dnia 21 listopada 1948 r.

Józef Pogan — Wiek w ostatnich latach przed wojną; **Władysław Kuszyk** — Francja walcząca; **Mieczysław Grad** — Kmiecko-kapitałistyczna młodość „warstwy chłopskiej”; **Antoni Marcinek** — Na drogach walki klas; **A. Chmura** — Rząd lubelski w 1918 r.; **Stanisław Jerzy Lec** — Fraszka; **Władysław Strzemiński** — Realizm w malarstwie; **Jan Baculewski** — O kierunek wychowania; **Andrzej Braun** — Wyspa Wołyń; **Dziewczyna, Młodość**; **Teodor Goździkiewicz** — Cztery dni Mateusza; **Wacław Rybus** — Młody działacz; **Piotr Chmura** — Do młodego działacza; **Jan Bolesław Ożóg** — Z przyczółka dzikiej gruszy; **Paulina Czyżowa** — Odpowiedź poecie z przyczółka dzikiej gruszy; **Zdzisław Ochedusko** — Drogi do marksizmu; **Jerzy Smutny** — Pokolenie; **Andrzej Wróblewski** — Jeszcze w sprawie szkół plastycznych; **Fakty i zdania**; 14 ilustracji; 12 stron.

OGŁOSZENIE

Administracja tyg. społeczno-literackiego „Wieś” przypomina o wpłacie zaległej prenumeraty za rok 1948.

Jednocześnie zawiadamia, że od dnia 1 stycznia 1949 roku opłata za prenumeratę będzie wynosić: miesięcznie — 80 zł, kwartalnie: 240 zł, półrocznie: 480 zł, rocznie: 960 zł.

ADMINISTRACJA

Piotr Ziarnik i Jan Aleksander Król

LATA MIĘDZYWOJENNE

(Historia ruchu ludowego do r. 1939)

(Ciąg dalszy ze str. 1 i 2).

Stanisław Thugutt (1873—1940)

III

Niezwykle charakterystycznym dla ruchu ludowego jest okres formowania się władzy państwowej w Polsce i ustroju liberalnego. Stosunek bowiem do aktualnych w tym czasie spraw ustrojowych pozwala bardzo dokładnie ustalić zasadnicze nurty ideowe ruchu, których rodowód zarysowaliśmy w okresie poprzednim.

7 listopada 1918 r. powstał w Lublinie Tymczasowy Rząd Ludowy, złożony z socjalistów i ludowców oraz piłsudczyków. Rząd ten poparty został przez PSL „Wyzwolenie”, skąd weszło do niego nawet kilku ministrów, zaś PSL „Piast” udział w rządzie uzależnił od przyjęcia przynajmniej jednego przedstawiciela prawicy. Konsekwentnie nie przystąpił również do udziału w rządzie Moraczewskiego. To posunięcie „Piasta” rozbiło ruch ludowy na dwie grupy.

Do pierwszej należały „Wyzwolenie” z Królestwa i PSL - „Lewica” z Małopolski, które udzieliły poparcia obydwojom rządóm ludowym, a do drugiej wrogie tym rządóm PSL „Piast” z Małopolski i „Zjednoczenie Ludowe” (działające w Królestwie), o ideologii zbliżonej do Narodowej Demokracji. Należy wyjaśnić przy tym, że PSL „Piast” stale manifestował swą niechęć do porozumienia ze stronnictwami Lewicy, dążąc ku sojuszowi z centrum, za jakie się uważał, z prawicą, co leżało oczywiście w interesach Narodowej Demokracji. Stronnictwo to uważało, że w Polsce rządzić bez prawicy nie można. W konsekwencji tej postawy „Piasta” nie udało się stworzyć koalicji chłopsko-robotniczej, a rządy ludowe upadły.

Ta linia polityczna „Piasta” — sojuszu z prawicą, nie objawiła się dopiero w 1918 r. Tendencje prawicowe istniały w tym stronnictwie od dawna. To one przecież doprowadziły do rozłamów w 1913 r. i odejścia radykalnej grupy z Janem Stapińskim i Bolesławem Wyslouchem na czele. Na dodatek, przywódca „Piasta” należał wtedy do zakonspirowanej Ligi Polskiej, stanowiącej pod kierunkiem Dmowskiego ośrodek dyspozycyjny wszystkich ugrupowań prawicowych oraz ciążących ku prawicy. Stosunek „Piasta” do rządów chłopsko-robotniczych wywołał ostrą walkę wśród stronnictw ludowych, której nie zakończyły próby połączenia ruchu ludowego, czynione stale przez PSL „Wyzwolenie” i uwieńczone stworzeniem na krótko Sejmowego Związku Posłów Ludowych (23.6—15.12.1919 r.).

Droga „Piasta” wyklarowała się już w 1919 r. i prowadziła go prosto do Zespołu Stronnictw Centrowych, Chjeno-Piasta po wyborach w 1922 r. oraz do paktu w Lancoronie.

Oprócz stosunku do prawicy pomiędzy zasadniczymi członkami ruchu ludowego („Piast” i „Wyzwolenie”) istniały zasadnicze różnice w sprawie sposobu pojmowania swojej roli jako przedstawicielstwa chłopów. „Piast”

dążył do udziału w rządach nawet za cenę daleko idących kompromisów i ustępstw na rzecz prawicy, natomiast „Wyzwolenie”, nie mogąc doprowadzić do rządów lewicowych, znalazło się w opozycji.

Rozdźwięk ujawnił się w sprawie podstawowej: reformy rolnej, która uchwalona została wprawdzie dzięki demonstracji wszystkich ludowych klubów poselskich, ale nie była realizowana. „Piast” uważał że parcelacja powinna się odbyć z odszkodowaniem dla właścicieli. „Wyzwolenie” żądało reformy rolnej bez odszkodowania. Wręcz różny był też stosunek obydwu stronnictw do sprawy koncordatu.

Na te tej zasadniczej walki o nowy ustrój Polski ruch ludowy przeżył w latach 1923—1925 ostry kryzys. Był to okres codziennych secesji z dwu głównych stronnictw, tworzenia nowych konfiguracji, rozpadania się ich, zlepienia w nowym układzie i tak w obłądną nieskończoność.

Oprócz wykrystalizowania „Piasta” w stronnictwo centrowe ze skłonnościami do ugody z prawicą, a „Wyzwolenia” w radykalne stronnictwo lewicowe, składające się ku sojuszowi z PPS, wyłoniła się w tym czasie trzecia grupa ludowa — Niezależna Partia Chłopska, która stawiała sobie jako cel walkę o Polską Republikę Chłopską i stanęła na stanowisku zdecydowanej walki rewolucyjnej o nowy ustrój. NPCh. przekształciła się później, po rozwiązaniu przez władze sanacyjne, w „Samopomoc Chłopską” i grupowała najbardziej radykalne elementy ruchu ludowego.

Rządy Chjeno - Piasta upadły ostatecznie, obalone zamachem Piłsudskiego, kompromitując taktykę „Piasta” i wprowadzając kraj w następny etap. Jest nim panowanie sanacji, z którą „Piast” usiłuje walczyć o utraczoną władzę. Teraz sojuszników szuka po lewicy oszukanej przez Piłsudskiego. I tak dochodzi do zjazdu Centrolewu, po klęsce wyborczej bloku „Piasta” z Chrześcijańską Demokracją w 1928 roku.

Dzieje zjednoczenia ruchu ludowego w 1931 roku oraz okres bohaterskiej walki ruchu ludowego z reżimem sanacyjnym są zbyt znane, aby je tutaj opisywać. Na uwagę zasługuje tylko istnienie różnic w Stronnictwie Ludowym i wyraźne rozbieżności na kilka istniejących przed zjednoczeniem ośrodków ideologicznych — prawica, umiarkowana lewica i grupa zbliżona do marksizmu, skupiająca się wokół działaczy NPCh. — później Samopomocy Chłopskiej oraz wokół pisma „Chłopskie Życie Gospodarcze”, gdzie radykalizował Stefan Ignar. Te dwie ostatnie grupy weszły już wtedy na zatraconą w latach 1919—1930 chłopską drogę do marksizmu, wiążąc się z konspiracyjnymi ośrodkami robotniczymi.

Największe jednak wpływy „oficjalne” posiadała nadal prawica, która też w ekslozję gwałtownie stronnictwo na prawo. Rycho bowiem przywódca „Piasta”, znajdujący się wtedy na emigracji, odnalazł drogę do prawicy. Powstał tzw. Front Morges, zawiązany przez Paderewskiego, Witosa, Sikorskiego i Hallera. Morges znalazł w ośrodkach „Piasta” w kraju silne poparcie, co wyraziło się w ostatecznym jego odbiciu od ruchu robotniczego w ostatnich latach przed wojną.

IV

W przeglądzie historii ruchu ludowego lat międzywojennych uderza takie zjawisko: radykalne nurty, jakie wytrysły w końcu XIX i na początku XX wieku, poczynając od Wysloucha, Stapińskiego, „Zaraniarzy” i częściowo „Wyzwolenia” (wywodzącego się z „Zarania”) wreszcie w Niezależnej Partii Chłopskiej i Samopomocy Chłopskiej (gdzie działali Władysław Kowalski i Antoni Korzycki) z biegiem czasu zwały swoją pozycję na mapie ruchu ludowego.

Proces ten trzeba wyjaśnić, tzn. ukazać, jak dzieje II Rzplitej z legalnych rozłamują się na legalne i konspiracyjne. Jak po jednej stronie pozostaje przeszłość i reakcja, po drugiej rozwijają się zarodki przyszłości i przemian ustrojowych, do jakich dojrzały masy ludowe (robotnicze i chłopskie).

Początek II Rzplitej to — po rozbiu Ludowego Rządu Lubelskiego i po „wyprawie kijowskiej” postawienie „muru chińskiego” od strony ZSRR. Obowiązywać on będzie przez całe 20-lecie. To — po monarchiach w okresie zaborów powstanie teraz „republik liberalnej”. A jaki rozkład sił? Do walki parlamentarnej zalegalizowana została PPS. Jej nurt galicyjski wywodził się z tradycji II Międzynarodówki z okresu obłaskawienia socjalizmu przez kapitalizm w jego legalnych parlamentarnych akcjach, kiedy w koncentracji produkcyjnej i finansowej kapitalizmu widziano szansę na „przeobrażenie pokojowe kapitalizmu w socjalizm”.

Ten okres myśli i praktyki socjalistycznej poddał krytyce w pierwszych latach XX wieku dopiero Lenin. („Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu”). Nurt Kongresówki był potrójny. SDKPiL, PPS-lewica i PPS-prawica. Legiony Piłsudskiego wyniosły na szczyt prawicę PPS-u. Jego decydujący wpływ na życie Polski działał na neutralizację lewicy PPS i penetrację w nią jak również w „Wyzwolenie”. Ruch komunistyczny wyrzucony został poza burtę demokracji parlamentarnej. W takim towarzystwie, kiedy włączymy jeszcze Narodową Demokrację, ruch ludowy najkorzystniejszą sytuację miał w „Piastie”.

Co się dzieje z „Kuznią chłopskiego jakobinizmu”? Na przełomie w. XIX i XX należy jeszcze do niej i Witos o tyle, o ile uderza w pozostałości feudalizmu i w ten sposób toruje wsi drogę do starcia z kapitalizmem. Do zrozumienia przez masy biedniackie i średniackie sprzeczności, w jakiej ustrój kapitalistyczny stawia je wobec burżuazji miejskiej i wiejskiej. Ale rozłam PSL w r. 1913 przesuwają „Piasta” na pozycję kapitalizmu. Tylko i wyłącznie z tego etapu będzie teraz Witos walczył o wejście chłopów „pomiędzy starszych braci”. Dlatego w praktyce będzie walczył w interesie bogatego chłopstwa, dlatego tak, jak na to pozwalał interes kapitalizmu, zrosłego z burżuazją przemysłową z pofeudalnym ziemiaństwem. To znaczy będzie teraz hamował proces wymiatania potężnych pozostałości średniowiecza, (reforma rolna z wykupu, sojusz z ND i drobnomieszczaństwem, rezygnacja w praktyce z wyemancypowania się spod społecznego patronatu Kościoła, choć to założyły programowo „Dwie dusze” Bojki w 1904 r.) i nie postawi nawet na „rewolucję burżuazyjną”, tylko na reformizm parlamentarny. Na procesie Brzeskim, jak mu się wydawało — w imieniu wszystkich chłopów, naprawdę zaś w imieniu klasy bogaczy, zaparł się wywrotowych, rewolucyjnych dążeń wsi.

Trzeba sobie dobrze uprzytomnić pierwsze lata II Rzplitej. Ustrojowo został pozornie dokonany skok. Demokracja liberalna, nie zrosnięta z tronem, wolna jak się zdawało od pofeudalnego zaplecza. W parlamencie centrum, które wiąże stronnictwo ludowe, w rządzie raz po raz u władzy gabinet chłopski. Oczywiście — to „Piast”, to Witos już w nowej, nie „jakobiniskiej” roli. Ten oficjalny stan rzeczy wypala z poprzedniej tradycji ruchu ludowego to wszystko, co wówczas niedomówione, jeszcze nie zastrzeżone, mierzyło dalej, co miało i mogło mieć bazę szerszą od kmieci, gburów i włóścian.

W poprzednim bowiem okresie działalność oświatowo-gospodarczą, prowadzoną przez ruch ludowy, dawała chłopom oręż do walki z kapitalizmem, ale ideologia nie mówiła jeszcze o zmianie ustroju w socjalistyczny, przeciwnie, nawet jeszcze przed okresem wzrostu agraryzmu — jako „chłopskiej” koncepcji ustrojowej — stronnictwa zgodnie wskazywały, że należy tworzyć jak największą ilość gospodarstw samodzielnych, a spółdzielczość, propagowana przez Polski Związek Ludowy, „Zaranie” (a potem „Wyzwolenie”) miała te samodzielne gospodarstwa doprowadzić do dobrobytu. Hasło bowiem podniesienia dobrobytu wsi — w istniejących warunkach ustrojowych — było hasłem sine qua non wszystkich stronnictw ludowych.

Nie postawiono też jeszcze wyraźnie zagadnienia klasowego na wsi, które przewija się w artykułach „Zarania” i „Przyjaciela Ludu”, w perspektywach utopijnego socjalizmu.

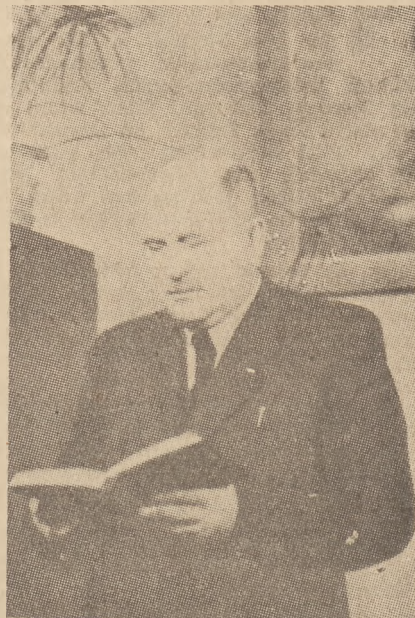
I w „Zaraniu” bowiem hasło „sami sobie” — naczelną hasło — rozumiane było, „bez kleru i bez szlachty”, ale nie mówiło o kim, choć „Zaranie” określało „lud” zgodnie z marksizmem. Była to więc walka o emancypację chłopów, który mógł się uniezależnić materialnie, spod władzy ziemiaństwa i kleru, czyli w rezultacie — bogatego.

Ale teraz w wolnej Polsce polityka „Piasta” oznaczała: tylko tyle, ani kroku dalej! Ta klasowość „Piasta” ostatecznie zakończyła okres wspólnej drogi całego chłopstwa. W okresie „jakobinizmu chłopskiego” naturalne przodownictwo i doraźne korzyści bogatego chłopstwa posuwały sprawę i biedniackich mas chłopskich. Teraz (r. 1919) przy reformie rolnej odsłonił się klasowy podział na wsi. Różnica interesów. Inna droga dla mas biedniaków i średniorolnych, którzy w Polsce lat międzywojennych przeżyli historyczną katastrofę rozdrobnienia.

Właśnie u końca tych złudnych dla wsi lat panowania „Piasta” zwrócono uwagę na zagadnienie klasowego charakteru stronnictw ludowych, gdy „Wyzwolenie” przed zamachem majowym miało już charakter partii liberalnej w sensie zachodnio-europejskim i gdy nie było w nim niemal zupełnie chłopów. Ostatnia secesja radykalnej grupy z tego stronnictwa, która doprowadziła do powstania Niezależnej Partii Chłopskiej, miała swe źródło właśnie w odnowieniu zaniedbanej przez większość „Wyzwolenia” sprawy klasowej.

Zamach majowy wtopił w siebie oczekiwane z nieoczekiwanym. Oczekiwany był przez masy ludowe przewrót, kończący kontredanse Narodowej Demokracji, Chadecji, Piasta i obszarników. Wpływy Piłsudskiego w PPS-ie i „Wyzwoleniu” z jednej strony, z drugiej właśnie złudzenia co do socjalistycznej drogi Piłsudskiego pomogły mu do przeprowadzenia zamachu. Nieoczekiwany okazał się wynik. Rządy sanacji uderzyły w dwa końce: w ustrój parlamentarny liberalnej demokracji i w siłę proletariatu, który na etapie kapitalizmu imperialnego, jak pisał Lenin i, jak potwierdził to rewolucją Lutową i Październikową — może obalić kapitalizm. Może obalić w ogniu światowego frontu kapitalizmu — najstarszym. Takie ognia znajdują się w krajach półkolonialnych i kolonialnych.

Sanacja zajęła konsekwentną pozycję kapitalizmu zrodzonego ze zrosnięcia burżuazji przemysłowej z pofeudalnym ziemiaństwem. Zajęła ją w kraju kapitalizm niedorozwiniętego, tzn. zależnego od agend kapitalizmu imperialnego. Uczyniła to w okresie,

Marszałek Sejmu Władysław Kowalski

kiedy kapitalizm imperialny przeradzał się w faszyzm. Była jego pochodną i wprost coraz mocniej odeń uzależniana. Dlatego jej głównymi przeciwnikami musiały stać się: 1) ruch ludowy, reprezentujący czystą literę prawa demokracji parlamentarnej, (dlatego proces brzeski Witos i wygnanie za granicę) oraz — 2) ruch komunistyczny. Ten ruch czeka jeszcze na swoją pełną historię. A w nim właśnie, w jego rozwidleniach i wpływach, idących od korzeni konspiracji do elementów programowych legalnych stronnictw, organizacji, instytucji, do frontu ludowego, do strajków robotniczych i chłopskich, do kół naukowych — w nim właśnie zawiera się źródło drugiej historii Polski, równoległej do oficjalnych dziejów lat międzywojennych.

Historia rewolucyjnego proletariatu została zepchnięta do podziemia i kazamat więziennych. Przecież obecni przywódcy PPR-u to bojownicy tamtych lat, z kontami po kilka i kilkanaście lat więzienia.

Rozprawa sanacji z Witosem była przykładem rozprawy polityczną z liberalizmem, analogicznie do rozprawy ekonomicznej, jakiej w Europie kapitalizm monopolów dokonał z klasą drobnego przemysłu i handlu na przełomie w. XIX i XX, proces ten pogłębiając i rozszerzając z latami. Dziś rozgrywa się on w USA. W latach 1930-37 młody ruch ludowy (ośrodki: Wici, UL-owe, MML) wykonywał rolę — teoretycznie — wszystkie drogi przezwyciężenia dyktatury półfaszystowskiej sanacji, jakie mogły wieść z powrotem do liberalizmu. Od mistycznych koncepcji słowianizmu, stanowości, agraryzmu do rewolucji burżuazyjnej, dokonywanej w okresie okrażającego imperializmu i faszyzmu, tzn. jak w praktyce Mikołajczyka można to było obserwować (w latach 1945-6), osiągnięcie „demokracji drobnomieszczańskiej” z powierzeniem jej imperializmowi anglo-amerykańskiemu.

A z tej bazy kapitalizmu obalić nie można. Nie można nawet przeprowadzić konsekwentnej do końca rewolucji burżuazyjnej. Pokazał to rząd londyński (w okresie okupacji) i Mikołajczyka program reformy rolnej: uzupełnienia gospodarstw do 50 ha. Jego próba zatrzymania Polski w granicach „demokracji drobnomieszczańskiej” (agrarystyczna, z dalszym etapem uprzywilejowania tego, co zsojalizowali robotnicy) mogła pojawić się tylko po uprzedniej rewolucji z ducha socjalistycznej i dokonanej przez siły klasy robotniczej i mas biedniackich i średniorolnych chłopów.

Dlatego uderzające jest, jak w walce z sanacją ruch ludowy, jednocząc się (1931 r.), ruch wciąż jeszcze legalny, kiedy wchodził w okres „frontu ludowego”, chociaż wyklucza z niego komunistów, w programie politycznym mija już liberalny ustrój, mija kapitalizm.

Prezes Zarz. Główn. z S. Ch. Stefan Ignar

Wicepremier Antoni Korzycki sekretarz gen. S.L.

Juliusz Fućik

O ZACMIENIU KSIĘŻYCA

Opowieść pułkownika Bobunowa

ilustrował Karol Baraniecki

Zaraz wam opowiem — rzekł pułkownik — jak budowaliśmy telegraf w Kala-i-Chumb...

Zmęczenie nasze doszło już do takiego stopnia, gdy człowiekowi zaczyna się wydawać, że przemienił się pomimo swoich dwudziestu lat w niedołężnego starca. Powstanie w Taszkencie wywołane przez Osipowa i turkmeńskiego Dżunaidchana, wyprawa od Karszi do Duszambe w pogoni za Ibrahim-bekiem... I oto, gdy się już nam zdawało, że wszystko skończone — można więc poleżeć sobie na słońeczku, a potem marsz do domu — nagle otrzymujemy wiadomość: znów powstanie. Tym razem garnizon nasz w Kala-i-Chumb został okrążony przez basmaczy...¹⁾

To ci dopiero diabły rogatale!

Należało przyjść swoim z pomocą. A ludźki mój — to sami stepowi, z równin. Na góry patrzyliśmy wówczas z wielkim szacunkiem... Ale cóż z tego patrzenia na drogę do Kala-i-Chumb. Trzeba było się tam przedostać, ot co!

Nigdy w życiu nie sądziłbym, że człowiek jest w stanie poruszać się po takich „drogach”. Skąły zwisają nad przepaścią, gdzieś daleko w dole szumi rzeka. Kręte ścieżki wiją się to w górę, to w dół — doznajesz zawrotu głowy. A gdy pokryją się szronem — to już istna ślizgawka! I nawet to byłoby jeszcze bagatelą, ale oto z jednej strony ściana, a z drugiej — przepaść. Zdarzało się, że przymknę oczy — ot tak — i myślę sobie: przecież koń — to mądre zwierze, więc niech ze sobą idzie, dokąd trzeba... a ja pocóż mam się niepokoić?

Każda chwila była drogą, a Giszun trzymał nas. Poprzez góry — cztery tysiące dwieście metrów. Śniegu znów nawaliło — koniom aż po łby. „Ugrzęźniemy jeszcze, do diabła!”, — pomyślałem sobie. A potem nagle zorientowałem się. Przypomniałem sobie, jak to u Wrót Tamerlana wyciągaliśmy z błota armaty.

Zdjęliśmy płaszcz, rozeszliśmy się na śniegu i konie poszły jak po dywaniku do samego wierzchołka grzbietu górskiego, a potem w dół.

W takich płaszczach na defiladzie oczywiście już się nijak nie pokażesz!

Tak oto zmarudziłem prawie cały dzień. Lecz zdążyliśmy jeszcze na czas, nasi jeszcze walczyli.

Skoro tylko pojawiliśmy się nad Kala-i-Chumb — basmacze rzucili się do ucieczki. A ścigać ich nam się nie chciało. W ogóle był to wówczas taki czas, że oto strzelają do ciebie, a ty czasem nawet nie odpowiadasz, by jeszcze bardziej nie komplikować sytuacji. Masz przeciwko sobie więcej nieświadomych przyjaciół, niż świadomych wrogów. Trzeba było częściej przekonywać niż zabijać.

Lecz herszt basmaczy odnaleźliśmy już. Nazywał się Machmaduła-bek. Cóż to był za przebiegły gagatek — bek, a jednocześnie przewodniczący komitetu rewolucyjnego! Taką mieli oni wtedy metodę. Bekowie z Radami²⁾ nie wojowali. Wprost przeciwnie, bardzo często stawali na czele Rad. Nieźle pomyslane! Możecie sobie wyobrazić, co to były za Rady, jeśli na czele ich stał bek, jak to miało miejsce w Kala-i-Chumb, lub iszan mużmański, jak w Garmie.

Na rozkaz zostałem w Kala-i-Chumb. W pobliżu płynął Pianż — ot, tak jak tutaj, a na przeciwnym brzegu to już Afganistan, niemal tuż obok. Góry piętrzyły się stromo — wprost nad naszą głową.

Aczkolwiek nie próżnowaliśmy, to jednak konaliśmy z nudów. Taka nas czasem nękała tęsknota, że trudno było wytrzymać... A potem nastąpiła pamińska wiosna. Najcudowniejsza wiosna, jaką kiedykolwiek w życiu widziałem.

A więc z tęsknoty i z nudów zabrałem się do czytania „Przeglądu Astronomicznego”. W żaden sposób nie mogę pojąć, jak trafił do moich rąk. Ale też czasy były wówczas — nie takie jeszcze rzeczy zdarzały się.

Dla was są to może wszystko znane sprawy, ale co do mnie, to cokolwiekbym nie przeczytał — wszystko było dla mnie nowym odkryciem. Do rewolucji pracowałem jako kowal. Po rewolucji przeszedłem przez wszystkie fronty wojny domowej. Daleki byłem wtedy od astronomii. A tu czytając teraz, że jakaś tam Betelgeza trzydzieści milionów razy jest większa od słońca i że widzimy, na przykład, gwiazdy, które od dawien dawna — może tysiąc lat temu zgasły. Wszystko to, oczywiście, z początku nijak nie układało mi się w głowie. Za bardzo już skomplikowane rzeczy! Lecz „Przegląd Astronomiczny” miesiącami całymi miałem pod ręką, a innych książek nie było...

Otóż z braku innego zajęcia zostałem astronomem. Odczytywałem na niebie gwiazdy.

Działo się to w 1924 roku. Przy końcu lata przetestowałem do mnie kurier z rozkazem: przygotować na zimę zapasy i zbudować linię telegraficzną długości kilku kilometrów — celem nawiązania łączności z główną magistralą.

Okazało się, że sprawa nie jest taka prosta, jakby się wam, być może, zrazu wydało.

O wykonaniu rozkazu bez pomocy miejscowej ludności nie można było nawet marzyć.

Wszak wszyscyśmy byli przeważnie robotnikami z centralnych rejonów Rosji — miejscowych kadr było podówczas jeszcze mało. To właśnie hamowało sowietyzację naszego rejonu.

Bekowie i mułłowje na wszelki sposób starali się wykorzystywać zadawnioną niechęć Pamirców do „obcych”. Wpajali w ludność, że Rosjanin to tylko Rosjanin i jakikolwiek by nie był, zawsze przychodzi jedynie po to, by kraść.

Tego rodzaju agitację można było unieszkodliwić jedynie przez najbardziej przyjazny stosunek do miejscowej ludności.

A tu znów taki rozkaz: zrobić również zapasy zboża, dużo zboża i budulca dla słupów, dużo budulca, dużo drzew, które tutaj ceni się bardzo wysoko. Nie mogliśmy przecież wyrąbać całego słynnego kala-i-Chumbskiego ogrodu. Aczkolwiek ogród ten o ileż mniejszy jest od swojej własnej sławy!

Głowiłem się nad tym problemem, głowiłem już nie całymi dniami, ale tygodniami. Spotykałem się z tak nieprzejeźdnym nastawieniem, skoro tylko rozmowa schodziła na zapasy zimowe, że o telegrafie mówiłem już tylko we śnie.

A zima po malutku się zbliżała. Pasmu śniegowemu spuszczało się coraz niżej i niżej po stokach górskich — wciąż bliżej do nas. Trzeba było powziąć decyzję.

I otóż zrodził się wówczas w głowie pomysł. Siedemnastego października zaprosiłem do siebie na wieczór ludzi z całego rejonu. Przybyli konno i na osiołkach, a niektórzy nawet pieszo. Wszyscy mułłowje z mego rejonu zjawili się co do jednego. Na to właśnie liczyłem.

Nasi pogranicznicy od dawna już tak się nie naharowali.

Wyciągnęliśmy ostatni worek ryżu, zarżnęliśmy ostatnie barany...³⁾ płow⁴⁾ udał się, był tłusty i wysmienity, wszystko jak się patrzy.

Usiedliśmy skrzyżowawszy nogi — nasz garnizon i pięćset darwazkich mężczyzn. Garnizon był widny — chłodnawy, ale nie zimny.

Pierwszy nabrałem sobie płowu i zacząłem jeść. Wiedziałem, że nie mają zaufania do mojej gościnności, więc należało dać przykład.

Podczas obiadu przedstawiłem im nasze żądania. Sformułowałem je zwięźle, wyraźnie i dokładnie. Nawet sam się sobie dziwiłem, jak zręcznie potrafiłem to zrobić. Lecz jakież wrażenie wywarło moje przemówienie!

Gwar i rozmowy ucichły. Była to zdumiewająca cisza.

Zaprzagnąłem znaleźć się o tysiąc kilometrów stąd, gdzieś w Orenburgu — w kuźni, gdzie kowal uderza młotem w kowadło lub przynajmniej w górach Hisarskich, gdzie ujadają kulomioty i rozlegało się nieprzyjemne echo. Było tylko nie ta cisza... byleby nie było takiej ciszy.

Akcja zaś rozwijała się jak gdyby według planu. Z początku przemówił jeden, potem drugi, trzeci — i dziesięć osób naraz. Oczywiście wszystkiego odmawiali. Zboża mają mało, drzew nie ma, drogi górskie są już pokryte śniegiem. Gdziekolwiek siedzi mułła, tam słyszy się tylko taką rozmowę.

Wszystko odbywało się tak, jak można było przewidzieć.

Nareszcie doszło do tego, że należało dać decydującą odpowiedź na moje żądania.

Udzielił jej białobrody starzec siedzący obok mnie przy wspólnym półmisku.

— Rąbkiem koszuli — rzekł — rąbkiem koszuli słońca nie zaślonisz. Prawda zawsze wyjdzie na wierzch. Mądry widzi prawdę oczyma, a dureń grzbietem. Czym więc różnicie się od tych, co przychodzili przed nami? Brzuch pozbawiacie chleba, a głowę — cienia. Biała moja broda śmierci się nie obawia. Powiedz, dowódcu, czym nam zagrozi, by otrzymać to, co ci potrzeba?...

Wstałem. Gdy siedzę, nie umiem być elokwentny.

— I któż ci to, ojczy, powiedział — odezwał się — że ja grozę, co? Któż ci to nagadał, że niczym nie różnimy się od tych, którzy przed nami tu przychodzili? Masz białą brodę — oznakę mądrości. Pocóż więc słuchasz młokosa i pytasz go o prawdę?

Było w tym trochę przesady. Broda owego mułły, który wszystko staremu podpowiadał, była naprawdę czarna. A więc młodszy był od tego starca, aczkolwiek nazywał go swoim synem. Oskarżyć mułłę o młody wiek — była to najzuchwalsza forma zaatakowania

jego ambicji; a więc przeszedłem do ataku. Atak ten wymierzony był przeciwko mułłom. Mówiłem o potrzebach Darwazu, o naszej pracy, o radach mułłów, porównywałem przeszłość z teraźniejszością. Nie na próżno zmieniło się też wiele i w Kala-i-Chumb. Zaczęło się nowe życie, lepsze, swobodniejsze — nie to, co było dawniej. Lecz tego, co zostało zrobione, jeszcze za mało. A dlaczego mało? Dlatego mało, bo przeszkadzają ludzie, którzy udzielają złych rad, by dorabiać się na naszej głupocie.

— Bolszewicy — mówię — są lepsi i mądrzejsi niż wasi mułłowje...
Znów zapadła cisza.

Spojrzałem na zegarek. Była godzina dziewiąta minut trzydzieści siedem...

Usiłowałem zachować jak najbardziej obojętny ton oświadczać:

— Czy wiedzą, na przykład, wasi mułłowje, że dziś w nocy księżyc zniknie z nieba?

Pięćset darwazkich mężczyzn poruszyło się.

Szeptem powtarzali moje słowa. Gwar dochodził do samego krańca podwórza i wracał jak fala. Wiele Darwazczyków z przestrachem obróciło się w stronę pełni księżyca. Potem z oburzeniem utkwili we mnie swój wzrok.

Kilka osób zabierało się do odejścia, inni zaczęli zbliżać się ku mnie.

— Łżesz!
Powiedział to mułła, którego nazwałem młokosem.

Zasmiałem się:

— Za dwanaście minut księżyc zniknie — a ty o tym nic nie wiesz? Jakże więc przędzisz ludziom z Darwazu, jakże tedy jesteś w stanie wskazać im drogę do prawdy?

— Łżesz — gniewnie powtórzył mułła.

Lecz ja w milczeniu liczyłem minuty: zostało jedenaście, dziesięć, pięć...

Wszyscy już wstali i starali się przewidzieć to, co nastąpi. Bacznie patrzyli w twarz księżyca lub w oczy swych sąsiadów.

Dziewiąta minut pięćdziesiąt sześć. Punktualnie!

Byłem pewien swego księżyca. Śledziłem za zbliżającym się zaćmieniem obserwując oczy Darwazczyków. Wyrażały ciekawość i strach. Ciekawość stopniowo rosła, a strach mąlał. Absolutnie nie oczekiwałem takiej spokojnej reakcji, z jaką przyjmowali tak niezwykle zjawisko. Spojrzałem na księżyc.

A ten płynął sobie najspokojniej w świetle po granatowym niebie, promiennie świecił i uśmiechał się na widok mego rozczarowania.

Patrzę, a ze wszystkich stron otaczają mnie ludzkie twarze wykrzywione złościwym, szyderczym grymasem.

— No i co? — zapytał mnie mój brodaty młokos.

Wtedy już wszyscy zaczęli się śmiać. Był to śmiech zwycięzów. Śmiech na cały Kala-i-Chumb. Wściekły uciekłem z podwórza.

Wpadam do swego pokoju. Otwieram nieszcześnie „Przegląd Astronomiczny”:

Zaćmienie księżyca — tak jest.
Siedemnastego października — tak jest.
Dziewiąta minut pięćdziesiąt sześć...
Sprawdzam rok: 1924.

Ogarnęła mnie rozpacz. Masz ci tu astronomie! Szarlataneria, a nie nauka. I trzeba mi było przed tym się zastanowić — czyż to wszystko jest możliwe? Jakaś tam Betelgeza trzydzieści milionów razy większa jest od słońca. Oczywiście bzdura. A gwiazdy, które już od dawien dawna zgasły — jakże to możliwe, czyż można byłoby je zobaczyć? I któż to są ci ludzie, którzy rozsiewają takie niedorzeczności? Jakże oni to wylczyli? To znaczy, że gdzieś tam ocaleli jeszcze burżuazyjni samochwalcy...

Jednakże na okładce pisma jest nadruk: wydawnictwo Akademii Nauk Związku SRR. Czy rozumiecie? Radziecka akademie nie będzie przecież kłamać.

Lecz cóż dzieje się z księżycem? Dlaczego nie stosuje się do przeglądu astronomicznego naszej akademii?

Być może jest to wina zegarka? Otóż to! Zegarek mój napewno źle chodzi. Zaćmienie jeszcze będzie — ale kiedy? Minęło już pół godziny...

Koniec końców okazało się, że sam jestem wszystkiemu winien. To ci główka! Gdy wreszcie zorientowałem się, o co chodzi, wybiegłem na podwórze.

— Przyjaciele, — powiadam — omyliłem się o trzy godziny!...

Powitano mnie już śmiechem, który brzmiał jednak dość przyjaźnie. To znaczy, że straciłem autorytet. Stałem się dla nich zabawnym.

Jeszcze raz spróbowałem wyjaśnić, o co chodzi:

— Trzy godziny — taka jest właśnie różnica między czasem moskiewskim, a tutejszym. U nas już jest noc, gdy w Moskwie dopiero zachód słońca... Po prostu zapomniałem, że trzeba to wziąć pod uwagę... Lecz zaraz to sprostuję. Zaćmienie księżyca nastąpi o dwunastą minut pięćdziesiąt sześć.

Wysłuchali mnie tylko po to, by się moim kosztem zabawić. Bardzo byli radzi, że moja przepowiednia okazała się mylna. Uważali się za zwycięzców. Można będzie nie dać ani zboża, ani lasu. Bawili ich to. Propozycję

moją, by pozostali jeszcze trzy godziny, chętnie przyjęli. Jedynie ostrożni mułłowje — stali wartowników, by strzegli kiszlaku⁴⁾, gdyż ubradali sobie, że zwabia się ich do pułapki.

Tymczasem księżyc po dawnemu jaskrawo oświetlał całą ziemię. Palily się ogniska. Rozległy się dźwięki dutar i przeciągły śpiew darwazskich górali. Wieczór był cudowny.

Po północy ucichły dutary i pieśni górali. Wzrok Darwazczyków coraz częściej kierował się w stronę księżyca, a głos mój rozlegał się daleko, daleko — aż poza gliniane ogrodzenie podwórza, gdy zacząłem obliczać:

— Jeszcze dwie minuty...

„Przegląd astronomiczny” oczywiście się nie mylił. Zapomniałem o liczeniu minut i z rozdziawionymi ustami patrzyłem na twarz księżyca, która jak gdyby pochłaniana przez nieznanego żarłoka stopniowo zniknęła...

Patrzyłem na to zjawisko z uczuciem człowieka, który z góry już wie, co potem nastąpi. Podwórze przestyczoło się w pracownię rzeźbiarza. Ludzie jak posągi spoglądali na niebo nieruchomymi oczami.

Nagle „posągi” te oprzytomniały. Jak jeden mąż obrócili się w moją stronę:

— Diabeł! — gniewnie wykrzyknął brodaty mułła. — Czarodziej, ukradłeś nam księżyc. Zwróć go!

Wszyscy szykowali się do walki. Znikający księżyc jeszcze przez kilka sekund oświetlał przestrzeń, by pokazać mi stal kindżałów w rękach Darwazczyków.

— Gdybym był czarodziejem, — pośpieszyłem z odpowiedzią, — natychmiast był za moją sprawą czerniał!

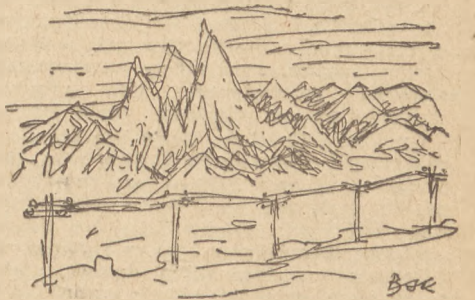
Mułła z przestrachem zakrył twarz rękoma. Czuł już, jak mu ona czernieje. Wszyscy patrzyli na niego w oczekiwaniu cudu. Gdy odjął ręce i z obawą na nie spojrzął, w oczach jego była rozpacz i prośba o pomoc. Wydawał się istotą śmieszna i nieszkodliwa.

Na pewno jesteście w stanie sobie wyobrazić, do jakiego stopnia może być komiczny człowiek opiany przez strach. A Pamięrowcy mają bardzo rozwinięte poczucie komizmu. Wszyscy wybuchnęli śmiechem.

Od tego zaczął się mój triumf. Od zaćmienia księżyca i od pokonania mułły.

Jąłem im objaśniać tajemnicę wszechświata i przepowiedziałem koniec zaćmienia. Opowiedziałem im o księżycu, jak gdyby spędził na nim pół życia. Współ z politrukiem⁵⁾ poglądom pokazałem im system słoneczny, przy czym ja przedstawiałem sobą ziemię, a politruk słońce. Jeden z czerwonoarmistów posłużył nam za księżyc. Między innymi doskonale mi się udało porównać drogę mleczną z rogalikiem zrobionym z gwiazd. Wykładałem im, jak tylko potrafiłem, astronomię, lecz do tej pory mam wrażenie, że napewno coś w tych milionach i trylionach poplątałem. Zresztą w tym momencie było to nieważne.

I otóż, gdy dla opisu wszechświata zabrakło mi już wiedzy, znów wróciłem na ziemię i opowiedziałem im wszystko to, co było mi znane: o bezkresnych stepach, o hutach i fabrykach, o morzach i pływających po nich okrętach, o wszystkich wynalazkach, o jakich tylko czytałem, o samochodach i samolotach...

Złożyłem u nóg darwazkich mężczyzn cały przepych świata, jak go widziałem w swojej wyobraźni — wyobraźni orenburskiego kowala i dowódcy oddziału czerwonoarmistów w garnizonie Kala-i-Chumb. I wszyscy mnie zrozumieli.

Słuchali mnie z owym szacunkiem, z jakiego rodzi się mocna przyjaźń.

Nad pasmem górskim zapłonęła już zorza poranna. Nowy dzień nie zdążył się jeszcze narodzić, a już się zaprzyjaźniliśmy.

Teraz zacząłem mówić już nie o Wielkiej Niedźwidzi czy ani o gwiazdach, a o najprostszych wózkach, na których przewozi się zboże i paszę dla koni. I światowy przepych wydał się nam już nie taki daleki. Razem marzyliśmy o tym, jak telegraf uczyni go bardziej osiągalnym. I Kala-i-Chumb stanie się wówczas światowym centrum. Telegraf o wszystkim nam doniesie. Doniesie nam i o przyszłym zaćmieniu.

Nasz telegraf został przeprowadzony jeszcze przed tym, nim spadł pierwszy śnieg.

A w 1925 roku linia ta trzykrotnie uratowała Kala-i-Chumb przed napadem basmaczy.

¹⁾ Basmacze — rozbójnicy górscy w Środkowej Azji, którzy brali udział w ruchu białogwardzistów.

²⁾ Rady — autor: ma na myśli Rady Delegatów Robotniczych i Chłopskich.

³⁾ Płow — potrawa z ryżu i baraniny.

⁴⁾ Kiszlak — wieś.

⁵⁾ Politruk — polityczny wychowawca.

Rozmowy z błędzącymi nauczycielami

Antoni Władysław Gryta

Jak to jest z Kościołem?

N obywatelu Naczelny Redaktorze! Nie rozumiem, dlaczego Rząd nasz postawił sobie za cel podkreślanie doskonałej symbiozy rzekomo istniejącej pomiędzy Kościołem a obojętnym naszym ustrojem państwowym. Również nie rozumiem, jak sobie wytłumaczyć ataki niektórych pism w sensie: Kościół Katolicki — to czarna reakcja itp., a nie chcą być gołosłownym zacytuje choćby tylko z nr 38—39 str. 12 jedną z szykan Kościoła i jego praktyk, świętych dla nas katolików pt. „Świat oglądany z konfesyjonału, czyli coś dla dewotek” w dziale: Fakty i zdania w piśmie redagowanym przez pana Naczelnego Redaktora. Przycinek o idealnym posłuszeństwie dla kardynałów Sapiechy i Hlonda. W innych pismach posadza się i kardynałów i papieża Piusa XII o paranie się czarną reakcją, a tu zaraz „ex machina” — śmierć kardynała Hlonda, wyrazy głębokiego współczucia z racji śmierci reakcyjny, czy też służalca Piusa XII, skierowane na rece kardynała Sapiechy przez premiera Józefa Cyrankiewicza, mało tego, nawet udział wicepremiera rządu ob. Antoniego Korzyckiego w pogrzebie i na nabożeństwach... Coś tu jest nie w porządku? ...odgrywanie kiepskiej komedii tak, wydaje mi się, że cała współczesna literatura prasowa choruje na obłąd i zakłamanie: świeczka za 5 groszy Panu Bogu, a ogarek diabłu za 1000000 zł?

A teraz z innej beczki: list pasterski Episkopatu Polski z kardynałem Hlondem na czele stwierdza niekłamnie, iż „Ojciec św. nigdy nie kwestionował granic Polski i w

ogóle nie myśli zajmować się sprawą granic, o których stanowią nie czynniki kościelne lecz międzynarodowe umowy... mimo przykrości, jakich doznał z powodu znanych napaści prasowych, w niczym nie zmienia swego stanowiska i stosunku do Polski, którą w dalszym ciągu obejmuje uczuciami ojcowskiej i pasterskiej miłości”.

A sekretariat Stanu twierdzi — iż „zupełnie ponne i bezpodstawne są zarzuty, jakby Stolica Apostolska miała zamiar robić kwestię co do granic polskich, a co więcej podkreśla, że liczne wypowiedzi i pisma wydane przez papieża w rozmaitych okolicznościach są przepełnione uczuciami ojcowskiej miłości dla Narodu Polskiego, którego cierpieniem papież serdecznie współczuł. Odważna zaś i jasna obrona słabych w owym czasie tak smutnym dla Polski, oraz hojna pomoc wysyłana wszędzie umiłowanym synom tego szlachetnego Narodu stanowią wymowne świadectwo — i dowód umiłowania Polaków, tak bardzo drogich jego Sercu... Papież stoi przy narodzie Polskim, błaga Boga, aby ten ukochany przezeń lud pod roztropnym a troskliwym przewodnictwem mógł zawsze i słusznie szczerze się chwalebny tytułem niezłomnej wiary”.

Prosiłbym naświetlić i wyjaśnić w tygodniku, gdzie jest kłamstwo i fałsz? Jaki cel ma kampania podstępnie prasowa? Jak Pan Redaktor harmonizuje — z jednej strony ukłony i pozorany kurtuazję rządu względem naszych kardynałów, a z drugiej strony oszczerstwa rzucane pod adresem tychże i ich wodza, papieża?

8/XI 48 r. Blizanów k. Kalisza.

wychowania moralnego człowieka. Bo ojciec Kościoła, żyjący na „dobrach martwej ręki” i nie pracujący — mogą nie widzieć ani ludzkiej godności w pracy, ani spełniania się tu na ziemi najwyższych ideałów moralności w społecznej własności narzędzi pracy i dóbr wytwarzanych, tzn. w udziale sprawiedliwym wszystkich do dóbr nie „martwej” a żywej ręki całego ludu. Żywej, dlatego twórczej, dlatego produkującej więcej i lepiej i coraz lepiej i coraz bliżej idei powszechnego zaspokojenia „duchowych pragnień”.

Dlatego trudno milczeć nie tylko nam, trudno milczeć i katolikom, kiedy są patriotami, kiedy pracują dla ludu i z jego cierpieniami i jego dążeniami odczuwają historyczną solidarność. Ob. Nauczycielu z Blizanowa, nie znacie wsi? Nie znacie jej dziejów? Stąd wychodzą synowie chłopscy na księży, nie na arcybiskupów, na niższą drabinę wykonawczą, te, które z pomocą wypadają działać wśród ojców i braci. Dawno

minęły czasy, kiedy własna matka „przemienione” dziecko całowała w rękę, i w tej historii zaszyły przemiany. My jesteśmy sukcesorami epoki, której początek dał katolik, Jakub Bojko. „Co boskie Bogu, co ludzkie ludziom” Tego rozdziału on dokonał, a nie, jak wy to naszej prasie przypisujecie: „diabłu świeczkę i Bogu ogarek”. W r. 1904 rzucił Bojko książkę o historycznie przełomowej wadze: „Dwie dusze”.

„Chcę pisać o was, moi bracia chłopcy, coście po naszych spracowanych plecach przy pomocy chłopskich krup i jagiel i tego czarnego chlebusia wydrapali się na święty stopień kapłański a nawet i biskupi... Hola dzieci!.. Wy za nasz chleb — kamieniem nas bić chcecie? W was tchnięto duszę niewolniczą!.. Wy przysięgali słuchać biskupów, ale my w rzeczach świeckich — nie! My o swe prawa bez Was walczyć musimy i będziemy”.

Na pamięć Ob. Nauczycielu ten cytat. Na pamięć!

Zdzisław Paluch

Wychowanie do „przeżycia”

W 40/41 nr. „Wsi” ukazała się nota ob. Józefa Pogana pt. „Jeszcze o nauczycielach”. Autor w „szlachetnym” zapale nauczania ludzkości poczuł skłonność do wypowiadania uwag pod adresem pracy nauczycieli i ich samych. Motywów do swego artykułu zacerpnął z wizerunku w pewnej szkole. Podobno podczas akademii bardzo niemile uderzyła ob. Pogana piosenka pt. „Tam od Wisły, tam od Warty”, a to zwłaszcza z racji jej refrenu, który brzmi: „Niech nas męczy, niech katuje, Bóg nad nami się zlituje”.

Rzucił przy tym autor tak niewinne pytanie: „Czyż można obecnie propagować wśród ludzi bierność wobec cierpienia i krwawej wiary, że Bóg bez naszego udziału wyrwie nas z wrogiej katowni?” Wyrażając się w ten sposób autor wykazał na ogół wiele ignorancji, jeśli chodzi o kwestie pedagogiczne. W swej niewiedzy skłonny był posadzać nauczyciela, że ten chce wpoić w wychowanków, aby dobrowolnie, gdy zajdzie tego potrzeba, poddawali się Niemcom, oczekując ingerencji Boga.

Ob. Poganie, chyba Wam nikt nie uwierzy, by dzisiaj istnieli Polacy, którzy proponują uległość wobec Niemców. Z Waszej noty wynika, że takimi są właśnie nauczyciele, którzy największe ofiary ponieśli w ostatniej wojnie. Koń by się z tego uśmieł.

Jestem pewny, że ani nauczyciel, który wystawił wspomnianą piosenkę, ani nawet jej autor nie mieli tego na celu.

Twierdząc, że mieli na uwadze zupełnie co innego. Mianowicie chodziło im o wzbudzenie przeżyć. I tym tylko kierował się nauczyciel wybierając tę właśnie, a nie inną piosenkę. Bo trzeba Wam ob. Poganie wiedzieć, że w pedagogice główną wagę przykładają do przeżyć, które może wywołać dany utwór, a nie do jego treści. Wyciść o tym nie wiedzieli. Zwróciliście więc uwagę na treść. Spozstrzegaliście tylko to, co było łatwe do spozstrzeżenia, to znaczy, że treść piosenki niezgodna była do pewnego stopnia z duchem czasu. Nie spozstrzegaliście za to przeżyć, wywołanych przez wspomniany refren, które to

przeżycia, według mnie, są bardzo aktualne. Same słowa w pedagogice nazywają się werbalistyką, — to znaczy czymś rozprawianiem. Nie przypuszczacie więc, że nauczyciel aby „propagować wśród ludzi bierność wobec cierpienia i krwawej wiary, że Bóg bez naszego udziału wyrwie z wrogiej katowni” używał tak banalnych sposobów. Przypuszczam, że bałby się kompromitować przed Wami swą „wiedzę” pedagogiczną. Tak więc „siła” utworu nie leży — jak Wy twierdzicie — „w podejmowaniu jego sensu społecznego”, ale w jego zdolności do wywoływania pożądanego przeżycia.

Nie wspominać ponadto także o sile wyrazu melodii. Widocznie to także nie ma dla Was znaczenia.

Pomyliliście się więc twierdząc, że nauczycielowi wystarczy, że piosenka przepojona jest treścią patriotyczną i antygermańską. No i że dlatego nie jest antydemokratyczną”.

Następnie ob. Pogan twierdzi, że „trzeba wymagać, by nauczyciel po skończonej lekcji co nieco czasu poświęcił na uczenie się czytania tyg. społeczno-literackich i obserwację przemian społeczno - politycznych naszego czasu.

Ja twierdząc ob. Poganie, że trzeba wymagać od nauczyciela, by po skończonej lekcji co nieco czasu poświęcił na pracę zarobkową, bo w innym wypadku mając jeszcze na utrzymaniu żonę i kilkoro dzieci, ze swą znajomością „społeczno - literackich... przemian”, przeniesie się na tamten świat i nie będzie miał kto stanąć na drugi dzień na jego stanowisku. A wiecie dobrze, że stanowisko to nie może pozostać — jak to dotąd bardzo często się spotyka — nie zajęte. Nie znaczy to, że nauczyciel nie czyta, bo pracuje zarobkowo. Nie — wspominałem tylko, że także ma nauczyciel trudności w uczeniu się. Nauczyciel czyta i to więcej od każdego innego funkcjonariusza państwowego. Ob. Pogan, pisząc swój artykuł dobrze by zrobił, gdyby się zorientował właśnie, jaka jest ilość przeczytanych przez nauczyciela czasopism. Uważam, że twórczość jego wtedy straciłaby na objętości, a stałaby się cenniejsza pod względem treści.

1.11-48 r. Wieś Owczary

Jan Aleksander Król

Tak, jak powiedział J. Bojko

Obywatelu Nauczycielu, Katoliku!

Radzono mi nie brać Waszego listu na serio. Być może nie podyktowało go wcale pragnienie rozjaśnienia sobie przez Was spraw religijnej i politycznej roli Kościoła. Ale odpowiadając Wam, chcę sięgnąć i do tych, którym na prowincji zainteresowani robią zamęt w głowie.

Nauczyciel mógłby wiedzieć, że Kościół spełnia funkcje religijne i... jak historia pokazała — polityczne. Dla państwa naszego religia jest „sprawą prywatną” każdego obywatela, uprawiana i zabezpieczona. W tej funkcji Kościół, jako organizacja życia religijnego, cieszyć się może tylko opieką państwa i autonomią z jego strony. Ale państwo nasze żąda albo zgodności, albo conajmniej neutralności Kościoła wobec spraw społeczno - politycznych. W tej bowiem roli Kościół (jego organizacja i hierarchia) podlega normalnie historycznym zmiennym ocenom i reprezentuje określoną linię polityczną, interes polityczny określonej klasy. Wy Nauczycielu Katoliku uczyniście przecież w podstawowej szkole dzieci historii Polski. Mówiliście im o tym, jak to nastąpiła pańszczyzna u nas. Zrobiła to szlachta. W skład tej klasy (przewodząc jej — pamiętacie ks. Skargę?) wchodziło duchowieństwo. Powiedźmy najskromniej: aprobowano pańszczyznę. Oto przykład sprzeczności między ideałami etyki katolickiej a polityką Kościoła. Uczyniście również i o uwłaszczeniu chłopów (w Galicji w r. 1848, w Kongresówce w r. 1863 — we Francji wiadomo, dokonała jej już Wielka Rewolucja z końcem XVIII w.). A czy Kościół u nas był za uwłaszczeniem? Był potem za reformą rolną? Dopiero w r. 1945 chłopcy dostali zarobowaną im przed wielkimi ziemie, w 160 lat po chłopach francuskich, Kościół swoje beneficja i teraz zatrzymał. Człoby nie wierzył w ofiary dobrowolne tak licznej rzeszy wierznych?

Premier i wicepremier złożyli wyrazy współczucia — Kard. Sapieże po śmierci kard. Hlonda dając wyraz zrozumienia przez państwo straty, jaką poniósł Kościół w jego wysokiej hierarchii, odpowiedzialnej za działalność religijną w Polsce. Później tu zatem mówić o obłudzie? O obłudzie można dopiero i należy mówić z okazji drugiej strony. Wy przytaczacie cytaty z listu pasterskiego Episkopatu Polski (z podpisanym i kard. Hlondem). List ukazał się w tych dniach. Czekałmy zatem 7 miesięcy na odpowiedź Biskupów polskich w sprawie słynnego listu Papieża z kwietnia br., ogłoszonego do biskupów niemieckich. Czyżbyście listu papieskiego nie czytali lub go już nie pamiętali? Widać dobrze obliczono termin zwłoki.

„Ojciec św. nigdy nie kwestionował granic Polski” — cytujecie. Jak to możemy rozumieć? Że teraz już nie kwestionuje. Bo w podobny sposób Episkopat polski nie mógł odpowiedzieć na list papieski tak szybko, jak szybko premier Cyrankiewicz przesłał wyrazy współczucia po śmierci kard. Hlonda. A przecież jeździło się do Rzymu. Był tam kard. Sapiecha, i cicho było... cicho po czym? Po liście, w którym Papież ubolewał nad wyniszczeniem Niemiec, „które jeszcze jedno

pokolenie temu było kwitnącym, pełnym tężyny bogatym krajem przemysłowym”. w którym wymieniał aż 12 milionów Niemców „pozbawionych ojczyzny”. w którym kładł znak krzyża zapomniał na to, co „wydarzyło się w czasie lat wojny na rozległych obszarach od Wisły do Wołgi”. Od Wisły?.. A za Wisła na zachód nie się podczas wojny nie wydarzyło? Na zachód od Wisły po wojnie sprawy nie są zamknięte? Jest 12 milionów Niemców „pozbawionych ojczyzny”? Gdzie Rzym, gdzie Krym? Gdzie Odra, gdzie Wisła? Na to, zakłopotany „Tygodnik Powszechny” (Katolicki organ) napisał z końcem maja: „Przytoczone szczegóły z listu papieskiego świadczą, że Ojciec św. był dotąd w sprawach Polski jednostronnie informowany”. Oczywiście! Wygląda jakby Watykan oparł się w wiedzy o narodzie polskim o archiwa projektów jeszcze Bismarka.

List papieski skierowany był do Episkopatu niemieckiego, którego przedstawiciel, arcybiskup Groeber, w liście pasterskim jesienią 46 roku pisał: „Jeżeli zapomnielibyśmy o Śląsku i o innych krajach, z których Was wyrzucano, nie byłibyscie godni własnej ojczyzny... Polska napadła na Niemcy i odpowiedziałna jest za drugą wojnę światową... Niemiecka stał jest twarda, gdy się w nią uderza”. Ten obraz wymiennej korespondencji ma chyba wymowę. Tym silniejszą Nauczycielu, Katoliku, że jak Wy określacie, papież to „Naczelny Wódz” dla hierarchii kościelnej. Wyobraźcie sobie generała w osobie arcybiskupa Groebera, czy mógłby zrobić posunięcie sprzeczne ze strategią naczelnego wodza? No a jak rozumieć — (cofnijmy się nieco wstecz, aby sprawy aktualnie nie zadrażniać — disse wszak, aby Wam wyjaśnić) — jak rozumieć zgodę episkopatu włoskiego — z faszyzmem, episkopatu niemieckiego — z hitleryzmem, episkopatu francuskiego — z Petainem?

Cytujecie z przejęciem fragment listu pasterskiego Polskiego Episkopatu, w którym on zapewnia, że papież „w dalszym ciągu obejmuje (Polskę) uczuciami ojcowskiej i pasterskiej miłości”. Ale jaka Polska darzy miłością i tegoście sobie nie wyczytali. Nie tę, która się urodziła w rewolucji, która się staje w wysiłku mas ludowych. Ta jest ogarnięta „zarazą rozwiązyjących obyczajów”, w tej Polsce „niejedno serce trwoży się i popada w odrętwienie”.

Ten stosunek do Polski Ludowej pozostaje w zgodzie z duchem listu pasterskiego biskupów polskich, ogłoszonego do młodzieży w maju br. Ostrzegali oni młodzież przed zaradkami teorii materialistycznej, wedle której człowiek „ma się wyzwać zasad moralnych, swych duchowych pragnień i wstępow”, a stać się dopełnieniem oraz sługą materii, poświęcony na ofiarę maszynierii gospodarce, w której jest kółkiem użytecznym, jak długo ma siły”. A myśmy sądzili, że to chłop bez ziemi lub na jej skrawku był „dopełnieniem i sługą materii”, że wyszukiwani robotnicy i rzucani na bruk bezrobotni to „dopełnienie i sługi materii”. A myśmy myśleli, że rozwinięte życie gospodarcze i sprawiedliwy społecznie podział jej dóbr to wielki cel „duchowych wstępow” i wielka, powszechna droga

Piotr Chmura

Wychowanie do działania... klasowego

Szanowny Ob. Nauczycielu ze wsi Owczary. Przypuszczam, że Pogan nie pozostanie Wam dłużny w odpowiedzi. Obecnie objeżdża Śląsk. Potem objeździe... Was. Przyjmijcie aktualne wyjaśnienie Redakcji. Idzie przecież o zrozumienie przez nauczycieli zadań pedagogiki, zadań wychowania.

Czy Wasz pogląd jest słuszny? Wy twierdzicie, że „w pedagogice główną wagę przykładają do przeżyć, które może wywołać dany utwór, a nie do jego treści”. Załóżmy, że tak. Powstaje wówczas pytanie — z czego biorą się przeżycia? Właśnie z treści utworu, z tego, co on zawiera, wyraża i znaczy. Przeżycie bowiem zawiera zrozumienie treści utworu i uczuciowe do niego odniesienie się, pozytywne lub negatywne. Zrozumienie może być trafne lub błędne, ale od niego zależy to — o co Wam idzie — uczuciowe przeżycie, rodzaj i stopień wzruszenia. Czy pieśń proletariatu „Gdy naród do boju” mogła być podsuwana przez guwernerów synalkom burżuazji i ziemianstwa? Oczywiście, że nie. Podsuwane były takie, których treść wywoływała przeżycie (wzruszenie) pozytywne tzn. umacniające klasową świadomość burżuazyjną. Pieśni o obecnej klasowej treści były odrzucane w oficjalnej, szkolnej — pedagogice, a także towarzyskiej i organizacyjnej. „Chłopiek ci ja chłopiek” miały śpiewać dzieci chłopskie, miały śpiewać i mieszczańskie, aby w sobie utrwalić pogląd o niższości ludu. Ale nie miały śpiewać „Gdy naród do boju”.

Za tę pieśń wylatywało się z gimnazjum. Czy to znaczy, że wylatywało się za samo „przeżycie”? Za treść przeżycia, zależną od treści pieśni! Za to, że śpiewających „Gdy naród do boju” bardzo słusznie podejrzewano o to, iż nie skończą na „przeżyciu”. Ze ta pieśń jest ogniem w łańcuchu ich dążeń, ich działalności społeczno - politycznej. I że ona sygnalizuje kierunek ich działania. Sygnalizuje ich wiedzę o rzeczywistości społecznej, sprzeczną z porządkiem kapitalistycznym, dlatego groźną. Wiedzę, która pchnie ich do walki z tym porządkiem.

W wychowaniu zatem trzeba widzieć trzy momenty: 1) Wybór utworów danych do poznania i przeżycia (wzruszenia). 2) Wybór ze względu na konkretny cel wychowania w danym okresie historycznym: do jakiego ustroju wychowujemy, z jakimi klasami i z jakimi ich zadaniami wiążemy młodzież? 3) Konieczny tu jest „komentarz”, wyjaśniający utwory w ich roli postępowej i wstecznej ze względu na współczesne społeczne zadania młodego pokolenia.

I dlatego nie Wy, a Pogan, stanął na wysokości zadania pedagoga. Zaczął od tego, od czego trzeba zaczynać.

Akademia szkolna miała umocnić w młodzieży patriotyzm. Ziemi Odzyskanych nie oddamy. Niepodległości bronić będziemy do ostatniej kropli krwi. Te ramy akademii wypełnić miały elementy widowiskowe. Aie, ja-

To samo można powiedzieć o oficjalnych „Wielkich”. I tu, jak tam, wizja przyszłej Polski jeszcze jest liberalnie rozkładana na grę sił społecznych — chłopskich, robotniczych, drobno - kapitalistycznych, inteligentkich ale przy podstawowym uznaniu konieczności u-narodowienia fabryk, kopalń, lasów, banków. Było to przekroczenie Rubikonu drugiego etapu. Od Polski pofeudalnej do kapitalistycznej (do przewrotu majowego). Teraz — od kapitalistycznej do socjalistycznej.

Przekroczenie i w drugim jeszcze znaczeniu — gotowości do rewolucji. Wprawdzie, jak u Miłkowskiego, szło o burżuazyjną treść rewolucji. Ale przy części składowej progra-

mu socjalistycznego na tym poprzestać nie byłoby można w praktyce.

Ta socjalistyczna część programu wyrosła w obliczu rzeczywistych dziejów wsi polskiej lat międzywojennych. W podsumowaniu znalazło się: 1) powszechne zadłużenie hipoteczne gospodarstw, 2) odwrót do gospodarki naturalnej w wyniku katastrofalnego rozdrobnienia gospodarstw i niemożności inwestycji, 3) 8 milionów faktycznych bezrobotnych, 4) półtora miliona dzieci poza szkołą.

Revolucja dlatego musiała pójść tak, aby w swoim przebiegu wypełnić i cele rewolucji burżuazyjnej, tzn. wymieść pozostałości pofeudalne i pójść dalej: stworzyć podstawy

ustrojowe dla mas ludowych, manifestujących w ostatnich latach II Rzplitej strajkami fabrycznymi i rolnym; swoją wolę i potrzebę powszechnej „sprawiedliwości społecznej”. I tak właśnie poszła i tak idzie dalej Polska Ludowa. Okres wojny i okupacji zahamował z wielu powodów proces rosnącej świadomości klasowej — biedniaków i średniorolnych. Okres poprzedni w tej akcji był również napole „kospiracyjny”, dlatego utrudniony i zwężony. Dziś, kiedy jasny staje się socjalistyczny sens rewolucji z 44 i 45 roku, kiedy wieś staje przed nowym etapem walki o sprawiedliwość społeczną dla jej mas biedniackich i średniorolnych, sojusz Stronnictwa Ludowego (i PSL-u lewicy) ze zjednoczona

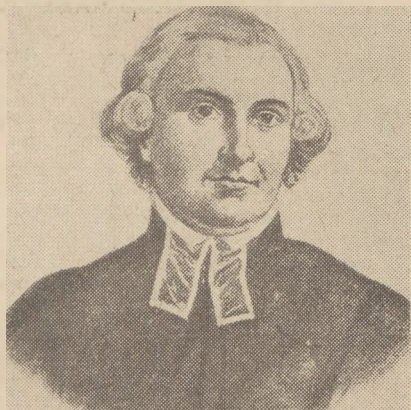
Partią Robotniczą przywraca pomiędzy nimi przed pół wiekiem powstały organiczny związek. To w kapitalizmie chłop i robotnicy rozpoczęli walkę polityczną. Ruch robotniczy wskazywał chłopom dalszy etap i cel tej walki. Zależność pozostałości feudałnych od kapitalizmu. Niemożliwość obalenia pierwszego bez drugiego Ruch ludowy doświadczył tej prawdy we wszystkich próbach odłączeniowych. Dziś swe doświadczenie wieńczy zacieśnieniem sojuszu z Partią Robotniczą, wzmożeniem wiary i zaufania i uznaniem przywództwa narodowego Zjednoczonej Partii Robotniczej na drodze Polskiej Ludowej do socjalizmu.

Piotr Ziarnik i Jan Aleksander Król

Anna Kamińska

JESZCZE „PRACA U PODSTAW”

12 listopada br. odbyło się pierwsze posiedzenie Komisji Głównej dla Spraw Kultury. Jest to instytucja scalająca wysiłki organizacji oświatowo - kulturalnych, działających dotychczas w rozsypane, kierująca polityką kulturalną państwa oraz kontrolująca społeczne pociąganie w tej dziedzinie. Na inauguracyjnym zebraniu Komisji wyłonili się trzy podkomisje do zagadnień specjalnych: 1) czytelnictwa i słowa drukowanego, 2) zagadnień artystycznych - widowiskowych, 3) zagadnień uczelnianych. Zebranie odbyło się w Prezydium Rady Ministrów i pod przewodnictwem premiera — świadczy to bodaj o znaczeniu, jakie czynności państwowe przywiązują do spraw oświaty i kultury.

Hugo Kołłątaj (1750—1812)

Instytucja, o której powstaniu doniosły dzienniki — nie jest w założeniu bynajmniej jeszcze jedną organizacją administracyjną sprawami kultury. Wyrosła ona z praktyki wielokierunkowej działalności dotychczasowych instytucji oświatowych, z długo prowadzonej dyskusji w pismach („Wiś” szczególnie wiele miejsca poświęciła rewizji ideologicznej TUL) wreszcie z konkretnych wniosków, jakie wyłoniły się na Krajowej Radzie Działaczy Kulturalno-Oświatowych „Czytelnika” w czerwcu. Wnioski te domagały się centralizacji i koordynacji pracy w sprawach kulturalno - oświatowych. Toteż powstanie Głównej Komisji stanowi realizację zasadniczego postulatu narady oświatowców.

Na naradzie tej padło zdanie określające nasz okres jako **rewolucji kulturalno-oświatowej w Polsce**. Obrady oświatowców rzeczowe i praktyczne odbywały się w atmosferze optymizmu i takiego nawet entuzjazmu, jaki w innych sprawach wywołać nie łatwo. Wydawało się, że właśnie działacze oświatowi szczególnie skłonni są do tego szlachetnego idealizmu, który wiezie wprost z głębokiego nurtu racjonalizmu kulturalnego w Polsce. Wspominano o braciach polskich — Arianach, którzy jeszcze w XVI wieku rzucili hasło oświecenia ludu. Ba, wydało się, że nawet język, jakim mówili nasi działacze oświatowi, pobrzmiewa niekiedy tymi samymi tonami, w jakie uderzali dawni zwolennicy oświaty, organiczni i ludomani. Hasła oświaty, hasła „pracy u podstaw” nie straciły waloru społecznego, nie przestają mobilizować do entuzjazmu. Na czym więc polega rewolucja oświatowo-kulturalna w Polsce?

Czy słowo „rewolucja” nie jest przesadne? Jest to pojęcie zasobne w perspektywe historyograficzną. Tymczasem narada działaczy poświęcona była tylko sprawom upowszechnienia i pogłębienia czytelnictwa, sprawom niemal prywatnym.

Książd Kołłątaj pięknie określił dziejowe, historyczne znaczenie oświaty we wstępie do „Stanu oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III”:

„Oświecenie nadaje prawdziwą cechę wszystkim narodom. Wedle tej z dokładnością sądzić można o ich dowcipie, rzadzie, obyczajach i charakterze. Naprawdę tam szukać wad, lub doskonałości rządu; sądzić o dowcipie lub tępości ludu; chwalić lub nagać obyczaje; stanowić o charakterze narodowym, gdzie oświecenie nie przyszło jeszcze do tego przynajmniej stopnia, aby mogło wydobyć i oddać w całej rzetelności obrazy tak ważne...”

Każdy zatem piszący dzieje jakiegokolwiek narodu winien najpierw mieć wyobrażenie o jego oświeceniu, jeżeli chce usposobić czytelnika do sądenia z pewnością o przyczynach takich skutków, jakie w dziele jego wypisane znajdzie...”

Hasła oświaty ludowej zawsze pełniły funkcję społecznie postępową wówczas, gdy opierały się o postępowe środowiska. Niekiedy jednak służyły jako maska dla grup

wstecznych lub była moralistyczna próba łatania niedomagań ustroju.

Epoka Kołłątaja niewątpliwie może się pochłubić rewolucją oświatowo - kulturalną. Hasło oświaty ludu wiązało się bowiem wówczas ściśle z problemem oczyszczania wysuwanych przez radykalne grupy szlacheckie polskich kameralistów.

„Gazeta Wiejska” wydawana w tym czasie przez Xawerego Grossa podobnie jak później Świętochowski stawiała szlachcie za przykład dobrej organizacji rolnictwa Anglię, w której rolnicy - włóścianie umieją czytać, pisać i rachować i umiejętności te bardzo im się przydają w gospodarstwie. Jest to okres, w którym w Anglii szybko wzrasta kapitalizm, w rolnictwie wprowadzona zostaje gospodarka płodozmianowa wymagająca wyższych kwalifikacji zawodowych rolniczych. Publicyści „Gazety Wiejskiej” zdają sobie jednak sprawę z tego, że wprowadzenie szkółek wiejskich na czynszowej wsi angielskiej spełnia inną rolę niż to samo w Polsce, gdzie ucisk pańszczyźniany chłopu przejawia się w bardziej zacofanych formach organizacji rolnictwa. „Ustanowienie szkół wiejskich nie da szczęścia ani chłopom, ani krajowi — pisze publicysta „Gazety” w r. 1819. — Sądę, owszem, że promień światła wdzierający się do chatk rolniczych, wykręci jedynie zdoła ich mieszkańcom ciężka ich nędzę i uniesieniem do bytu pomyślniejszego, jakie w serca zrzadzi, na zawsze pomiesza spokojność i tem samem zniszczy ich szczęście.

Z tego pobudzenia chęci do lepszosci nie mogącej się ziszcic, ponieważ **skład nasz wewnętrzny wiekami oświecony staje jej na przeszkodzie** wynikać musi konieczność szkodliwy spór namietności. Wraz z poznaniem siły umysłowej, jaką człek każdy mieści w sobie, rozwinię się **wyobrażenie dostojności** działaniem przeszłych wieków zatartej w włóścianach Polskich. Podanie środków do rozumowania, zarządzi bezpośrednio rozumowanie, którego wypadkiem koniecznym będzie poznanie niedoli, **z której jednak dźwigać się nie nauczą szkolne prawidła**”.

Poglądy te nie są bynajmniej przeciwne oświacie ludowej. Autor artykułu sądził jednak, że musi ją poprzedzić radykalne uwłaszczenie chłopów. „Gdyby wieśniacy polscy byli właścicielami! potrzebowaliby nieodzwonnie nauki...” Tak samo „oświecenie w Anglii i Prusach stoi w związku z prawnym stanem na wsi”.

Tutaj hasło oświaty ludu **nie samo w sobie jest rewolucyjne**, ale ponieważ wiąże się z rewolucją socjalną na etapie uwłaszczenia wsi czyli wprowadzenia na wieś kapitalizmu.

Pożytywistyczna „praca u podstaw”, do jakiej nawołuje Aleksander Świętochowski w „Przeglądzie Tygodniowym” z 1873 roku ma natomiast wszelkie cechy **łatania ustroju, łagodzenia klasowego antagonizmu: dwór — wieś**, jaki musiał wynikać niechybnie we wsi popańszczyźnianej, w której po uwłaszczeniu chłopów zaczęły działać kapitalistyczne sprzeczności ustrojowe.

Świętochowski oceniając reformę włóściańską (zniesienie pańszczyzny) uważa ją za niedojrzałą ponieważ obie strony — dwór i wieś nie były umysłowo przygotowane na czerpanie z reformy zbawieniych skutków, jakie powinna była przynieść.

„Gdy sztuczne sploty wiążące obywatela z kmieciem rozzerwały się, zarazem rozzerwała się wszelka pomiędzy nimi spójnia” — tak określa Świętochowski to, co nazwałibyśmy procesem uwyraźnionej walki klasowej na wsi. Dopełnienie włóściańskiej reformy składa więc jako obowiązek moralny na klasę ziemian: „dla dobra ogółu, kmieci i własnego winni oni środkami ustawą nie wzbromionymi zdobyć wpływ na sprawy ludu. Przesąd społeczny, szlachecka buta, pogarda i ekonomiczne baty winny być zastąpione ojcowską opieką, której instytucjami staną się **szkółki, biblioteczki, moralne wpływy**...”

„Nie idzie nam o żadną dziwną i utopijną formę społeczeństwa — zastrzega się dalej — „która by wpychała obywatela do karczmy a chłopu do salonu”... Owszem — rozumiemy — niech obywatel zostaje w salonie a chłop w karczmie, byle tylko stosunki między nimi rozwijały się nie pod przymusem społecznym, a swobodnie, jak to dzieje się w naturze. Naturalizm w ujęciu kultury zamknął Świętochowskiemu oczy na istotne — ekonomiczne uwarunkowanie układów społecznych.

„Ojcowiska opieka” dworu i Kościoła były pierwszymi instytucjami publicznymi oświaty i kultury na wsi. Jeszcze niektóre „Pamiętniki Chłopów” wskazują na dwór lub księdza jako na źródła skąd dostawały się na wieś książki i druki.

Jednocześnie wrastająca w środowisko wiejskie instytucja szkoły wysunęła **trze-**

ciego, bodaj silniejszego działacza kulturalnego w osobie nauczyciela. Gdy dwór tracił wpływ autorytatywny na wieś, zyskiwał je nauczyciel, który wkrótce, kaptowany zresztą ze wszystkich stron — i przez ziemianina i księdza i przez polityków, stał się sam jeden instytucją oświaty nie tylko szkolnej. Był od wszystkiego. Był „siłaczka” pełną poświęcenia i niedoceniona. Jerzy Borejsza w swym referacie na naradzie oświatowców zwracał jeszcze teraz uwagę na nauczyciela jako główny filar działania kulturalno-oświatowego na prowincji. Nauczyciel występuje tu jednak wyraźnie w drugiej już funkcji — **działacza kulturalno - oświatowego** i to jest bodaj najważniejsze: to co było „ojcowską opieką” nad ludem, dobrą wolą, filantropią i idealizmem — przekształca się w naszych oczach w zorganizowaną **działalność społeczno - państwową wychowania narodowego**, w oficjalną publiczną instytucję czytelnictwa, percepcji sztuki i twórczości artystycznej mas ludowych.

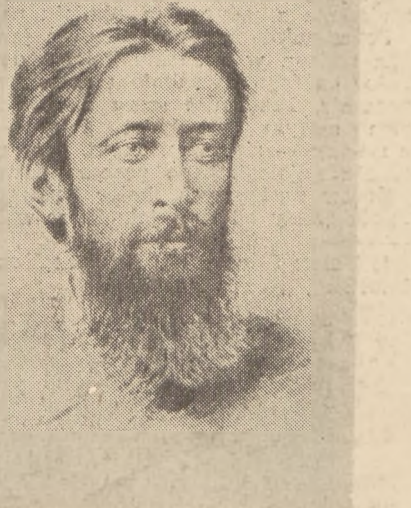
W praktyce nauczyciel bywa jeszcze przeważnie jednocześnie działaczem oświatowym. Toteż nauczyciele bronią swej pozycji — oświatowców. Przedstawiciel Związku Nauczycielstwa Polskiego mówił nawet na zjeździe: „Sądę, że zebrani tu na sali, w przeważającej części nauczyciele i pracownicy szkolnictwa, zgodzą się ze mną, że nie wyobrażamy sobie, aby inni pracownicy mogli nas zastąpić...” Mimo to wyodrębni się coraz wyraźniej pozycja działacza odpowiednio wyszkolonego, (Tworzy się Centralna Szkoła Pracowników Kulturalno-Oświatowych staraniem Ministerstwa Kultury i Sztuki).

Na Zjeździe czerwcowym wysuwano wnioski o kształceniu i honorowaniu pracy oświatowo - kulturalnej. Jeden z mówców (Stanisław Bożek z Katowic) próbował nawet określić wymagane kwalifikacje pracownika oświatowego:

„Pracownik oświatowy powinien znać kilka czasopism i dzienników, powinien ponadto propagować czytanie i kierować nim. Jeśli chodzi o wieś, to powinien on znać kilka książek z dziedziny rolniczej oraz co najmniej 10-ciu wybitnych autorów polskich i ich wybitniejsze książki. Powinien umieć wykonać plakat propagujący książkę, powinien umieć sam głośno czytać i zorganizować zespół dobrego czytania, powinien służyć audycji radiowych, związanych z książką, powinien znać bibliografię i umieć ocenić książki z punktu widzenia ich wartości artystycznych i moralnych...” To wcale nie mało. Zwłaszcza ostatnią umiejętność dotychczas rezerwowali sobie czytelnicy „w Europie” inteligencji.

Ustawowa, prawna organizacja kultury oraz kierownictwo państwa nad społeczną działalnością kulturalno - oświatową to zasadnicze elementy „rewolucji oświatowo-kulturalnej w Polsce”.

Jej etapy to z grubsza: Dekret o bibliotekach — czerwiec 1946 roku, powstanie Komitetu Upowszechnienia Książki — marzec 1948 r., powstanie Ogólnej Komisji dla Spraw Kultury — listopad 1948 r.

Aleksander Świętochowski (1849—1938)

Niewątpliwie można twierdzić, że postulaty i wnioski wysunięte przez działaczy na naradzie poświęconej czytelnictwu stanowiły niemal pełną reprezentację społecznych żądań i potrzeb w tej dziedzinie, przy tym czytelnictwo może być i było traktowane jako jeden z czynników wychowania do kultury. Działacze oświatowi na Zjeździe czerwcowym nie byli przy tym prywatnymi, amatorskimi popularyzatorami książki, lecz przybywali jako **przedstawiciele organizacji**, których cele mają zakres o wiele szerszy.

O dwóch organizacjach pozakulturalnych należy tu wspomnieć, które dzięki rozkrzewieniu społecznemu i kompetencjom mogą mieć dla kultury decydujące znaczenie. Są to Związki Zawodowe i Samorząd.

Związki Zawodowe liczą obecnie przeszło 3.200.000 członków. Należałoby tu w tym wypadku doliczyć członków Związku Samopomocy Chłopskiej (1.017.533) jako swego rodzaju związku zawodowego rolników. Związki Zawodowe zainteresowane bezpośrednio w dochodzie narodowym, w produkcji i organizacji pracy wiążą najściślej prace kulturalno-oświatową ze swymi celami ekonomiczno-politycznymi.

„Dziś — mówił dyr. Gebert — dalszy postęp gospodarzy ściśle się wiąże ze sprawą poziomu kulturalnego szerokich mas, od którego zależy będzie wyższa kultura pracy zarówno w przemyśle, jak i w rolnictwie.

Działalność oświatowa Związków Zawodowych idzie w dwóch kierunkach: udostępnienia masom pracującym kultury narodowej oraz opieki nad żywą twórczością kulturalną tych mas.

Związki Zawodowe — mówił dyr. Gebert o osiągnięciach praktycznych — zorganizowały już dotąd 2.116 bibliotek, w których zgromadziły około 900.000 tomów. Zw. Zawodowe założyły także 900 czytelni. Ruchome biblioteki związkowe docierają do najbardziej oddalonych zakątków naszego kraju, a na Ziemiach Odzyskanych odgrywają pionierską rolę krzewiciela polskiej kultury...” W drugim kierunku Zw. Zaw. popierają przede wszystkim ruch świetlicowy w jego wszystkich formach twórczości kulturalnej robotników i chłopów.

Samorząd — to przede wszystkim zorganizowana już sieć administracyjna, która może być w większym niż dotychczas stopniu użyta do spraw organizacji kultury, ściec, która skupia i realizuje kulturalną inicjatywę społeczną regionów. Wprawdzie centralizacja kierownictwa spraw kulturalnych była zasadniczym postulatem oświatowców, nie mniej podkreślali oni konieczność regionalnego traktowania spraw kultury. Tak np. delegat śląski (ob. Horoszkiewicz) domagał się wznowienia dla ludności Górnego Śląska dawnych pisarzy ludowych, których książki utrzymywały długo polskość na tym terenie i proponował kolportować je mimo, że ich obiektywna wartość literacka nie może się liczyć na współczesnym, ogólnopolskim rynku wydawniczym. Mówił tu o dwóch książkach Norberta Bończyka: poemat w rodzaju górnośląskiego „Pana Tadeusza” pt. „Stary Kościół Miechowski” i poemat z dziejów góry św. Anny, bardziej wiejski w charakterze — „Góra Chełmska” oraz o dwóch powieściach Karola Miarki: „Pustelnica z Góry św. Anny” i „Klemensowa górka” — nawiąnowa powiastka z czasów wczesnego chrześcijaństwa w Polsce. Poza tym ob. Horoszkiewicz proponuje wydać zbiór wierszy poetów górnośląskich.

Propozycje te są dla nas niezwykle ciekawe. Ob. Horoszkiewicz ocenia kulturę wiejskiej ludności górnośląskiej jako znajdującą się na etapie parafialnym. Jarmarczna lektura hagiograficzna i jej kontynuacja — hagiografia narodowa torują sobie drogę wśród nawyków kulturalnych, wyniesionych z kościoła. Powieści Karola Miarki zastąpiły stare modlitewniki, same natomiast zostały zluźnione przez lekturę zawodową, rolniczą, która utrzymywała czytelnictwo wiejskie w epoce Kółek Rolniczych. Wystarczy sięgnąć do „Pamiętników Chłopów”, aby potwierdzić nasze tezy o tym etapie czytelnictwa wsi. I to tym ważniejsze, że czytanie książek fachowych często wiąże się z niską pozycją ekonomiczną chłopu na wsi. Jest to broń biedniaków. Czytałem — pisze jeden z nich — bo „chciałem pokazać bogatszym od siebie rówieśnikom, że ja jestem od nich wprawdzie biedniejszy, lecz oni za to głupszy!”

Toteż i dziś książki rolnicze stają się pierwszym artykułem w spółdzielczych punktach księgarskich, są, jak wynika ze sprawozdań najchętniej nabywane — obok książek dla dzieci.

Komitet Upowszechnienia Książki oraz „Czytelnik” realizują w inny nieco sposób propozycje ob. Horoszkiewicza — etap czytelnictwa straganowego, jarmarcznego wykorzystując dając w formie taniej broszury powieści **klasyków polskich i obcych**, najlepsze dzieła literatury.

Odciażenie nauczyciela z jego obowiązków działacza kulturalnego dokonać się może jeszcze na jednej drodze. **Łość inteligencji zawodowej na prowincji** zwłaszcza na wsi powiększa się w związku z postępującą technizacją życia i produkcji. Na naradzie domagano się ożywienia całej inteligencji terenowej i wciągnięcia jej do pracy oświatowo-

kulturalnej. Nie tylko nauczyciel, ale lekarz, inżynier i adwokat mogliby być współodpowiedzialni za życie kulturalne swego terenu. Tak, jeszcze raz hasła „pracy u podstaw”, jeszcze raz inteligencja w funkcji wychowawczyni narodu, ale tym razem inteligencja zawodowa, związana z terenem tysiącem **realnych węzłów pracy**. Analogiczny był projekt (redaktora Króla) użycia młodzieży gimnazjalnej do akcji oświatowej, projekt o tyle ciekawszy, że tu praca oświatowa w terenie byłaby jednocześnie czynnikiem wychowawczym także dla młodej inteligencji.

Praktycy czytelnictwa na wsi zdają sobie sprawę z tego, że książka dotrzeć może dopiero za gazetą, za pismem. Czytelnictwo ga-

zet na wsi galicyjskiej w fazie rozpolitykowania jej przez Stapińskiego i Stojalowskiego wzmogło się wyraźnie. „Zaranie” i krakowski „Polak” rywalizowały tu ze sobą w zdobywaniu chłopskich dusz. Kolportaż pism na wsi jest bodajże wstępną fazą rozwoju czytelnictwa, za nią pójdzie zorganizowana sieć bibliotek gminnych. Oświatowcy terenowi żądali na naradzie skomasowania bibliotek terenowych, specyfikacji bibliotek fachowych. Chaos kulturalnych poczynań na prowincji powinien ustąpić miejsca organizacji. „Praca u podstaw” musi być także pracą z podstawami.

Niezwykle ważnym postulatem narady, świadczącym o dojrzałości naszej „rewolu-

cji kulturalno-oświatowej”, jest postulat powołania do życia Instytutu Badania Czytelnictwa oraz i tu — zespolenie kompetencji badawczych w terenie. Ankieta czytelnicza np. prowadzona była jednocześnie przez kilka instytucji społecznych. Wstępnym krokiem do powstania Instytutu naukowego do spraw czytelnictwa jest utworzenie na Uniwersytecie Łódzkim pierwszej i jedynej w Polsce katedry bibliotekoznawstwa (prof. Muszkowski). Jasne jest, że jeśli zaczyna się mówić o planowości i organizacji życia kulturalnego — należy stworzyć teoretyczną naukową podstawę dla praktyki działaczy oświatowo-kulturalnych.

Oświata i kultura mas, nowoczesna demo-

kratyczna „praca u podstaw” chętnie dźwiga swój kierunek z procesem urbanizacji i technizacji życia. Entuzjaści urbanizmu twierdzą, że na wsi nie czyta się dlatego, że panuje tam niski stan techniki a między wytwórczością i czytelnictwem rysują stosunek proporcji prostej.

Nie co innego przywieźli z rozjazdów wiosennych na prowincję nasi pisarze. Zły stan dróg i środków lokomocji, oraz prymitywna technika pracy absorbująca cały czas człowieka.

Elektryczność, droga bita, motor.

Oto nowe argumenty, nowe — czy nie rewolucyjne — zadania ciągłe jeszcze „pracy u podstaw”.

Anna Kamińska

Władysław Strzemiński

WYJAŚNIAM IMPRESJONIZM *)

(artykuł dyskusyjny)

Nicolas Lancert (1690—1743) — Scena pastoralna

Często się mówi, że impresjonizm zapoczątkował rozkład przedmiotu na obrazie i że dlatego jest on odpowiednikiem rozkładu kapitalizmu.

Spróbujmy odczytać rzeczywistą treść, podłożoną pod jednobrzmiące słowa „rozkład”. W wypadku pierwszym słowo „rozkład” oznacza, że: **dotychczas jednolicie widziany kolor zaczęto sprowadzać do drgań wielu kolorów**, że tam, gdzie widziano jeden kolor — zobaczono, że składa się on z wielu drobniejszych kolorów **współzależnych od siebie**. Inaczej mówiąc — spostrzeżono, że dotychczasowa jednolita materia barwna nie jest niepodzielna, że się składa z cząstek drobniejszych. Słowo **rozkład** oznacza w tym wypadku, że nastąpiło nowe **dokładniejsze** widzenie materii barwnej, jej poszczególnych składników, ich stosunków i współzależności.

W drugim wypadku słowo rozkład nie oznacza wcale rozkładania się gospodarki kapitalistycznej (lata 1870—80) na jednostki mniejsze. Odwrotnie, w tym czasie odbywa się dalszy proces postępującej koncentracji i przejście od kapitalizmu liberalnego — do imperializmu. Słowo „rozkład” figuruje tu na oznaczenie, że wielki kapitał w okresie tym wywłaszcza znaczną liczbę drobnych posiadaczy i zmusza ich do służenia sobie, (monopole, kapitał finansowy). Zjawiska postępowego rozwoju widzenia koloru, nowego etapu poznania materii barwnej — nie można identyfikować z zakończeniem procesu postępowej funkcji kapitalizmu. Bo z równym prawem można by było powiedzieć, że rozkład materii na atomy, uwieczniony ogłoszeniem tablicy Mendelejewa (też w latach 1870—80) wyraża rozkład społeczny epoki.

Dla zrozumienia impresjonizmu, chcąc uniknąć przypadkowych i nieuzasadnionych powiązań — musimy najpierw wyjaśnić, na jakiej **bazie wzrokowej**, na gruncie **jakiego widzenia** powstaje specyficzna forma impresjonizmu, jaki zakres realnych zjawisk wzrokowych ona obejmuje — i przez jaki układ stosunków klasowych został ukształtowany ten typ widzenia. Dopiero przy takiej analizie impresjonizmu będziemy mogli umieścić go w realnym splocie kształtujących go warunków historycznych i zrozumieć jako konkretny wyraz realizmu swojej epoki, jako narzędzie poznawcze, które odsłania rzeczywistość klasową drugiej połowy XIX w. a — użyte posiada inną treść i służy innym siłom społecznym — daje sfałszowany i nieprawdziwy obraz, w zmienionym układzie warunków historycznych.

Dla zrozumienia impresjonizmu musimy określić **typ widzenia**, z jakiego wynikają jego dzieła, określić **spojrzenie**, jakim musimy patrzeć na naturę, by zobaczyć ją taką, jaką ona jest na obrazach impresjonistycznych. Musimy określić, przy jakim **realnym, rzeczywistym spojrzeniu** zobaczymy naturę tak barwną, jak ona jest na obrazach impresjonistycznych.

Ta barwność obrazów impresjonistycznych nie jest jakimś „sposobem” formalnym, lecz wynika z **wrażliwości** naszej siatkówki.

*) Patrz: Strzemiński Wł. „Realizm w malarstwie”, „Więś” Nr 47.

U podstaw widzenia impresjonistycznego leży ten fakt, że jeśli dłużej oglądamy jakikolwiek kolor, wówczas następuje przemęczenie nerwów wzrokowych i przestają one reagować na ten kolor, natomiast bardzo silnie reagują na kolor przeciwny. Dlatego np. po oglądaniu czerwonego kwiatu — oczy nasze są szczególnie uwrażliwione na widzenie koloru zielonego, widzą wszystko na „zielono”. Po widzeniu niebieskiego nieba jesteśmy szczególnie wrażliwi na kolor żółty, który widzimy wszędzie, gdzie tylko przenierzamy spojrzenie. Powstaje w ten sposób szereg zależności. Kolor każdego następnego przedmiotu zależy od koloru, jaki widzieliśmy poprzednio. Do koloru każdego przedmiotu włącza się kolor uwarunkowany poprzednim momentem widzenia. Kolory przedmiotów w naturze nie są więc kolorami niezależnymi od siebie — takimi, „jakie są”, lecz istnieje pomiędzy nimi zależność, wynikająca z procesu naszego patrzenia. Rzeczywistość koloru nie jest czymś stałym i znajdującym się poza człowiekiem, lecz zostaje związana z człowiekiem i uwarunkowana przez **fizjologię jego patrzenia**.

Tak zostaje przewyższony poprzedni etap poznawania koloru „takiego, jakim on jest” *) koloru samego w sobie — na rzecz koloru takiego, jakim my go widzimy w rzeczywistym fizjologicznym procesie patrzenia. Realizm poprzedni ginie, ustępując miejsca realizmowi dokładniejszemu i głębszemu, bo związanemu z rzeczywistością naszej fizjologii. Świat, dotychczas niezbyt barwny, zaczynamy widzieć w rozblaskach kolorów następczych, wynikających z przeniesienia spojrzenia z jednego przedmiotu na drugi.

Jednocześnie z tym następuje jeszcze jedna zmiana w widzeniu koloru: dotychczas kolor każdego przedmiotu określano jednoznacznie. Przedmiot szary malowano kolorem szarym, przedmiot żółty — żółtym, a zielony — zielonym. Teraz, przy uwzględnieniu fizjologicznego procesu powstawania kolorów następczych, kolor każdego przedmiotu zależy od tego, jaki kolor widzieliśmy

*) Patrz: Strzemiński Wł. „Realizm w malarstwie”, „Więś” Nr 47.

G. Courbet (1819—1877) — Kamieniarz

poprzednio. Ten sam szary przedmiot otrzyma dodatkowo zabarwienie niebieskie, jeśli spojrzymy nań po oglądaniu koloru żółtego i zabarwi się na czerwono, jako na kolor następczy zieleni — jeśli na ten szary przedmiot przeniesiemy spojrzenia z koloru zielonego. Tak jak poprzednio zginęła materia malarska, składająca się z odosobnionych oddzielnych przedmiotów, tak w drugiej połowie XIX wieku ginie materia malarska, utworzona przez oddzielne, odosobnione jednorodne kolory malarskie. Następuje nowy etap widzenia w jej stosunkach i powiązaniach, uwarunkowanych rzeczywistym, realnym, fizjologicznym procesem naszego widzenia.

Jednorodny i jednoznaczny dotychczas kolor ginie. Na jego miejsce przychodzi wieloznaczne i wielobarwne określenie koloru. Zabarwienie przedmiotu zależy od tego, na jaki kolor spoglądaliśmy poprzednio. A że do tego samego przedmiotu przychodzimy różnymi drogami spojrzenia i po oglądaniu różnych kolorów — więc kolor tego przedmiotu ztracił swoją dotychczasową jednorodność i wchłonie w siebie wszystkie kolory następcze wszystkich kolorów otaczających. Tak ginie jednoznaczne określenie koloru. Kolor zależy od tego, co widzieliśmy poprzednio, a więc może być i taki i inny

przedmiotu na drugi. Wyczerpanie nerwów wzrokowych trwa krótko. Widzenie koloru następczego obejmuje krótki okres czasu. Przenosząc spojrzenie widzimy kolor następczy, lecz on się szybko ulatnia, a na jego miejsce zjawia się twardy i przygaszony, miejscowy kolor przedmiotu. Ażeby więc dojrzeć świat, zabarwiony całą wielobarwną intensywnością kolorów impresjonistycznych, musimy go oglądać spojrzeniem ciągłym, ruchomym, niezatrzymującym się w żadnym punkcie. Realizm impresjonizmu jest **realizmem spojrzenia ruchomego**. Oglądany tym spojrzeniem ruchomym świat wypełnia się zmiennością czystych, intensywnych kolorów.

Spojrzenie ruchome uaktywnia kolor; spojrzenie nieruchome — gasi. Jest to fizjologiczne prawo naszego widzenia. Rzeczywisty, fizjologiczny proces naszego widzenia świata — jest procesem ruchomym. Nigdy nie patrzymy jednym, nieruchomym, wbitym spojrzeniem, lecz przenosimy wzrok z jednego miejsca na drugie. Mało dotychczas zastanawiano się nad charakterem widzenia, czy widzimy naturę całą naraz, jednym, nieruchomym spojrzeniem (i w wyniku pozbawioną barw) — czy też ciągle przechodzimy ruchomym wzrokiem z jednego miejsca na drugie — i w ten sposób wzmagamy

J. F. Millet (1814—1875) — Kobieta karmiąca kury

i jeszcze inny. Nie ma stałego koloru, istnieją tylko wpływy następstwa i zależności.

Lecz cały ten proces widzenia może nastąpić jedynie wówczas, gdy wzrok nasz z pewną szybkością przenosi się z jednego

oddziaływania barwne. Wybieramy spojrzenie ruchome nie dlatego, że ono daje piękniejsze barwy, lecz dlatego, że odpowiada ono rzeczywistemu przebiegowi naszego patrzenia. Prawda ruchomego spojrzenia jest prawdą naszego rzeczywistego widzenia, jego aktu fizjologicznego. Widzenie impresjonistyczne jest prawdziwsze.

Jeśli przejście do tego widzenia nastąpi dopiero w połowie XIX wieku, oznacza to, że w strukturze społecznej musiały istnieć hamulce, których działanie usłaje w tym czasie. Musiały istnieć przyczyny, historycznie uwarunkowane, które dopiero w latach 50—70 umożliwiły ukształtowanie się widzenia ruchomego.

Wiemy, że na przestrzeni całego wieku XVIII rozwijało się malarstwo w kierunku barwności. Dostrzegamy w nim zaczątki tych samych składników formalnych, jakie w pełnym rozwoju wystąpiły dopiero w impresjonizmie: posługiwanie się kolorystyką barw przeciwstawnych, odejście od koloru jednoznacznie określonego i tworzenie go z wielu różnobarwnych odcieni i in. Te wszystkie podobieństwa formalnie świadczą, że już wówczas istniało to samo podłoże, że samo dążenie do widzenia świata spojrzeniem ruchomym — wraz ze wszystkimi konsekwencjami w zakresie dostrzegania zjawisk barw-

nych. Lecz widzenie to nie mogło się urzeczywistnić w pełni. Musiały istnieć zahamowania, nie dające mu się zrealizować w pełni — zahamowania uwarunkowane klasowo.

Oglądając obrazy rokokowe XVIII wieku widzimy, że jakgdyby składały się z dwu odrębnych technik. Część pejzażowa, tło obrazu dość obficie nasycone jest zmiennymi stosunkami barwnymi i wykonane techniką lekkich i niezależnych dotknięć pędzla (każdy dotyk pędzla daje odrębną treść barwną rzuconego spojrzenia). To samo dotyczy postaci drugoplanowych i wtopionych w tło. Natomiast postacie pierwszoplanowe, a zwłaszcza ich twarze, odznaczają się rysunkiem dość twardym, namalowane są techniką „zalizaną”, a ich kolorystyka nie jest tak wielobarwna, jak otaczający pejzaż, lecz jednolita jak na dawnych obrazach. Całość sprawia wrażenie jakgdyby obraz składał się z dwóch odrębnych części, namalowanych w dwóch odrębnych epokach.

Jakgdyby oko malarza wprawiane w ruch i oglądające pejzaż spojrzeniem ruchomym, przechodząc z jednakową łatwością od jednego fragmentu otoczenia do drugiego — nagle zbliżając się do twarzy, zatrzymywało się w pezie pełnej szacunku i oglądało tę twarz, widzeniem unizonym i nieruchomym. Przy tym zatrzymaniu się spojrzenia wyparowały, ułatwiały się najsubtelniejsze odcienie kolorów, powstające przy spojrzeniu ruchomym.

Namalowaną twarz cechowała gładkość techniki „zalizanej” bezbarwnej. Nie zapominamy, że były to ostatnie lata **ancien regime'u** i że dystans społeczny w stosunku do arystokracji był bardzo duży i obowiązywała cała rozciągłość przywilejów panowania feudalnego. Namalowanie dostojnego oblicza techniką spojrzenia ruchomego — jak jakiej chmury, drzewa lub pagórka — byłoby brakiem szacunku i zniewagą tego oblicza. Twarz wyodrębniona przez przywileje społeczne — musiała być po raz drugi — wyodrębniona z otoczenia przez technikę wykonania malarzkiego.

W ukształtowaniu się impresjonizmu znaczące są dwie daty: 1848 (Millet, Coubert, barbizonczycy) jako pierwszy etap — a jako drugi — Monet, Pissarro i rok 1871. Wiemy o ich nastawieniach demokratycznych i ludowych, o związkach z rewolucją 1848 i z Komuną Paryską (Courbert) a nawet o przekonaniach socjalistycznych (Monet*) i Pissarro). Sama tematyka ich obrazów ma swoją wymowę: małe miasteczka i wsie.

„Paryż — to nie jest Francja”. Paryż jest zarówno po 1848, jak i po 1871 — miej-

C. Pissarro (1830—1903)

scem skupienia wszelkiej reakcji. Prawdziwa Francja ludu pracującego mieszka na prowincji, w miasteczkach i wioskach. Prawdziwa Francja, która w ciężkim trudzie walczy o byt, o sprawiedliwość, o wolność i równość — Francja ludu rewolucyjnego. Wiemy z wypowiedzi tych malarzy, że opuszczenie Paryża i zamieszkanie na wsi, w podmiejskich wioskach było manifestacją ich stanowiska politycznego. Zerwanie z Paryżem uprzywilejowanych i bogaczy, wejście w lud, wejście w środowisko jego pracy codziennej i krajobrazu, jaki go otacza — to był czyn solidarności klasowej, to była świadoma postawa artysty wobec odbywających się wielkich starć klasowych. Malować nie obraz, odpowiadać gustom warstw zamożnych, lecz wejść w lud, żyć jego życiem, odzwierciedlać warunki jego bytu i środowisko jego pracy — to była treść realizmu malarzy impresjonistycznych i bezpośrednio przedimpresjonistycznych. I jeśli długie lata trwała walka o uznanie impresjonizmu — było to nie tylko z powodu rozjaśnionej palety impresjonistów, lecz dlatego, że ich postawa społeczna była zaprzeczeniem całego układu ówczesnej republiki bankierów i mieszczań. Stosunkowo łatwo było przyjąć zmianę brzoź w na czerwienie, błękit i żółcienie, lecz trudno było wytrzymać przed obrazami, które nie miały żadnych stycznych punktów z rzeczywistością świata wzbogaconego i wykwintnego. Pod pozorami walki kierunków artystycznych odbywała się walka polityczna — mas demokracji rewolucyjnej, mas ludu pracującego przeciwko siłom narasta-

jącego kapitalizmu II Republiki. Dyskutowano o środkach technicznych, o takim lub innym wyrazie formalnym, lecz nigdy nie mówiono — o istotnym podłożu klasowym.

Wejść w lud, odtworzyć środowisko jego bytu, pokazać jedność człowieka i kształtujących go warunków pracy — to było nie wypowiedziane, lecz zasadnicze podłoże, z jakiego powstał impresjonizm. Zarówno on, jak i jego otoczenie stanowiły jedność. Pracę łączyła człowieka z jego otoczeniem. Wzrok bez przeszkód wędrował przenosząc się z jednego na drugie, przesuwał się we wszystkich kierunkach, niekrępowany względami hierarchii feudalnej. I szary, mały człowiek w pocie czoła zdobywający pożywienie zajaśniał pełnią kolorów, tak intensywnych i tak wytwornych, jak nigdy w całej dotychczasowej historii malarstwa. Jego domy, jego stogi, jego mgły i błoto na zaśmieconych drogach, jego dymy fabryk i parowozów. Tak siłą dialektyki rozwoju historycznego — szare życie człowieka ujarzmionego i wyszukiwanego zostało przetworzone na wyrafinowany kolor malarstwa impresjonistycznego.

Spróbujmy określić bazę klasową, powstającego impresjonizmu. Byłyby to warstwy peryferyjne, znajdujące się na pograniczu pomiędzy proletariatem a deklasującą się drobną burżuazją: biedota wiejska, wyrobny, chałupnicy — jednym słowem ci, dla których wyrazem świadomości klasowej były teorie socjalizmu utopijnego — to środowisko, które dopiero w dalszym biegu historii zostało wchłonięte przez rozrastającą się zor-

ganizowaną klasę robotniczą. Narzędziem poznawczym tej jedynej i niepowtarzalnej konfiguracji społecznej był wyrażający ją realizm impresjonistyczny.

Lecz każde zjawisko, w dialektycznym toku rozwoju, wraz ze zmianą warunków historycznych — zmienia swoją treść. Ze nie o zasady artystyczne chodziło przeciwnikom impresjonizmu dowodzą losy drugiego, następnego pokolenia impresjonistów. Z realizmu — staje się koloryzmem. Renoir, Vuillard, Bonnard zostają z łatwością przyjęci przez społeczeństwo rozwijające się kapitalizmu, a ich wykwintne i barwne obrazy zdobią salony mieszczańskie. Obrazy ich, zamiast rzeczywistości ludu francuskiego, wyrażają rzeczywistość mieszczańską narastającego kapitalizmu, dają pogodny, zafaszwany obraz świata, w którym nie ma walk klasowych, przystrojonego w cały przepych postępowej, dopiero co osiągniętej kolorystyki impresjonistycznej. Tak z narzędzia poznawczego, z realizmu jednej epoki staje się impresjonizm środkiem zafaszowania oblicza epoki następnej. Gdyż należy to zrozumieć, nie ma jednego, niezmiennego realizmu, lecz istnieje prawo rozwoju dialektycznego. Realizm uległ przekształceniu na formalizm. Kolor, który był środkiem poznania jednej rzeczywistości — przeniesiony w inną — staje się celem sam dla siebie. Każdy kierunek, przechodząc w ręce klasy utrzymującej stan posiadania, z narzędzia poznawczego — staje się kierunkiem formalistycznym. Środki bowiem wyrazu danego kierunku przestają być środkami, stają się celem i służą dla ukrycia rzeczywistego oblicza epoki.

Rzecz charakterystyczna, poza Francją i częściowo Szwajcarią (gdzie był Segantini) — impresjonizm nigdzie nie mógł się należycie rozwinąć. Próby przeniesienia go na grunt innych krajów nie dały należytych wyników. Powstało miejscami malarstwo jaskrawych, krzyzących kolorów, lecz było ono pozbawione tej niepowtarzalnej subtelności kolorystycznej, jaka wynika ze spojrzenia ruchomego. Na tym tle powstała legenda o organicznej niezdolności innych narodów do osiągnięcia tej specyficznej, francuskiej lekkości.

Lecz jeśli się zastanowimy nad geografiami rozmieszczenia impresjonizmu — zobaczymy, że pokrywa się ona z obszarem całkowitego usunięcia elementów feudalnych z życia społecznego. Było to tylko we Francji i w Szwajcarii. Natomiast w Niemczech, gdzie feudalizm wrósł w tworzące się społeczeństwo kapitalistyczne — zamiast impresjonizmu powstała secesja.

Malarze, którzy się uczyli impresjonizmu we Francji i później usiłowali przenieść do swych krajów jego gotową formę, poszli fałszywą drogą. Nie formalne osiągnięcia należało przenieść, lecz zmieniać strukturę społeczną, robić rewolucję demokratyczną i wykarzczać resztki feudalizmu.

Władysław Strzemiński

Zbigniew Wasilewski

Polonistyczne zwycięstwo marksizmu*)

ROZPRAWA O METODZIE.

Z roku na rok wzmacnia się obóz walki o sywną postawę wyznawców tradycyjnych metod badawczych literatury, z roku na rok wzmacnia się obóz walki o marksistowskie rozumienie literatury. Na II Zjeździe Związku Kół Polonistycznych w Krakowie (w roku ubiegłym) na materiale Prusa i pozytywizmu przeprowadzono atak na formalizm, który zdołał jeszcze zaprezentować wcale udany opis „Dzieci” Prusa, gdzie ułożył półwartowaną na kawałki powieść autora „Lalki” w piękne kupki motywów, wątków i „chwytów”. — Ale nawet sami autorowie tej pracy przyznawali, że z takiego rozkładu (nomen omen) niewiele wynika, że ta segregacja wyjaśnia nader ubogo wielką twórczość Prusa, a nie, lub niemal nic, nie mówi o dynamice jej rozwoju.

Zjazd krakowski stał więc pod znakiem ustępstwa na rzecz badań otocza dzieła literackiego, z którym dzieło powiązane jest wielokrotnymi niemi. Wykrył i ukazał te związki, odkrył skomplikowane stosunki dzieła z otoczeniem, pokazał cały społeczny mechanizm powstawania i funkcjonowania literatury — to stawia sobie za cel metoda socjologiczna.

Marksizm idzie dalej, ukazując klasowe podłoże i oblicze ideologii autora, wyrażającej się zarówno w tematyce jak i w kształcie utworu. Nie opis — jak w formalizmie — lecz interpretacja i ocena biorą tu górę. Nie gotowe, autonomiczne i „niepowtarzalne” dzieło literackie, lecz rozwój twórczości, a że sztuka jest tworem ideologicznym — więc rozwój ideologii wyrażonej w kształcie artystycznym. Nie statystyka dzieła interesuje badacza — marksistę, lecz dialektyka przemian.

U podstaw teorii i metody marksistowskiej leży odmienna, wypływająca z założeń filozoficznych, koncepcja człowieka — twórcy kultury, uwarunkowanego klasowo; człowieka społecznego, którego intelektualne koncepcje nie powstają w oderwaniu od idei społecznych swego czasu, lecz związane są z szerszymi prądami epoki. Dynamika rozwoju twórczości jest zatem podobna lub zgoda zgodna z dynamiką rozwoju społecznego — i te właśnie związki pragnie zbadać marksista.

Dąży on zatem do uogólnień wyników analiz jednostkowych, nie interesują go pojedyn-

cze, wycięte z otocza kształty artystyczne. Wyniki badań rzuca na szerokie tło ideologii epoki. Zrywa tutaj z indywidualizującą, nie-naukową koncepcją humanistyką na rzecz **nomotyki**, doszukującej się prawidłowości i ustalającej prawa.

Nie trzeba dodawać, że odwołując się do faktów obiektywnych, łatwiej uchwytynych i w pełni sprawdzalnych, leżących poza psychiką twórcy i nawet poza jego dziełem — jest marksizm metodą **empiryczną**, jest znacznie bardziej naukowy i umożliwia ściślejsze badanie, niż wszelkie „tradycyjne” metody idealistyczne.

Zjazd krakowski przyniósł ustępstwo opozycji na rzecz socjologizmu. Na badanie uwarunkowania społecznego godzili się najbardziej nawet zacietrzewieni obrońcy tradycyjnych metod — nie mogli się tylko zgodzić na marksistowską — jak mówili — „dobudówkę”. **Przełamanie formalizmu** — to pierwszy wyłom w nienaruszonej, zdawało się, twierdzy tradycyjnej polonistyki. Dokonał tego rok 1947.

Drugiego pokaznego wyłomu dokonał zjazd ostatni (1—3 listopad 1948 r.). Lecz zanim pożyjemy o tym, zreferujmy pokrótce zasadniczy przebieg obrad zjazdowych.

POEZJA DWUDZIESTOLECIA.

Tematem ich była **poezja dwudziestolecia międzywojennego**. O podjęciu tego zakresu prac zdecydowały przede wszystkim względy praktyczne: trzeba było zrewidować tradycje literackie, stanowiące bezpośrednie zaplecze dzisiejszej twórczości i dzisiejszych sądów o literaturze. Trzeba było na bliskim materiale zanalizować i przewyżyć upodobania i gusty drobnomieszczańskie, dominujące powszechnie w percepcji poezji. Wybór takiej tematyki był wreszcie podjęciem wyzwania formalistów, którzy na zjeździe uprzednim lansowali tezę, że metoda marksistowska nie można badać twórczości lirycznej.

Przebieg naukowych obrad zjazdu dowiódł niezbicie, że w języku ideologii klasowej można demaskować ideologiczną funkcję liryki równie poprawnie jak funkcję prozy. To **rozszczenie „zakresu stosowności marksistowskich dyrektyw metodologicznych” na teren poezji** — nietkniętej dotąd niemal marksistowskimi narzędziami badawczymi — stanowi zasadnicze osiągnięcie zjazdu.

Dokonał tego przede wszystkim autorzy pracy o grupie „Skamandra” — Maria Ja-

nion, Maria Żmigrodzka i Tadeusz Drewnowski (Łódź). Zespół młodych badaczy literatury — opierając się na ideologicznej analizie twórczości 5 czołowych poetów „Skamandra”, od wspólnego wystąpienia w „Pikadorze” aż po rozbieżność ich postaw w przededniu drugiej wojny światowej — przeprowadził **periodyzację twórczości Skamandrytów w dwudziestolecie** i nakreślił trafnie ich linię rozwojową. Wywołane pośpiechem pracy niedociągnięcia i usterek — wytknięte w dyskusji przez prof. K. Wykę i red. Żółkiewskiego — dadzą się zapewne skorygować jeszcze przed drukiem rozprawy — niezmienną pozostanie zapewne na stałe już w polskiej nauce o literaturze kapitalna formuła: **„klerk — liberał — faszysta, obrazująca punkty dojścia Iwazkiewicza, Tuwima i Wierzyńskiego na drodze ich poetyckiego — ideologicznego rozwoju**.

Autorzy wykazali również, jak społeczne podłoże, które prowadziło jednego poetę od „Oktostychów” przez „Lato 1932” aż do „kierownictwa Komitetu Organizacyjnego Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju (Iwazkiewicz), drugiego od „Czyhania na Boga” przez Słowieńskie” po „Kwiaty polskie”, (Tuwim), trzeciemu zaś na drodze od witalistycznych „Wróbił na dachu” przez „Gorzką urodzaj” i „Wolność tragiczną” zamknięto bramę powrotu do Polski Ludowej. (Wierzyński).

Praca trójki polonistów łódzkich jest niewątpliwie **najpoważniejszym osiągnięciem naukowym zjazdów polonistycznych i jedną z głównych dotąd zdobyczy metody marksistowskiej na gruncie liryki w Polsce**.

Nie jest jednak jedynym udanym wystąpieniem grupy marksistowskiej na zjeździe. Pomijając bowiem nawet referat Lecha Budreckiego „Język poetycki K. I. Gałczyńskiego”, który — szukając zbyt ścisłych sprecyzowań wyjściowych oraz przytłoczony ciężarem pokażnej erudycji — niebezpiecznie zбочzył na bezdroża formalistyczne, wymienić trzeba jeszcze przynajmniej dwa skuteczne wystąpienia tej grupy. Pierwsze — to wypowiedź **Wiktora Woroszyńskiego** w dyskusji nad referatem o Broniewskim, drugie — głos **Tadeusza Borowskiego** w dyskusji o „Zagarach”.

Wiktor Woroszyński, atakując obalaną wszystkimi niemal głosami dyskutantów tezę Zygmunta Lichniaka z Warszawy o rzekomej wyższości liryki osobistej Broniewskiego nad jego poezją społeczno-polityczną, dał **kapitałną analizę marksistowską wewnętrznych**

załamań twórczości poety. Pokazał przy tym konflikt linii dekadentkiej wiodącej od tradycji legionowo-skamandryckich i stawiającej Broniewskiego jako **zagubionego inteligenta** w chaosie zjawisk sanacyjnej drugiej Rzeczypospolitej — z jednoczesną linią bojową i rewolucyjną poety. Dyskusja wykazała najdowodniej niesłuszność zaatakowanej ze wszystkich stron tezy Lichniaka i stała się przejawem zwartej postawy grupy marksistów, którzy punkt po punkcie — planowo i rzeczowo — zbijali tezy referenta. Niżej podpisany jako przewodniczący dyskusji i sędzia zaimprovizowanej rozprawy mógł w rezultacie z czystym sumieniem i niemałą satysfakcją wydać na tezę Lichniaka zasłużony wyrok **śmierci**. Z tej kampanii najbardziej zwycięsko wyszedł sam Broniewski, który oparł się reakcyjnym, z politycznych źródeł płynącym insynuacjom psychologii (Lichniaka) i pozostał dla odbiorców przede wszystkim **poetą rewolucji proletariackiej** — „**dynamiatorem sumień**”, a nie — jak chciał wmówić Lichniak — „**recydywistą marzenia**” i rozkładu.

Tadeusz Borowski odczytał napisany z dużą swadą i temperamentem literackim koreferat pracy o grupie poetyckiej „Zagary-Piony”. Gdy sam referent, chcąc zaprezentować tradycyjną i tzw. „obiektywną” naukę, nie ustrzegł się popadnięcia w psychologizm i w rezultacie wyprał społeczną poezję Zagarystów z wszelkiej ideologii społecznej (oto skutek lęków przed „politycznością” nauki) — Borowski potrafił nie tylko przeciwstawić się tej metodzie, ale również pozytywnie **postawił problem przemian ideologicznych poetów „Zagarów”**. Wyjaśnił, dlaczego konserwatysta Cat-Mackiewicz kokietował radykalizujących poetów i wciągał ich do współpracy z prawicowym „Kurierem Wileńskim”, wykazał, jakimi drogami rozwijał się katastrofizm grupy i na jakich opierał się społecznych podstwach, jaką rolę w rozbiću grupy odegrał proces Dembińskiego i dokąd zaprowadziły poetów odmiennie tory ich przekonań. Nazwał też po imieniu **nihilizmem** postawę Miłosza w „Trzech wiosnach” i jeszcze w „Ocaleniu” — a właśnie to wszystko zatarł lub pominął „obiektywny” referat!).

*) Podajemy sprawozdanie z III Zjazdu Naukowych Kół Polonistycznych jednego z młodych uczestników grupy walczącej o nowe metody badawcze w literaturze (Redakcja)

Pozostałe prace zjazdowe oparte na metodach idealistycznych (a było ich jeszcze 4: „Twórczość Czechowicza na tle grupy „Reflektor”, „O ideologii poetyckiej Leśmiana”, „Maria Pawlikowska-Jasnorzewska” i „O poezji Napierskiego”) spotkały się z wyczerpującą krytyką grupy marksistowskiej, która wykazywała niekonsekwencję, często nieporadność, a niekiedy wprost bezsensowność metody przedstawionych referatów. Wbrew woli autorów te szkolarskie rozprawki stały się dowodami bezradności tradycyjnych metod. Okazywały słuchaczom naocznie, na jakie manowce prowadzi psychologizm (ref. o Broniewskim i „Zagarach”) i naiwny biografizm (ref. o Czechowiczu), ku jakim zacieśnieniem wiedzy formalizm (częściowo ref. o Leśmianie), jak bezskuteczna i niezdarna jest krytyka impresjonistyczna, operująca biografiami i psychologią oraz „odczuciem” literatury (ref. o Pawlikowskiej).

Obrzymi wysiłek autorów tych prac poszedł na marne. Gubili się oni w powodzi materiału faktycznego i erudycji — co gorzej: błędne i niekonsekwentne metody prowadziły ich do wypaczonego, błędnego obrazu opisywanej rzeczywistości literackiej.

SEMINARIUM MARKSISTOWSKIE.

Naukowe obrady zjazdu stały się więc bez przesady **seminarium marksistowskiej nauki o literaturze** dla licznie zebranej młodzieży polonistycznej. Funkcje „nadzoru profesorskiego” spełniali na nim zaproszeni goście: prof. dr. Kazimierz Wyka, red. Stefan Żółkiewski — dyrektor Instytutu Badań Literackich, dr. Jan Kott, dr. J. Z. Jakubowski i red. J. A. Król, którzy uzupełniali lub korygowali wywody młodych.

Red. Żółkiewski zwałwał wytrwale wszelkie „godzenie wody z ogniem”, którym nagminnie operowali obrońcy metod tradycyjnych, żądający na koniec już tylko **równouprawienia** „wszystkich” metod badawczych, a więc wyznających **eklektyczne** przykłady coraz to innej miarki do jednego zjawiska. — U podstaw każdej metody stoi **inna koncepcja człowieka** — stwierdzał red. Żółkiewski; można w obrębie jednej z nich operować różnymi elementami badania: biografią, wartościami formalnymi, nawet stwierdzonymi faktami psychologicznymi — ale nie można godzić metody biograficznej, psychologicznej, formalistycznej i marksistowskiej!

Te proste i trafne wywody okazały się, niestety, zbyt skomplikowane nie tylko dla niektórych młodych polonistów, ale również dla kilku ozdobionych tytułami naukowymi profesorów i asystentów, których pewne wypowiedzi budziły „litość i trwogę” oraz napawały głęboką **tręską o losy polonistyki**, prowadzonej przez takich „fachowców”...

Dzisiejszy stan polonistyki prezentowały dobitnie sposoby obrony tradycyjnych metod przeciw przeważającemu intelektualnie zespółowi marksistowskiemu. Zwracał uwagę całkowity brak konsekwentnej obrony formalizmu; wytrwale zaś starano się stępić ostrze ataku marksistowskiego za pomocą **różnego rodzaju „socjologizmów”, niepewnej proveniencji i wątpliwej wartości naukowej**. Należy to przypisać skutkom zjazdu poprzedniego. Rezultatem nieumiejętnych wysiłków było nagminne popadanie w psychologizm, który w wykonaniu zjazdowym aż prosił się o cytaty z „Chorego z urojenia”: „Quare makum usypiare? — Quia est in eo siła usypiativa...”. — Psychologizacji dedykowali z utworów wnioski o właściwościach psychicznych poetów, tymi zaś interpretowali potem dalsze partie tych samych utworów i dalsze utwory tych samych twórców. Masło maślane... — ale jak to określić z punktu widzenia logiki?...

Taka „metoda” nie wymagała wielkich rozpraw, ataki marksistów szły więc przeciw **wulgarnemu „socjologizowaniu”**. Pod tym znakiem stał cały niemal zjazd łódzki.

Dostatecznym sprawdzianem skuteczności metody marksistowskiej jest spojrzenie wstecz na obrady zjazdu. Jego uczestnicy właściwie zorientowali się w twórczości pięciu poetów Skamandra; dzięki omówionym wyżej głosom w dyskusji pogłębili oni swą wiedzę o Broniewskim i Zagarystach; wreszcie dopiero prof. Wyka i red. J. A. Król właściwie „postawili” Czechowicza i Gałczyńskiego... Referaty idealistyczne pozostały **bezwzględnie** — nie dowiedzieliśmy się niczego nowego, poza wieloma nieścisłymi lub wręcz błędnymi sugestiami, o Pawlikowskiej, Leśmianie i zwłaszcza Napierskim. Autorka pracy o Pawlikowskiej usiłowała barokowym językiem wzmówić w nas nawet specjalną dyspozycję psychiczną poetki do... metafory!

Oto i cały merytoryczny dorobek zjazdu. — To, co pozostało po nim — dorobek grupy marksistowskiej w referacie i dyskusjach — to już jednak dużo jak na nieliczny aktywny naukowy młodej polonistyki. Wypada przypuszczać, że zjazd następny przyniesie dalsze, jeszcze poważniejsze osiągnięcia.

POEZJA W SZKOLE.

Ostatnie zebranie naukowe zjazdu poświęcono omówieniu **metod opracowania poezji współczesnej w szkole**. Zagadnienia dydaktyczne są dziś na polonistycie szczególnie ważne wobec wielkiego zapotrzebowania na nauczycieli języka polskiego w szkołach podstawowych i liceach oraz wobec przeznaczenia przez nowe programy nauczania dużej ilości czasu i uwagi na literaturę dwudziestolecia. W kierunku **uzawodowienia** zmierzają też projekty reform studiów wyższych opracowywane przez Ministerstwo Oświaty.

Dzisiejsza polonistyka opiera się na przedawnionych programach i nie daje odpowiednich kwalifikacji zawodowych swym adeptom — w znacznej większości przyszłym nauczycielom i wychowawcom. Rzadkie i ubogie prace pedagogiczne czynione na marginesie studiów językowych i literackich, są na ogół niedoceniane przez studentów, którzy ewentualność obrania w przyszłości zawodu nauczycielskiego traktują jako **zło konieczne**. Skutkiem tego podejścia jest mała fachowość absolwentów polonistyki.

Podjęcie przez Związek Kół Polonistycznych problematyki dydaktycznej jest nie tylko przejawem czynności przez postępową część młodzieży — starą o **zwiększenie swej społecznej przydatności**, lecz również ma charakter postulatowy o **szybsze przeprowadzenie reformy studiów humanistycznych**. Dobrze świadczy to o zrozumieniu przez Związek aktualnych potrzeb społecznych.

W tym stanie dyskusja mogła przynieść poważne wyniki w postaci właściwego przedstawienia metod interpretacji poezji współczesnej w szkole. Niestety, referentki zaakcentowały swe stanowisko personalistyczne „w duchu katolickim” i zajęły wskutek **tego postawę polemiczną z aktualnymi programami i metodami szkolnymi**. Co lansowały wzajemnie za zwałczany program, mówiła wyrażnie ich analiza wiersza Miłosa — wyłącznie formalistyczna i ucząca młodzież tylko znajomości „chwytów” poetyckich. Na tym przykładzie raz jeszcze ujawnił się brak jakiegokolwiek „katolickiej” metody badań literackich, której wyznawcy — trafiając w próżnię — schodzą w końcu na pozycje formalizmu (jak referentki) lub najwznowe psychologizmu o odcieniu klerykalnym.

Takie ujęcie tematu mogło oczywiście wywołać ożywioną dyskusję, która by postawiła właściwie problem, do niej jednak uczestnicy zjazdu nie okazali się należycie przygotowani. Zawinił też może brak czasu — dość, że posiedzenie dydaktyczne nie spełniło swego właściwego zadania: nie dało mianowicie młodym polonistom oraz dość licznie zebranym nauczycielom łódzkim **przykładu realizacji programu szkolnego w zakresie poezji współczesnej**. Obecny na sali dr J. Z. Jakubowski, redaktor „Polonistyki”, postował błędne pomysły referatu i niewątpliwie zechce ku ogólnemu pożytkowi przedłużyć dyskusję na łamy swego pisma, do którego odsyłamy zainteresowanych. Mimo niepowodzenia — zebranie dydaktyczne było przynajmniej o tyle pożyteczne, że zwróciło uwagę na aktualność doniosłego problemu, którego słabe strony obnażono nader wyraziście zarówno w referacie jak i w dyskusji.

Zyczyć sobie należy bardziej obszernego uwzględnienia problematyki dydaktycznej w

programach przyszłych zjazdów Związku Kół Polonistycznych.

PODSUMOWANIE I OCENA

Zjazd polonistów niewątpliwie należał do **impresji o znaczeniu ogólnopolskim**. Był on dobitnym przejawem ofensywy marksistowskiej teorii kultury przeciw starym koncepcjom idealistycznym. Zacięte spory i wręcz ogniste walki na gruncie konkretnych badań naukowych przybrały tym razem obrót jeszcze bardziej, niż przed rokiem nomyślny dla wyznawców tego nowatorskiego a nas kierunku. Zwarty ideologicznie zespół marksistowski dysponuje rosnącym z roku na rok **aktywnym naukowym, stanowiącym jednocześnie naukową czołówkę całej polonistyki**.

Przeciwnicy ideowi, którym raz po raz wytrącały się spod nóg ich „niewzruszone” podstawy teoretyczne, nie potrafili przedstawić ani jednego udanego referatu, — co więcej: nie potrafili przeciwstawić metodzie marksistowskiej jakiegokolwiek konsekwentnej metody badań. Ograniczali się do obrony swoich, tj. dość metnie pojmanego **eklektyzmu metodologicznego**, który ma jakoby dawać najpełniejsze wyniki. Nie potrafili zresztą utrzymać i tej pozycji i w końcu obrad zeszli wyraźnie na **kurczowy opór, pływający z jawnych źródeł politycznych**. Oczywiście potwierdzili tym tylko tezę marksistowską o fikcyjności nauki apolitycznej.

Zjazd tegoroczny zakończył się więc **klukowitym sukcesem grupy i metody marksistowskiej**. Niewątpliwym odbiciem istotnej problematyki zjazdowej jest przyjęta na ostatnim zebraniu naukowym **rezolucja**, która głosi:

„Trzeci zjazd naukowy Związku Kół Polonistycznych P.M.A., obradujący w Łodzi w dniach od 30 października do 2 listopada 1948 r., w głębokiej trosce o rozwój nauki jako fundamentu kultury i dźwigni postępu społecznego, domaga się **unowocześnienia metod pracy naukowej i dydaktycznej na studium polonistycznym w oparciu o zasady marksizmu, które gwarantują poprawność postępowania naukowego, budowanie pełnej wiedzy o kulturze oraz wychowanie człowieka na miarę nowego ustroju sprawiedliwości społecznej**”.

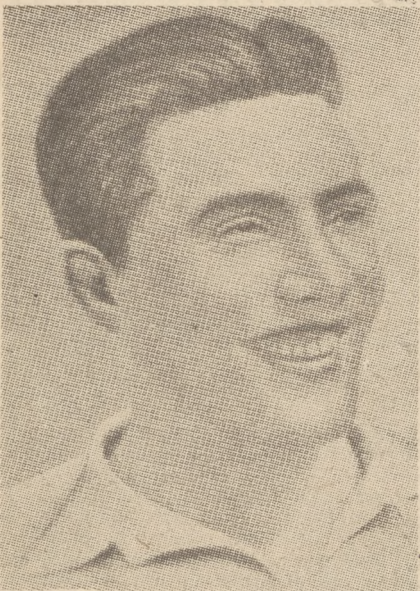
Rezolucja podsumowała sukces grupy marksistowskiej. Ale „opozycja” wciąż jeszcze góruje liczebnie. „Opozycja” jest podsycona przez reakcyjnych profesorów, przez dominującą na polonistycie element drobnomieszczański... Daje to **szersze tło społeczne zagadnieniu** — otwiera perspektywę bardziej rozległe i groźne dla właściwego rozwoju w przyszłości. Tym sprawom poświęcimy jeszcze jeden artykuł.

Zbigniew Wasilewski

Borys Lichariew

SPOTKANIE Z FUCIKIEM*)

Przełożył T. R.

Juliusz Fučík

Juliuszem Fučíkiem, bohaterem narodowym wolnych Czech, zaprzyjaźniliśmy się przed kilkunastu laty, gdy przyjechał jako młody podówczas pisarz i działacz społeczny do Związku Radzieckiego. Dziś doszedł mnie pośmiertny głos przyjaciela z gestapowskich kazamat, w których przyszło mu konać za lepszą przyszłość swego narodu, w których w ciągu wszystkich tortur zdumiewał oprawców nieugiętością woli i wiernością swym ideałom.

Przeczytałem dopiero co jego pośmiertne wspomnienie — „Reportaż z pętłą na szyi”. Pisał go jak wiadomo na grypsie. Przyjaciele przechowali i przekazali naro-

dowi. Przełożono go obecnie na rosyjski. Głos umarłego przypominał mi o naszych dawnych spotkaniach.

Zetknęliśmy się pierwszy raz w stolicy Uzbekistanu — Taszkencie. Zaproszono go tam na uroczysty zjazd aktywu partii. W ciągu następnych paru miesięcy spotykaliśmy się dość często i żyliśmy się serdecznie. Był on wspaniałym kompanem. Poczucie humoru nie opuszczało go nigdy. Odnosiło się po prostu wrażenie, że życie Fućika przebiega lekko i beztrudno.

— Co to się stało, Julku, z Twoimi przednimi zębami? — spytałem kiedyś Fućika, gdy zaśmiewał się z jakiejś anegdotki.

Wybito mi je w Pradze, w czasie pierwszomajowej demonstracji. Co tam! Zresztą za tydzień wracam do Czech, kto wie, czy opłaci się wstawiać?

— Jaki dzień w Waszym życiu, Fucik, był najcięższy, spytały go wtedy moi koledzy.

Fučík zamyślił się.

„Nie, nie z więzieniem wiąza się moje najcięższe przeżycia, chociaż nie bywało w nim specjalnie słodko. Było to w Sylwester, w Czechach, najwesełszy dzień w roku. W tym właśnie czasie byłem redaktorem „Rudego Prawa” (*), legalnego pisma komunistycznego, wydawanego w Pradze. Moje nazwisko nie figurowało jednak oficjalnie pod ostatnią szpalta. Widniało tam nazwisko mojego kolegi, który po całych dniach użerał się z policją, cenzurą i z innymi władzami. Ja zaś tylko pisałem, byłem tym właściwym, podziemnym redaktorem.

W noworocznym numerze każde pismo analizuje rok ubiegły, daje perspektywę polityczną na przyszły, drukuje moc artykułów programowych. I gość, który pragnie „dobrze się wyznać na polityce”, czyta o wiele skrupulatniej niż zazwyczaj. Taki

już zwyczaj w Pradze. Dlatego i ja i cały komitet redakcyjny stawiliśmy na głowie, żeby numer wypadł okazale i bojowo, żeby każdy człowiek pracy, gdy przeczyta, zrozumiął wreszcie, że walczymy za niego.

Ostatni raz przeglądałem paski w jednej praskiej kawiarence w której byłem częstym gościem. Miałem tam swój ulubiony stolik. Kelner był nasz, czasami mi nawet pomagał. Moi towarzysze wręczali mi nieznanne mokre jeszcze tuloniki papieru. Opuszczałem salę i w mrocznym korytarzyku robiłem ostatnią korektę.

Przekonałem się tego dnia, że jutrzejszy numer będzie naprawdę pierwszorzędnym. Zmęczony, ale i zadowolony z siebie wyszedłem z kawiarenki. Było już dość późno. Płonęły latarnie. Tramwaje pędziły jak szalone, piesi poruszali się z taką szybkością, jakby byli najzupełniej pewni, że od Nowego Roku wszystko im się w życiu powiedzie inaczej.

Byłem jeszcze młody, nie tylko latami, ale i stażem pracy partyjnej. I nagle... to owa dążyła mną niesłychanie silnie. Poczuliem, że właściwie nie miałem do tego czasu takich zupełnie ludzkich i prostych radości. Nie mam własnej rodziny, domu, nie mam nikogo, z kim spotkałbym nadchodzące święto. Pomyślałem sobie, żeby tak choć jeden dzień żyć zwykłym, przyzwoitym życiem. Może to już ostatnia okazja. Tak, to była dla mnie niezwykła noc — noc najsilniejszej pokusy. Nie wytrzymałem, wszedłem do sklepu. Chciałem robić to co wszyscy. A w sklepach tłumy, kupowano podarki dla rodziny, dla przyjaciół, szczególnie wykwintne zakąski, wina itp.

W sklepie jednak uprzytomniłem sobie, że przecież nikt tego dnia nie kupował niczego „za jedną osobę”. Cóż mógłbym kupić? — buteleczkę wina, parę jabłek, trochę wędliny. To wszystko. Obładowany niepotrzebnymi sprawunkami udałem się do swego zakonspirowanego mieszkanka,

przedtem jednak kluczyłem długo tam i z powrotem, by zatrzeć ślady.

Było zupełnie spokojnie.

Nakryłem stolik, jak umiałem najszybkowiej. Położyłem przed sobą zegarek — było już koło jedenastej — i pogrążyłem się w rozmyślaniach.

— Nie, wyraźnie postąpiłem nie tak, jak się należy. Wrażliwy jeszcze jestem na błahostki. To mnie może wykołocić jako działacza. Mam jeszcze niedostatecznie wytworowany charakter. Jestem smarkaczem. Muszę w sobie wiele przelamać i wiele się uczyć. Jak potoczy się moje dalsze życie? Kiedy nastąpi ta rozstrzygająca próba ogniojowego charakteru? Jak się zachowam? czy przetrzymam ją? Takie i tym podobne pytania wirowały mi w myślach. Minuty mijały. Wino wciąż stało nieodkorkowane. Wypiłem za pomyślny Nowy Rok. Obym w nim dojrzał wewnętrznie. Włączyłem radio, które mi подарowali przyjaciele z partii, wiedząc, że jestem młody i muzyka dobrze mi robi w momencie rozterki. Słuchałem koncertu, potem o północy rozległy się dzwoneczki moskiewskich kurantów i wnet po nich poczęł bić zegar ze Spasskiej Wieży. Miesiąc temu widziałem ją, przypomniałem sobie tamtą chwilę. Zaczęłem myśleć o losach ludu czeskiego i naszej pracy. Spojrzawszy na zastawioną „ucztę”, zawstydzilem się chwilowej słabości. W tę noc zrozumiałem zupełnie jasno, jakie cechy charakteru muszę w sobie rozwijać, by móc walczyć o sprawę Czech”.

To mówił nam wtedy w Taszkencie Fučík. Nie przewidywalimy wtedy, że w tak strasznych okolicznościach przyjdzie mu zginąć. Zdumiewaliśmy się tą niezwykłą surowością względem siebie i siłą charakteru, która pozwoliła mu tyle zdziałać i oddać całego siebie sprawie. Czynieł to przy tym w sposób tak prosty, i naturalny, jakby szło o drobiazgi.

*) Juliusz Fučík, jeden z czołowych pisarzy czeskich, komunista, został rozstrzelany przez Niemców za działalność patriotyczną i konspiracyjną.

kie? Tu było pierwsze, podstawowe zadanie pedagoga — wybór! Znalazła się pieśń „Tam od Wisły, tam od Warty”. Pogan przypomniał refren: „Niech nas męczy, niech катуje, Bóg nad nami się zlituje”.

Wy mówicie, że pieśń ta dostarczyła młodzieży dobrego patriotycznie przeżycia. Kpić chyba. Przecież jest to pieśń z epoki niewoli. Zrodził ją okres i wewnątrz społeczeństwa tragiczny. Kiedy w sytuacji kraju półkolonialnego załamał się polski kapitalizm, kiedy zduszone zostały pierwsze próby walki proletariatu, kiedy „nacjonalizm” polski rósł na drożdżach samoobrony burżuazji i ziemiaństwa, przyciągając bogate chłopstwo w jego pierwszych politycznych ruchach.

Taki „nacjonalizm” tamował przemiany społeczne. Dusił siły ludowe, z których zwycięstwem można było, i tylko z nim, wiązać walkę o wolność narodu. Taki „nacjonalizm” dlatego musiał odstąpić swojej faktycznej zdradzie, swoją bezsilność narodową, swoje dno niewolnicze, swoją filozofię niewolnika. „Niech nas męczy, niech катуje”. Kto miał tę filozofię zrealizować? Lud polski. On w wysiłku i nędzy społecznej czepiał się skrawka ziemi, czepiał się każdej pracy, za każdą płacę. On na dnie vegetacji nieludzkiej pozostawał zaiste — **nieśmiertelny!** Na to liczył „nacjonalizm” burżuazyjno-ziemiański. Przewrotnie, pod sytuację klasową ludu, której był sprawcą, podłożył martyrologię narodową. Ze niby lud cierpi jako naród, Ale ten naród, nagle ujrany w ludzie, miał być tylko narodem „od znośnienia ciosów: „niech nas męczy, niech катуje”. Temu narodowi nie oddano inicjatywy, nie odwołano się doń — czyn, aby się wybawił! Przeciwnie, zamknięto mu prawo do działania, do odpowiedzialności za naród: „Bóg nad nami się zlituje”. Czy chłop polski nie znał tej formułki od całych wieków? Przeżył pod jej wezwaniem pańszczyzną, przeżył potem kapitalizm, druzgocący go w masach. Ta formułka wyrażała: nie waż się ludzie na czynną, społeczną obronę! Taka bowiem obrona, taka walka zmieniłyby porządek społeczny. Spowodowałyby wyzwolenie narodu przez wyzwolenie mas ludowych.

Omawiana pieśń wymija dzieje walk klasy robotniczej i mas chłopskich. Stoi dzisiaj w sprzeczności z historią tej walki, historią uwieńczoną zwycięstwem ludu, rewolucją, do której klasa robotnicza poprowadziła masy ludowe i w wyniku której wyzwoliła naród i dała gwarancję tej wolności na przyszłość. Akademia odbywała się w Polsce, rządzonej przez masy ludowe, w Polsce ludu, który jest dziś jej podmiotem, którego nieprzebrane zasoby energii, mądrości i poświęcenia rzucone są na front narodowego życia. Ten lud stawia wielki przemysł, aby Polska nie znalazła się nigdy w niewoli kapitalizmu imperialistów. Ten lud buduje społeczeństwo bezklasowe, wyprowadza wieś z bezradności wiekowej i odciąża społeczne, w którym zaiste los chłopski zależał od tego, czy „Bóg nad nim się zlituje?” I w takiej Polsce, która nareszcie z dumą może powiedzieć „nikt nas nie może męczyć i катуować, z niczyjego zlitowania, ale z naszych przemian, osiągnięć z naszych planów, naszej jedności mas ludowych, naszych wysiłków, naszej dynamiki buduje się i umacnia nasza wolność narodowa — w takiej Polsce nauczyciel na prowincji wprowadza młodzież w nastrój: „Niech nas męczy, niech катуje, Bóg nad nami się zlituje”.

To jest Ob. Nauczycielu z Owczar — anachronizm! Wy go bronicie powołując się na pedagogikę. Powiedzmy wyraźnie: na określonej szkole pedagogiki. Szkołę z drugiej połowy XIX w. Szkołę psychologiczną. Ale w niej właśnie wyraziła się rezygnacja z obecnej treści rzeczy przeżytych. Ta rezygnacja była formą obrony kapitalizmu i burżuazji europejskiej. Za dużo pojawiało się treści postępowych, głoszonych i przez pisarzy i przez walkące ruchy ludowe. Należało się bronić, neutralizując je. Na jednym planie postawić teksty o biegunowo różnej treści ideologicznej. Psychologia uczyła przecież, że **wzruszenie to niedoprowadzone do skutku działanie**. Zadaniem pedagogiki przeżyć było hamować przed działaniem. Zastępować je wzruszeniem. Rozwijać i podtrzymywać w ten sposób w wychowankach poczucie względności. Darzyć sympatią wszystko w przeżyciu, dezorientować w działaniu, które wymaga wyboru! Demaskujemy funkcję społeczną takiej pedagogiki i odrzucamy do lamusa przeszłości.

„O kierunku wychowania w Polsce Ludowej” — pisał w poprzednim numerze „Wsi” J. Baculewski — przeczytajcie i... uczcie się iść naprzód z masami ludowymi, tam u Was, w Owczarach, z biednym i średnim chłopstwem! Bo nie nos jest dla tabakierki, ale odwrotnie!

Piotr Chmura

KSIĄŻKI NADESLANE DO REDAKCJI

Wydawnictwo Ludowe:

Władysław Kowalski — Dalekie i Bliskie str. 252.

Wydawnictwo Gebethner i Wolff:

K. Zenon Skierski — U przystani, str. 282; H. Boguszewska — J. Kornacki — Jadą wozy z cegłą, str. 254;

Władysław Orkan — Komornicy, str. 145;

Eliza Orzeszkowa — Dobra Pani, str. 56;

Maria Konopnicka — Nasza Szkapca, str. 52;

Piotr Chojnowski — Wigilia Wojewody, str. 48.

Wydawnictwo Oddział Lubelski Związku Zawodowego Literatów Polskich:

Literacki Lubelscy — Rok 1848, str. 202.

WYDAWNICTWO KSIĄŻNICA — ATLAS Felks Araszkiewicz — Bolesław Prus str. 367 (2 egz.).

Zygmunt Garstecki

Wprowadzenie książki na wieś

W 1914 r. było w Rosji Carskiej 12,6 tysięcy bibliotek z 9 milionami książek, na jednego człowieka przypadało 0,7 książki. W 1948 r. w Związku Radzieckim jest 95,4 tysięcy bibliotek ze 185 milionami książek. W 1939 r. przypadało na osobę już 4,11 książek. Te imponujące osiągnięcia są wynikiem ustroju socjalistycznego i wysiłku narodów, które ten ustrój budowały.

W Polsce, bądaćej na drodze do socjalizmu, stoimy wobec takich samych zaległości na tym odcinku, jak Związek Radziecki w 1917 roku. Dotyczy to w szczególności sytuacji na wsi, gdzie stan oświaty, czytelnictwa i zaopatrywania w książki jest jeszcze dalek, od poziomu niezbędnego do zaspokojenia podstawowych potrzeb. Podjęta już akcja walki z analfabetyzmem, reforma ustroju szkolnictwa i jego rozbudowa, akcja biblioteczna samorządowa oraz KUK-u wsparte polityką wydawniczą instytucji państwowych i spółdzielczych są przejawem troski i poczynań Państwa w dziedzinie upowszechnienia książki i czytelnictwa. Należy przypuszczać, że w najbliższych kilku latach, dzięki tym wysiłkom jak również wysiłkom organizacji kulturalno-oświatowych, rozwinię się masowe czytelnictwo na wsi oraz wystąpi powszechne zapotrzebowanie na książki.

Dzisiaj sytuacja wygląda jeszcze tak, że praktycznie rynek ten jest — pomijając biblioteki i świetlice — zamknięty i trzeba radykalnych posunięć, żeby otworzyć go i spowodować masowe zapotrzebowanie wsi na książki.

Teraz kolej na Olchę

Odczytując ripostę Urbańskiego na moje wyjaśnienie (Nr. 46 „Wsi”) doznawałem mieszanych uczuć: **zawodu, żalu, zniechęcenia, ręce mi — jak to mówią — opadły; gorzko sobie wyrzucam, żem się — naiwniaczek z prowincji — odważył wnieść między wielkomięskie wygi, co tak zmyślnie umieją przerobić i wynicować prawdę „jako taką”, co tak zdalnie umieją tu wzmówić niebyłe, tam się zastawić kim innym, ów gdzie sypnąć piaskiem w oczy, gdzie indziej odstawić swawolnego Dyzia a na przykład i na dobiek zanuć z cicha pęk piosneczkę „Kędyś to bywał...” — z dyskretnym insynuacyjnym wydźwiękiem... Cóż mam więc począć z ripostą? Jeszcze raz wyjaśnić: jak i co? I na co im się to zda, kiedy znowu przy najbliższej sposobności mój rozmówca magnie koziółka, gwiźnie na moje wywody i oświadczy górną a dufnie, iż przy nim „zostaje satysfakcja słuszności”. Niech „zostaje”! Co prawda nie trudno mi zrozumieć sytuację człowieka, który sobie w czola pocie wykonywał poręczną konstrukcję i za nic na świecie nie chciałby, żeby mu ją ktoś choć trochę nadszczerbil. Tym bardziej, jeśli ta konstrukcja daje niejaki korzyści...**

Jednej sprawy nie wolno mi jednak puścić mimo uszu. Chodzi o cytaty z artykułu Olchy o mojej „Drodze”, ów sław-

ny cytaty z „Nowej Wsi” operowany przed wojną m. in. przez samego Irzykowskiego, a po wojnie przeżywający bujny renesans; już bodaj drugi raz spotykam się na łamach „Wsi” z tym cytatem, mającym w zamierzeniu jego użytkowników **stłamsić mnie dokumentnie; cytaty „pogromca”, cytaty — „upiór”, cytaty — „świadek koronny”, cytaty bardzo widać „arcytrafny” w oczach mego krytyka, swoim nim wywatował o kęs nie połowę swojej polemiki. Czas już chyba byłby najwyższy przewentylować sprawę owego artykułu „dobrego Antka Olchy” (wyrażenie Irzykowskiego), bo dokądże, u licha, będąc chodząc z mną te cytaty wywołujące we mnie co i raz poczucie krzywdy (niezawinionej). Bynajmniej nie ukrywam, iż mógłbym się zdobyć na nieszczupłą i wcale ciekawą głośnie do owego artykułu, ale powstrzymuje mnie koleżeńska lojalność wobec Olchy, który przecież potrafi najlepiej — wyczerpująco, wszechstronnie a kompetentnie — rzecz wyłożyć. Korzystam ano z nadarzonej okazji i zwracam się z tego miejsca do Antoniego Olchy, Mirka, aby zechciał przemówić. Skoro mnie biją, jak kłonicą, jego cytatami — nie zostaje mi już nic innego, jak zaapelować do głównego sprawcy mojej doliniedoli: **NIECH NAM WSZYSTKIM OPOWIE — JAK BYŁO.****

Wincenty Burek

„Bez kurtyny”

Panie Redaktorze!

Przedstawiam się: **jestem chłopem z Zamojszczyzny, gdzie mam niecały hektar ziemi. Na grałomanię, jak mówią złośliwi, cierpię już od dawna. Przed wojną rąbałem drzewo... w „Prosto z Mostu” u St. Piaseckiego. Wiem, że nie ma się czym chwalić, ale służyli tam również tacy, jak sławny Andrzejewski i wielu innych, którzy jednak do piekła za to nie idą, więc:**

I ja po przetrwaniu powstania w Warszawie, rzuciłem się do... PAP-u, ale mi tam chleba nie dano. Wysłałem kilka wierszy do „Wsi”, gdy była jeszcze w Lublinie, lecz „dźwięki mej harfy” przepadły bez echa... Zaraz po stworzeniu „Nowin Literackich” udałem się przed oblicze samego Zeusa... Gromowładny zmierzył mnie swoimi błyskawicami i stwierdziwszy, że mam tylko 153 cm. wzrostu —

*) Autor cyklu reportaży w „Dziś i jutro” pt. „Wieś bez kurtyny”, cykl ten poddała krytyce we „Wsi” (Nr 44) P. Czyżowa w nocie pt. „Katolicka pochwała wsi”.

wydał pogardliwie usta i nie rzekłszy ani jednego słowa (żeby choć jedno psiakrew) — odwrócił się, abym mógł podziwiać Jego szerokie plecy.

Złożyłem ofertę do „Głosu Ludu” ale głos mój pozostał głosem na puszczy... Zrozpaczonego o swoje „dziś i jutro” przyleję do swego szalasu juhasi bacy Piaseckiego — tym razem — Bolesława. Są bardzo miłi i uprzejmi. Nawracam u nich bydo już od pół roku — dali mi za to 3 tys. zł, bo mówią, że sami są bardzo biedni. Gdyby nie kochani Obywatele z ulicy Sienkiewicza 33 w Łodzi, do których zaprowadził mnie „pijący do późna”, ale zacny „skądinąd” reżyser — to prawdopodobnie dawno już byłbym „za żelazną kurtyną” na Bródnie. Jednak dzięki Fil-mowi Polskiemu, który mi zawierzył opracowanie filmu o chłopskiej orkiestrze — mogę jeszcze miesiąc pracować spokojnie, również nad książką „Wieś polska gra”.

Józef Majkut

W dziedzinie zbliżenia książki do wsi w formie omawianej tutaj nie zrobiono prawie nic. Przyczyn tego należy doszukiwać się przede wszystkim w trudnościach organizacyjno-finansowych. Założenie kilku-kilkunastotysięcznej sieci samodzielnych kiosków księgarskich po wsiach przerasta możliwości instytucji kolportażowo-wydawniczych. Jedynym ekonomicznie i organizacyjnie racjonalnym wyjściem z tej sytuacji jest oparcie się o już gotowy aparat gospodarczy istniejący i działający na wsi. Stanowią go przede wszystkim Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”, zobowiązane statutowo do prowadzenia również działalności kulturalno-oświatowej. Sprzedaż książki jest działalnością i handlową, i kulturalną.

Za koncepcją wprowadzenia działu księgarskiego do Gminnych Spółdzielni przemawiają następujące argumenty:

1. Gminne Spółdzielnie obejmują swoją siecią wszystkie gminy wiejskie, a swoimi filiami (sklepami) wiele gromad. Jest to obecnie najpowszechniejsza na wsi sieć handlowo-gospodarcza, po której książka może dotrzeć do najodleglejszych nawet zakątków Polski.

2. Gminna Spółdzielnia jest ośrodkiem gospodarczym, który przez swoją działalność skupia wokół siebie coraz więcej ludności wiejskiej, a przede wszystkim mało- i średniorolnych chłopów. Żywe kontakty handlowo-gospodarskie chłopów ze spółdzielnią ułatwiają możliwość zbytu książki.

3. Obroty większości Spółdzielni są już dzisiaj tak duże, że ryzyko prowadzenia działu księgarskiego jest — w stosunku do całości obrotów — minimalne i w żadnym wypadku nie może narazić Spółdzielni na jakieś poważniejsze straty. Natomiast przy pewnej inicjatywie kierownictwa obrót książką może przynosić dochody.

4. Charakter społeczno-gospodarczy spółdzielni — określony jej statutem i ogólnymi założeniami ideologicznymi spółdzielności samopomocowej — wyznacza jej różnorodną funkcję społeczno-kulturalną, wśród których upowszechnianie książki powinno zająć jedno z pierwszych miejsc w działalności Spółdzielni na wsi.

Jeśli w tych warunkach władze nadzórne (Centrala, Oddziały Wojewódzkie i Powiatowe, Związki Gospodarcze Gminnych Spółdzielni „ZSCh”) położą odpowiedni nacisk na ten odcinek działalności Gminnych Spółdzielni i będą go skutecznie kontrolowały — to można przypuszczać, że same Spółdzielnie w większości podołają postawionemu zadaniu. Jeśli z drugiej strony organizacje społeczno-kulturalne — Związek Samopomocy Chłopskiej, ZMP, nauczycielstwo — rozwinią odpowiednią akcję czytelnictwa, propagandową i świadomie będą oddziaływać na mieszkańców Gminy w kierunku zainteresowania ich książkami w Spółdzielni — wpłynie to w dużym stopniu na właściwe podejście Kierownictwa Spółdzielni do sprawy sprzedaży książek. Obojętność środowiska może zniechęcić Spółdzielnie — obowiązkiem wymienionych organizacji jest przyjąć im z pomocą.

Zaktywizowanie rynku wiejskiego na odcinku księgarskim może zmienić w sposób decydujący sytuację instytucji wydawniczych. Pomijając konieczność przedstawienia całej polityki wydawniczej frontem do masowego ludowego odbiorcy zgodnej z jego potrzebami i zainteresowaniami, otworzy się również możliwość zwiększenia nakładów wydawnictw. To znowu pozwoli obniżyć znacznie cenę książki, co z punktu widzenia podstawowego odbiorcy książki mało- i średniorolnego chłopca — ma zasadnicze znaczenie.

Powstanie instytucji Gminnych Spółdzielni, zrzeszonych we własnej Centrali, pozwala rozwiązywać stopniowo jedno z najbardziej zaniedbanych zagadnień: masowego wprowadzania książki na wieś. Jest to wspólna możliwość, którą podsuwa wsi ustrój Polski Ludowej. Od samego środowiska — gmin i gromad — zależy wyłącznie wykorzystanie tej możliwości. Rzeczą organizacji, instytucji, działaczy społecznych i oświatowych jest zainteresować tą sprawą nie tylko Spółdzielnie, ale przede wszystkim całą postępującą wieś z młodzieżą na czele.

Prawie od roku działa specjalna instytucja, zorganizowana z inicjatywy Zarządu Głównego ZSCh i Państwowego Instytutu Wydawnictw Rolniczych: **Centralna Księgarnia Rolnicza „Samopomoc Chłopska”,** spółdzielnia z odp. udz. Głównym i najważniejszym zadaniem jej — to właśnie organizacja kolportażu na wsi — to właśnie zakładanie punktów sprzedaży książki w spółdzielniach wiejskich. Działa ona w ścisłym porozumieniu z Centralą Rolniczą Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która udziela pełnego poparcia jej zamierzeniom i pracom. Tu samo zresztą odnosi się do Centrali Mleczarsko-Jajczarskiej, której ognia terenowe można również wykorzystywać w tym samym celu. Obie Centralne przystąpiły na członków Centralnej Księgarni Rolniczej.

W ten sposób Centralna Księgarnia Rolnicza ogarnia swoją działalnością organizacyjno-kolportażową szeroką bazę spółdzielczości wiejskiej i w oparciu o nią zakłada stopniowo sieć punktów sprzedaży książki na wsi. Dotychczas zorganizowała takie punkty w 250 gminach w różnych województwach. Biblioteka wiejska z jednej strony i normalna sprzedaż książki z drugiej są rozwiązaniem upowszechnienia książki na wsi.

Intelektualiści włoscy w obronie pokoju

Pismo włoskie „La Repubblica d' Italia” z dnia 31.10. 1948 r. zamieściło artykuł p.t.: „Intelektualiści w obronie pokoju”.
Czytamy w nim m. in.:
„Jutro o godz. 10-ej w Teatrze Adriana rozpocznie się wielkie zgromadzenie intelektualistów w obronie pokoju.

Zanim zajmujemy się pewnymi szczegółami tej manifestacji, o której informowaliśmy naszych czytelników w ciągu ubiegłych dni, warto zanotować, że wiąże się ona z pewnymi wydarzeniami poprzedzającymi i odbywa się w momencie szczególnej aktualności tego problemu na terenie międzynarodowym.

Wspomnianym wydarzeniem był Kongres we Wrocławiu w Polsce, gdzie niedawno zebrał się działacze kulturalni ze wszystkich stron świata, aby zająć stanowisko wobec problemu kultury i pokoju.

Wzięli w tym kongresie udział ludzie tacy jak Huxley, Picasso, Aleksander Bouglie, Lucacs i p. Curie, komuniści, socjaliści, liberałowie, katolicy. Komitet delegacji włoskiej referuje jutro osiągnięcia kongresu: zażąda od włoskich działaczy kulturalnych zajęcia stanowiska wobec problemów wojny i pokoju.

Kultura zostanie więc wezwana do rozwinięcia naturalnej funkcji wskazywania ludziom właściwej drogi.

Jutrzejsza manifestacja zapowiada się szczególnie żywo: z wszystkich miast Włoch zgłoszono przybycie delegacji, w których spotykamy wiele znakomitych nazwisk. Oprócz tych, o których informowaliśmy już w ciągu dni ubiegłych, dowiadujemy się, że w 22-osobowej delegacji z Mediolanu przybędzie Franco Antonielli i Carlo Bo; z Wenecji — pisarz Diego Valeri, prof. Luigi Lurzatto, muzyk Francesco Malipiero i malarz Armando Pirzinato. Z Bolonii przybędzie prof. Paolo Fortunati, pisarz Giuseppe Reimondi, prof. Edwardo Volterra i grekolog Manaza Valgimigli.

Ponadto wezmą udział w manifestacji prof. Deglio Contimori z Pizy, Paolo Grassi i Giorgio Strahler z Mediolanu, adwokat Zara Algardi, prof. Giacomo Devoto z uniwersytetu we Florencji.

Przybędą również z Mediolanu malarz Renato Birzadli, krytyk Guido Aristarco, profesorowie Manaresi i Caterina Santoro, Stefano Caurio, Sergio Solmi, Franco Porini i Umberto Segre, przedstawiciel „Stato Moderne”.

Na zgromadzeniu przewidziane są referaty, które wygłoszą: prof. Carlo Arandini, muzykolog Renato D'Amico, prof. Michele Giua, malarz Renato Gutuso, poeta Salvatore Quasimodo, ekonomista Emanuel Renzi, prof. Natalino Sapegno, senator Emilio Sereni. Wypowiadać będą się i inni.

Omówią oni różne zagadnienia, które w tym momencie losów świata bliskie są sercu każdego człowieka dobrej woli. Czy może kultura pozostać neutralna i indyferentna wobec wojny i pokoju? W jaki sposób musi oddziaływać, aby przyczynić się do wzmocnienia frontu pokoju.

I nie tylko kultura: cały naród włoski jest zainteresowany tym wielkim dylematem. Z tego wynika fakt, że właśnie w tym momencie wyłaniają się próby porozumienia się w celu wzmocnienia frontu pokoju i wykazania, że front pokoju jest znacznie silniejszy niż front wojny”.

Drukowana przez nas notatka z pisma włoskiego świadczy najdobitniej, że siły pokoju na całym świecie wzmocniają się i jednoczą. A Kongres Intelektualistów we Wrocławiu przyczynił się znacznie do wzmocnienia frontu walki o pokój, wolność — przeciw podżegaczom imperialistycznym.

Co z bibliotekami na wsi?

Nie tak jeszcze dawno komentowała z zadowoleniem prasa katolicka — wyniki akcji badania stanu czytelnictwa na wsi. Akcję tę — jak wiadomo — organizował Instytut Kulturalno-Oświatowy Spółdzielni Wydawniczej — „Czytelnik”.

Pisano, że gusta czytelników wiejskich od dziesiątek lat pozostają niezmiennie. Chłopi nadal czytają najchętniej żywoty świętych, żywoty dawnych królów, uwielbiają „Trylogię” Sienkiewicza, rzadko kiedy natomiast zaglądają do książek współczesnych pisarzy postępowych, a już na publicystykę społeczno-polityczną zupełnie nie mają ochoty.

Jest w tym z całą pewnością sporo prawdy. Któż bowiem do niedawna wyłącznie kształtował gusta czytelników chłopów, a i dziś w znacznej mierze jeszcze je urabia?

Przed wszystkim — ambona, zastępująca gazety i radio na wsi. Z tego miejsca potępiano „zakazane książki” i wskazywano na dobrą pocziwającą lekturę, którą można było znaleźć w bibliotece księdza proboszcza, czasem w dworskiej.

Czy istniały wiejskie biblioteki szkolne przed wojną? Jeżeli blisko 80 proc. szkół powszechnych stanowiły 2—4 oddziały o jednym nauczycielu to jasne, że nie mogło być tam mowy o bibliotekach. Więc może samorządowe lub społeczne? Owszem — były. Rocznik Statystyczny podaje, że w roku 1939 mieliśmy 149 stałych bibliotek samorządowych i 280 społecznych. Żadne z województw nie miało razem 40 takich bibliotek. W województwie kieleckim, gdzie przed samą wojną ludność wiejska liczyła około 2 miliony (wiejska — około pół miliona), czynnych było 11 stałych bibliotek samorządowych i 1 społeczna. W takich warunkach czytelnictwo na wsi musiało kształtować się w oparciu o parafialne i dworskie biblioteki.

Jak zaradzić złemu? Jasne, że w pierwszym rzędzie pójść musi akcja masowego zakładania bibliotek na wsi. Nie mam pod ręką cyfr za bieżący rok, ale już dane za rok 1946 wskazują na znaczny postęp. Mie-

F A K T Y i Z D A N I A

liśmy w tym czasie 426 samorządowych bibliotek stałych i 1.251 społecznych. Równocześnie rozpoczęto akcję zakładania bibliotek gminnych, bardzo rzadkich w okresie przedwojennym.

Już w końcu 1947 roku każda gmina województwa kieleckiego posiadała własną bibliotekę. Niektóre z nich liczyły po 2—3 tysiące tomów, a żadna nie miała mniej jak 400 tomów.

Niedawno ogłosiło Ministerstwo Rolnictwa, że dla województw, które osiągnęły najlepsze wyniki we współzawodnictwie przeznaczają 300 bibliotek gminnych.

Podaję tu tylko kilka faktów wskazujących na to, że książki wędrują pod strzechy. Będą one coraz silniej współzawodniczyć z bibliotekami parafialnymi w bitwie o chłopskiego czytelnika. Ale samo zakładanie bibliotek na wsi nie wystarczy, aby zmieniły się „uświęcone tradycją” gusta czytelnicze. Trzeba jeszcze sensownej propagandy dobrej książki. Prowadzą ją zapewne partie polityczne, Samopomoc Chłopska, czy ZMP. Wydaje się jednak, że nie jest to planowa.

skoordynowana akcja. Należy przypuszczać, że toczące się obecnie dyskusje w sprawie organizacji kultury doprowadzą do konkretnych postanowień w tej sprawie. Być może — w gminie pojawi się oprócz instruktora rolnego, także instruktor organizujący w sposób jednolity czytelnictwo.

P. P.

Sredni chłop — sojusznik klasy robotniczej

„Głos Ludu” ogłosił dnia 12 listopada bardzo ciekawy artykuł pióra Aleksandra Szpakowicza pod powyższym tytułem. Sprawa dotyczy średniorolnego chłopca, a ściślej sojuszu klasy robotniczej ze średniakiem. Sprawa jest ważna w pierwszym rzędzie z tego powodu, że niekiedy, na szczęście niezbyt często, nawet działacze ludowi stawiają średniorolnego chłopca na jednej płaszczyźnie z bogaczem wiejskim. Min. Minc na plenum sierpniowym w KC PPR tymi słowami określił pozycję społeczną i gospodarczą średniego chłopca:

Piotr Pigwa

„Pedagogika zapobiegawcza”

Należy stwierdzić — czytamy w niedawno ogłoszonym liście pasterskim Episkopatu Polski — że za wychowanie młodego pokolenia nigdy w przeszłości nie ciążyła na narodzie taka odpowiedzialność moralna, jak obecnie... wychowanie stało się zasadniczym zadaniem jutra polskiego”

Jaką pedagogikę wychowawczą stosuje i zaleca powszechnie Kościół?

Jest to tzw. pedagogika zapobiegawcza. Za czołowego jej przedstawiciela uważa Kościół św. Jana Bosko. Praktyczne przykłady zastosowania tej metody można obserwować w zakładach wychowawczych księży Salezjanów, Albertynów, Jezuitów i w duchownych gimnazjach zamkniętych.

Jakież są ogólne zadania tej pedagogiki? Omawia je współczesny komentator dr Czesław Kaczmarek, Biskup Kielecki, na 75 stronie książeczki pt. „Podstawy życia rodzinnego”. Postulujemy: „Prowadzić ostrożnie i pieczołowicie oraz przestrzegać przed przeszkodami, aby dziecko nie potknęło się — oto zasada wychowania zapobiegawczego... Raczej trzeba nakazywać niż zakazywać, a rozkaz winien być wyraźny i zrozumiały wypowiedziany w tonie spokojnym i bez ujawnienia gniewu”.

Inaczej, rzecz prosta, młody człowiek zdenerwuje się i odmówi posłuszeństwa. A powinieli je okazywać przede wszystkim księdzu, który organizuje właściwie życie umysłowe szkoły. „W prawdziwej szkole katolickiej — wyjaśnia J. E. ks. Biskup — religia jest podstawą nauczania i jego ukoronowaniem... Religia w szkole wyznaniowej promieniuje na inne przedmioty”.

Trzeba to Kościołowi przyznać, że pedagogikę zapobiegawczą stosuje w zupełności na gruncie praktyki, co więcej zdołał ją przystosować do zmieniających warunków powojennego życia. Od szeregu miesięcy dowiadujemy się z prasy o coraz to nowych osiągnięciach pedagogiki zapobiegawczej.

I tak:

Ojcowie Albertyni namawiający w Warszawie bez gniewu młodzież do uprawiania homoseksualizmu chcieli zapewne ustrzec młodzież przed potknięciem się na grzechu cielesnej rozkoszy przed małżeństwem.

Kler w powiecie piotrkowskim aprobujący pobicie studentów z Wydziału Historii Sztuki, wystąpił w tonie spokojnym przeciw sekcie młodych obrazoburców XX wieku.

Jeżeli w pewnym gimnazjum na Pomorzu nie pozwalano założyć koła przyrodników,

którego członkowie chcieli pogłębić wiedzę o teorii ewolucji, to zapewne przyświecała księdzu prefektowi myśl, że religia powinna promieniować na inne nauki, znaczy — likwidować je w miarę możliwości lub przynajmniej ograniczać.

Są to metody „uświęcone przez tradycję”, wypróbowane od dawna. Są one tak najmniej stare jak stara jest walka Kościoła z nauką

Ale zmieniona po wojnie rzeczywistość społeczna postawiła przed pedagogiką zapobiegawczą nowe zadania.

Nie mówiąc już o świeckich, ale nawet do gimnazjów prowadzonych przez księży do stała się nowa młodzież, zainteresowana czynnie w odbudowie kraju i rozbudowie nowego ustroju Polski. Co gorsza, od dwu miesięcy poczęły się mnożyć pod okiem księży prefektów koła Związku Młodzieży Polskiej.

Kościelna pedagogika zapobiegawcza wykażala i teraz swą wierność i niezmiennosc. Bo zakazano po prostu należeć do Związku Młodzieży Polskiej. Tak w warszawskim gimnazjum Tow. Dobroczynności S.S. Samarytanek, tak w kieleckim gimnazjum im. św. Stanisława Kostki.

Jeżeli nieposłuszna młodzież wstępuje jednak w szeregi zjednoczonej organizacji, stosuje się inny środek zapobiegawczy. Siostry Samarytanki z Warszawy wydalają po prostu młodzież z zakładu. W kieleckim gimnazjum, którym opiekuje się Kuria Biskupia — tak samo z tą inowacją, że propagująca ZMP młodzież nie otrzymuje miejsca w bursie. Miejsca w internatach dla ZMP-owców zabrakło także u ojców Salezjanów w Łódzkiej Szkole Rzemieślniczej. Natomiast Ojcowie Albertyni umasowili tę akcję. Po prostu, kiedy młodzież pracowała nad odbudową kraju w Brygadach Służby Polsce, część jej pokoi zajęli księża. Założyli natychmiast kaplicę i rozpoczęli modły. Wykorzystując doświadczenie z powiatu piotrkowskiego, zbrali miejscowe dewotki, które protestowały „manifestacyjnie” przeciw pretensjom młodych budowniczych Polski do internatowych sal. Ostatecznie na 150 młodzieży, 80 — znalazło się bez dachu nad głową i musiało w znacznej części opuścić zakład księży Albertynów.

Te metody — jak uważają wyznawcy pedagogiki zapobiegawczej — sankcjonuje Konstytucja Polski Ludowej.

Piszemy o tym w „tonie spokojnym”, nie bez trudu. W obecnej sytuacji powstrzymujemy się z trudem od ujawnienia gniewu.

„Ten średni chłop jest ciągle i stale zagrożony, gdyż nieubłagane prawa rozwoju ekonomicznego rujną jego gospodarstwo. Tylko nielicznym średniorolnym udaje się wzbogacić i przejść do rzędu wyzyskiwaczy wiejskich. Większość ich prędzej czy później ulega rujnacji, a gospodarstwa średniorolne, czy to np. przez klęski żywiołowe, czy przez działy rodzinne stają się oredziej czy później gospodarstwami biedoty. W warunkach demokracji ludowej rząd broni średniego chłopca, podnosi jego stan materialny, hamuje proces jego degradacji, ale powstrzymać tego procesu całkowicie i ostatecznie nie jest w stanie, dopóki trwa na wsi wyzysk kapitalistyczny.

Dlatego średniorolny chłop jest zainteresowany w likwidacji wyzysku kapitalistycznego na wsi, w hamowaniu rozwoju kapitalistycznego i wkorceniu wsi na drodze socjalistycznej przebudowy. Dlatego średniorolny chłop jest sojusznikiem klasy robotniczej”.

W ustroju demokracji ludowej — gdy na wsi rozgrywa się walka klasowa pomiędzy kapitalistami i biedotą — chłop średniorolny ulega dwustronnemu naciskowi: burżuazji i klasy robotniczej. Nacisk pierwszej był szczególnie silny za czasów niesłynnej pamięci mikołajczykowskiemu PSL. Rozgromienie Mikołajczyka jak też opiekuńcza polityka rządu ludowego w stosunku do średniorolnego chłopca, rozumna i celowa polityka podatkowa, obrona interesów średniaka przed wyzyskiem bogacza wiejskiego — wszystko to razem zmieniło w wielkiej mierze jego orientację polityczną i zbliżyło do biedoty wiejskiej i klasy robotniczej.

„Średni chłop — pisze Szpakowicz — niewątpliwie przechylił się na naszą stronę i my musimy to wykorzystać dla powiązania go trwałym sojuszem z klasą robotniczą, sojuszem wiodącym do socjalistycznej przebudowy wsi”.

Jasnym jest więc, że przed klasą robotniczą, a także przed działaczami ludowymi stoi pilne i poważne zadanie wzmocnienia antykapitalistycznej świadomości średniorolnego chłopca i zacieśnienia więzów między nim a klasą robotniczą. Trzeba się uczyć wyodrębniać średniaka od bogacza wiejskiego, wpływać na niego i wskazywać mu jedyną słuszną dlań drogę walki z kapitalistą wiejskim. Przystawianie średniaka do kułaka jest kardynalnym błędem i szkodzi w pierwszym rzędzie w walce o socjalizm. Szkodzi zarówno klasie robotniczej jak i ubogiej ludności wsi.

K. S.

Szpilka dla „Szpilek”

W zeszłym tygodniu odbył się kongres satyryków w Warszawie. Wysłano uroczyste zaproszenia z piękną wieniatą, pojawiły się artykuły w prasie, kronika filmowa przybyła, by fotografować obecnych. Jerzy Borejsza w imieniu oficjalnych czynników wygłosił b. ciekawą odczyt, ukazując przyczyny odosobnienia i błędne drogi satyry, wskazując równocześnie na drogi i perspektywy rozwojowe satyry w naszym ustroju. Wywiązała się dyskusja i wszyscy niemal ze zgodą stwierdzili, że satyra nie może izolować się od przemian społecznych. Nie może nawiązywać mechanicznie do tradycji międzywojennych. Musi powstać z walki, z nienawiści do tego wszystkiego, co przeszkadza w rozwoju ekonomicznym i kulturalnym, co będąc przeżytkiem ustrojowym lub kulturalnym rości sobie pretensje do trwania. Wielkość Cervantesa, wielkość Sałtykowa - Szchedrina polegała właśnie na walce z tym wszystkim, co jest niewspółczesne, co jest wrogiem i obec postępowi. Tak było z każdą wielką satyrą. A tymczasem nasi satyrycy prześlizgują się obok zagadnień istotnych. Albo nie chcą, albo nie potrafią niczego dostrzec. Nasza satyra obyczajowa, a tym bardziej polityczna, jest słaba i nieśmiała, bowiem pisarze nasi mają bardzo mały zasięg obserwacji społecznych i sami często zajmują niezdecydowane stanowisko wobec tego wszystkiego, co powinni kłuć ostrzem pióra. **Zagadnienie wsi w satyrze leży całkowicie odcięciem**, wiele innych spraw społecznych — sprawa biurokracji, sprawa walki z ciemnotą — nie interesuje pisarzy. Przeważają jeszcze niestety osobiste, prywatno-kawiarniane anegdoty, które nie tylko, że nie obchodzą nikogo, ale też nikogo nie bawią i nie śmieszą.

Ile mądrych zdań powiedziano na kongresie, jak głośno i ostentacyjnie bito brawa, zerkając na przedstawicieli naszej Filonii: a może fotografują, a może mistrzowie karykatury uwiecznia. Teraz pójdziemy nowymi drogami. Gdy rozjeżdżano się na wszystkie strony kraju, każdy zapewniał i groził: zobaczycie, co teraz napiszę! I dlatego z zaciekawieniem chwyciliśmy do ręki numer „Szpilek”, który ukazał się bezpośrednio po kongresie. Jakże teraz będzie wyglądać? Strona graficzna jak zawsze i owszem, ale nie nowego. Tzw. „nowa tematyka” ubrana w niewyraźną formę jak np. rysunek Baro: „Choć burza huczy w koło nas”. Mętne to i blade. A teksty literackie? Jak tam? Budujące wiersze. Autora Marii Swinarskiej „Noc pijaków”. Ano przyszła noc rozpuszna, butelki mają usta, wszystko jest cacy, dokoła przyjaciele. A gdy dzień trzeźwieje, znów dokoła niemo i pusto, aż znowu przyjdzie noc rozpuszna i znów będą usta i przyjaciele. Bravo redakcja, bravo! Albo zabawny zresztą felieton Grodzieńskiej „Sól”. dobry, owszem, ale czy o to idzie. Albo frazaska Brudzińskiego „Na zakończenie kongresu”: „Satis ryków” satyryków”.

Pamiętamy coś niecoś z łaciny, ale mimo to nie rozumiemy, I znowu sport, znowu dziennik furiata i tak dalej.

Coś nie w porządku. Albo kongres nie nadają za „Szpilekami” albo „Szpileki” za kongresem”.

J. Cz.

Redaktor naczelny — JAN ALEKSANDER KRÓL

Redaguje Komitet.

Adres Redakcji i Administracji: Łódź, Piotrkowska 133, tel. 100-98.

Wydawca: ZARZĄD GŁÓWNY ZWIĄZKU SAMOPOMOCY CHŁOPSKIEJ.

REDAKCJA RĘKOPISÓW NIE ZWRACA

Ceny ogłoszeń: 1/1 kolumna 60.000.— zł; 1/2 kolumny 30.000.— zł;

1/4 kolumny 15.000.— zł; 1/8 kolumny 8.000.— zł;

Ogłoszenia przyjmuje Administracja — Łódź ul. Piotrkowska 133 Telefon 100-98

Warunki prenumeraty: miesięcznie 90.— zł, kwartalnie 180.— zł, półrocznie 360.— zł. — Należność za prenumeratę należy wpłacać na konto

PKO ŁÓDŹ VII—1080.

Drukarnia Nr. 4 Spółdz. Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik” — Łódź, Zwirki 2.
D-030097